

Opzet boek Rob van Gijzel

Concept 21 december 1999

1. Ramp en directe nasleep 04-10-1992 t/m 20-10-1992)
2. Stilte en rust rondom het onderzoek (10-1992 t/m 03-1993)
3. De eerste vraagtekens bij het onderzoek (09-1993 t/m 09-1994)
4. Grotere vraagtekens (09-1994 t/m 12-1994)
5. Zoektocht; geen antwoorden (01-1995 t/m 11-1995)
6. Agressie; spoken najagen (11-1995 t/m 05-1996)
7. Overtuiging en justitieel onderzoek (05-1996 t/m 10-1997)
8. Kabinet in de knel; medische klachten in een stroomversnelling en Jorritsma, Borst en Sorgdrager komen onder druk te staan (10-1997)
9. Drie onderzoeken; niet nagekomen (10-1997 t/m 04-1998)
10. Opmaat naar de enquête (04-1998 t/m 10-1998)
11. Voorbereiding van de enquête (10-1998 t/m 02-1999)
12. Verhoren (02-1999 t/m 03-1999)
13. Rapport en het debat met de commissie (04-1999 t/m 05-1999)
14. Debat met de regering

- Bedreigingen
- Relatie met Jorritsma
- Relatie met Keur
- Binnen de fractie - Wallage
- Joost Oranje en Rob de Lange (vracht), Vincent Dekker (route en uranium), Pierre Heijboer (witte pakken en CVR)
- Bertholet, scheefhangende motor, TNO rapport (gewijzigde conclusies)
- De bewoners / de mensen in de Bijlmer
  - Klankbord, Andre Bos
  - Werkgroep Vliegverkeer Bijlmermeer, Van der Belt

- Groepje Bertholet
- Stichting Visie, Hans de Jonge
- Bewonersver. Kikkerstein (t.o. rampflat)
- Raadslid De Groenen, Yvone Olf
- LAKA, Henk van den Berg, Annemie Ummels (advisory circular)
- Clubje van een dominee

Voorwoord

1. DE RAMP EN DE DIRECTE NASLEEP

Openen met iets in de trant van: de overheid beschouwt het als een ???, terwijl iedereen nog precies weet waar hij of zij op het moment van de ramp was en wat men deed?

Zondag 4 oktober 1992, 18.35 uur:

Samen met mijn vrouw Irene en mijn pasgeboren dochter Mindel was ik op bezoek bij Meike Faas, een vriendin. Haar dochter belde vanuit Londen omdat ze op CNN de beelden van de ramp met de El Al-Boeing in de Bijlmermeer had gezien. Geschokt begonnen we te zappen tussen CNN en de Nederlandse zenders. Uiteindelijk kwam het NOS-journaal met de eerste berichtgeving. Na het **zien en verwerken** van de eerste beelden vroeg ik mij af of ik iets kon of moest doen. Naar de rampplek toegaan? Maar dat leek me beter van niet. Het belangrijkste was eerst de opvang van gewonden en slachtoffers. Later zou de politiek wel aan bod komen. Wel belde ik de fractievoorzitter van de PvdA Thijs Wöltgens, maar ik kon hem niet bereiken. In het NOS-Journaal van 23.00 uur kwamen alle politieke partijen met een officiële reactie, behalve de Partij van de Arbeid; niet bereikbaar.

De VVD-fractie in de Tweede Kamer vindt dat de regering het parlement zo spoedig mogelijk moet inlichten over de oorzaak van de vliegramp in de Bijlmermeer. Ik ga er vanuit dat dit gebeurt, aldus het VVD-Kamerlid Jorritsma, maar als de regering het niet uit zichzelf doet, zullen we erop aandringen.

Het CDA-Kamerlid Van Vlijmen, verkeerswoordvoerder van zijn fractie, had zondagavond nog nauwelijks kennis kunnen nemen van de vliegramp. Hij gaat er vanuit dat de regering op een adequate manier reageert op de gegevens die uit de onderzoeken naar boven komen. Het lijkt hem goed dat de Kamer vervolgens met de verantwoordelijke bewindslieden daarover in debat gaat.

De fractiespecialisten van de PvdA waren zondagavond niet bereikbaar.

bron ANP

De volgende ochtend kreeg ik eindelijk Wöltgens aan de lijn. We spraken af om samen iets met het gewest Amsterdam te doen, in overleg met Felix Rottenberg. Ook moest gekeken worden hoe we in de Tweede Kamer met de ramp om moesten gaan. Voorzitter Deetman deed de Tweede Kamer het voorstel om de jaarlijkse algemene politieke en financiële beschouwingen een week uit te stellen en op dinsdag een herdenking in de in het parlement te houden. Tijdens deze bijeenkomst ter nagedachtenis aan de slachtoffers sprak ook premier Ruud Lubbers. 'Een ramp in een gigantische klap. Maandag bij licht kon men zien hoe messcherp leven en dood van elkaar gescheiden werden. Een gapend doodsgat, aan twee kanten belendende flats, nog wel overeind maar geheel verzengd door de vuurzee en dan weer daarnaast een reeks woningen getroffen door de schokgolf.' Het Nederlandse volk wist zich volgens Lubbers verbonden met de slachtoffers, met hun familieleden, met hun vrienden en kennissen. 'Dat is vandaag zo, laat dat morgen ook zo zijn en overmorgen.' Bij de herdenkingsplechtigheid waren de ambassadeurs van Suriname¹ en Israël, de gevolmachtigd minister van Aruba en een delegatie van de stadsdeelraad Bijlmer aanwezig.

Vanaf 7 oktober werden wij bijna dagelijks schriftelijk op de hoogte gehouden door minister Majj-Weggen en haar collega's over de vorderingen in het onderzoek. Samen met de mensen van het bureau Vooronderzoek gaf ze op 8 oktober een briefing aan de Kamercommissies voor verkeer en waterstaat (V&W) en volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu (VROM). Na ontvangst van de Kamerleden op haar departement verliet Majj-Weggen de bijeenkomst. Ze deelde mee dat de onderzoekers een onafhankelijke positie hadden. Terwijl ze haar brief van diezelfde dag schreef dat de verantwoordelijkheid voor het onderzoek bij de minister lag.

De mensen van BVO informeerden ons over het onderzoek en de berging. Iemand van de RLD had mij verteld dat de restanten van het vliegtuig naar de schroot zouden gaan. Op mijn vraag of die restanten bewaard konden worden werd

---

¹ Voor de Surinaamse bevolking was het de tweede grote ramp in korte tijd. Op 7 juni 1989 stortte het SLM-toestel de Antony Nesty in Suriname neer. Hierbij kwamen 179 mensen om en waren er 10

door de onderzoekers toegezegd dat na de schifting de resten van het vliegtuigwrak in ieder geval op één plek bewaard zouden worden. Over de motoren wist men te vertellen dat met redelijke waarschijnlijkheid de bemanning op de hoogte moet zijn geweest van het afbreken van de motoren. Eén van de piloten was militairpiloot geweest en zal daarom aan zijn 'combat power' hebben gedacht, het vermogen van een vliegtuig om in de lucht te blijven. Voorts werd er nog gezocht naar de Cockpit Voice Recorder (CVR), één van de twee zogenaamde zwarte dozen. Maar het BVO was er nog niet zeker van of de CVR wel of niet aan boord had gezeten.

Na de briefing had ik nog een gesprek met Hans Smits, directeur van Schiphol, en met de directeur generaal van de RLD, de heer J.W. Weck.

Zelfde week

Partijbijeenkomst in Zuidoost in een hotel aan de Gaasperplas (Crown Plaza?). Wat moeten we doen? Prem Rada Quisoen, advocatencollectief.

Kamerleden die zich bezighielden met rampenbestrijding brachten donderdag een bezoek aan het getroffen gebied. Vincent van den Burg van het CDA, de delegatieleider, was er trots op dat hij dit had geregeld en dat de rest van de Kamer thuis kon blijven, onder andere de commissie voor verkeer. Maar om nu een discussie te beginnen over wie wel of niet naar de rampplek mocht ging mij te ver. Die mensen daar zaten waarschijnlijk niet op een stelletje pottenkijkers uit Den Haag te wachten. In de commissie voor verkeer werd besloten om de integrale rapportage over het onderzoek af te wachten.

Zaterdag herdenking.

Ik ben niet naar de herdenkingsbijeenkomst in de RAI geweest. Wel naar de Herdenkingsmars, samen met Weck, Rottenberg, Smits. Daar zijn we de weg kwijtgeraakt.

---

overlevenden.

In de tweede week na de ramp begon min of meer duidelijkheid te komen in de mogelijke oorzaak en de gevolgen van de ramp. Waarschijnlijk was de rechter binnenmotor afgebroken door een probleem in de ophanging en dit had een kettingreactie tot gevolg. Volgens de officiële berichten waren een aantal zaken bekend. De verkeersleiders op Schiphol hadden adequaat gewerkt. De Flight Data Recorder was gevonden. Eén motor werd opgedoken in het Gooimeer. De vluchtuitvoering en het onderhoud van het vliegtuig vertoonden geen onregelmatigheden. Het vliegtuig was niet te zwaar. Negen dagen na het ongeluk werd de rechter binnenmotor gevonden. Het schadebeeld van die motor leek veel op die bij een ongeval in 1991 in Taiwan. Hierop vroeg de RLD de Amerikaanse overheid (FAA) om verregaande maatregelen ter verbetering van de motorophanging van de Boeing 747.

Al snel na de ramp volgde de discussie in de Kamer over de vraag of de oude Luchtvaartrampenwet of de nieuwe Luchtvaartongevallenwet van kracht was. De nieuwe Luchtvaartongevallenwet was al door beide Kamers behandeld, maar nog niet van kracht omdat de wet nog in de Staatscourant gepubliceerd moest worden. De oorzaak van deze vertraging was de kandidatuur van Pieter van Vollenhoven om die nieuwe, onafhankelijke, voorzitter van de Raad voor de luchtvaart (RvdL) te worden. Zijn kandidatuur was voor het departement van verkeer en waterstaat niet aanvaardbaar, gezien zijn positie als voorzitter van de Raad voor de verkeersveiligheid. Dus wachtte men met de publicatie in het Staatsblad.

De verschillen tussen de twee wetten zaten in de onafhankelijke positie van de vooronderzoeker (nieuwe wet) en het afschaffen van het tuchtrecht uit de oude wet. Dit tuchtrecht werd vervangen door een scheiding tussen het ongevalsonderzoek (Raad voor de luchtvaart) en een eventueel strafrechtelijk onderzoek (openbaar ministerie). Terwijl het debat in de Kamer, namens de PvdA door Jaap Jelle Feenstra en Arie de Jong, werd gevoerd begon de heer Wolleswinkel alvast met zijn onderzoek, min of meer in het vacuüm dat was ontstaan tussen de oude en de nieuwe wet. Wolleswinkel, de directeur Luchtvaartinspectie op het ministerie van Verkeer en

Waterstaat, werd door minister Maij-Weggen aangewezen om als vooronderzoeker het onderzoek te leiden, bijgestaan door het bureau Vooronderzoek Ongevallen (BVO). In haar brief van 8 oktober schreef Maij-Weggen dat zij verantwoordelijk was voor het onderzoek. Dus werd formeel volgens de (oude) Luchtvaartrampenwet gewerkt. De PvdA was voor onmiddellijke inwerkingtreding van de nieuwe wet en het aanstellen van een onafhankelijke vooronderzoeker, maar wilde hier geen stennis over maken, gezien de situatie in de Bijlmermeer.

Minister van Binnenlandse Zaken Ien Dales gaf op 14 oktober een eerste evaluatie van de hulpverlening; die snel en adequaat was verlopen. De twee flats, Kruitberg en Groeneveen, waren grotendeels ingestort, 14 appartementen breed en 10 etages hoog. Meer dan vijftig lichamen werden geborgen waarvan er op dat moment 26 waren geïdentificeerd. Op de dag na de ramp werden veertien gewonden geteld. Nadat eerst de brand onder controle was gebracht en instortingsgevaar verder werd voorkomen werden op de ochtend na de ramp de bergingswerkzaamheden begonnen. 'In de loop van dinsdag werd het tempo van de berging opgevoerd door de inzet van zwaardere materieel en uitbreiding van de capaciteit van identificatie-eenheden.' Nog niet helemaal duidelijk was wie op het moment van de ramp in de flats verbleven. De politie onderzocht het aantal vermisten. De gemeente Amsterdam had een nazorgplan gepresenteerd voor de psycho-sociale opvang van slachtoffers, nabestaanden en hulpverleners in de toekomst. Ook werden zaken geregeld zoals herhuisvesting van de gedupeerden en afwikkeling van de schade van niet-verzekerden.

21 oktober gesprek met Weck

Discussies over het hervatten van de vluchten boven de Bijlmer en over de groei van Schiphol.

2. STILTE EN RUST RONDON HET ONDERZOEK

pm; Vincent; kaartje van RLD volgens de radar (5-10) kwam niet overeen met FDR (15-10) dus fraude. Jij zou van een RLD-er hebben gehoord dat er radarbeelden waren waarop je kon zien dat de motoren waren afgebroken. Daar is Vincent verder mee gegaan.

Het eerste artikel in de pers dat twijfels over het onderzoek van BVO naar voren bracht kwam op 4 november in Trouw. 'Blamerende balans van RLD-onderzoek.' 'De onthulling vandaag in Trouw dat de verkeersleiders op Schiphol op hun radar hebben gezien hoe op 4 oktober stukken van de noodlots-Boeing van El Al afvielen, doet opnieuw twijfels rijzen over de rol van de Rijksluchtvaartdienst,' schreef Vincent Dekker. Die dag zat ik met ondermeer Feenstra en De Jong in het Kurhaus, op uitnodiging van de Amerikaanse ambassade. Bill Clinton had de verkiezingen gewonnen. De volgende dag zond minister Maij-Weggen een voortgangsrapportage van het onderzoek van de heer Wolleswinkel naar de Kamer. In een bijlage werd aangegeven dat zoveel mogelijk in de geest van de nieuwe Luchtvaartongevallenwet zou worden gehandeld, maar het vooronderzoek werd uitgevoerd op basis van de oude wet. Alleen de vooronderzoeker kreeg een onafhankelijke status. 'Gegeven de concrete omstandigheden van het onderhavige ongeval is dit verschil [het tuchtrechtelijke aspect] tussen de huidige en de toekomstige wetgeving van ondergeschikt belang,' aldus Wolleswinkel in zijn voortgangsrapportage.

Ook het NRC kwam met twijfels over de rol van de RLD en de juridische gevolgen indien de Luchtvaartongevallenwet van kracht zou zijn. In de procedurevergadering werd in de commissie voor verkeer hierover een reactie van de minister gevraagd. Maar naar mijn weten hebben we hier nooit antwoord op gekregen. Verder besloot de commissie een brief van de minister over de ramp af te wachten voordat wij overleg met haar zouden voeren. Ook werd besloten om het vanwege de ramp uitgestelde bezoek aan Schiphol in het voorjaar van 1993 plaats te laten vinden. Dezelfde maand was het vertrouwelijke rapport van het ECD-onderzoek

klaar. Dit werd pas in september 1993, in hele algemene bewoordingen, aan de Kamer gemeld.

13 november Bijeenkomst van het gewest op en over Schiphol; Jaap (de) Ruigers??

mijn verhaal 'Lessen van deze ramp.'

16 november 1992, Extra veiligheidsonderzoek Schiphol

Er komt een extra onderzoek naar de veiligheidsrisico's van de luchthaven Schiphol. Een beslissing over de uitbreidingsplannen van Schiphol zal pas plaatsvinden als dit onderzoek is afgerond. Dat hebben de ministers Maij (verkeer en waterstaat), Alders (ruimtelijke ordening) en Andriessen (economische zaken) maandag in een brief aan de Tweede Kamer laten weten. De ministers willen eerst onderzocht hebben of de veiligheid van de luchtvaart op en rond Schiphol nog verder kan worden verhoogd. De ramp met het El Al-vliegtuig heeft volgens hen eens te meer tot het besef geleid dat die aan de hoogste eisen moet voldoen.

Het onderzoek wordt in handen gegeven van een internationaal onderzoeksbureau en richt zich op alle fasen in de verkeersafwikkeling. Van de voorbereiding (inchecken, starten), de vlucht zelf tot en met de landing. Daarbij worden ook de gebruikte hulpmiddelen en het handelen van de betrokken mensen en instanties onderzocht.

De besluitvorming over de uitbreiding van Schiphol zal hierdoor met een halfjaar worden vertraagd. Oorspronkelijk zou de regering in het voorjaar van 1993 met een standpunt komen. De luchthaven Schiphol kondigde een maand geleden al aan onderzoek te zullen doen naar de risico's die omwonenden lopen na uitbreiding van Schiphol. Maar de ministers vinden het beter het onderzoek in handen te geven van een bureau dat niet direct is betrokken bij het luchtverkeer. Volgens een woordvoerder van het ministerie vinden daartoe op dit moment onderhandelingen plaats met een internationaal onderzoeksbureau.

De drie ministers stellen als randvoorwaarde dat eventuele aanbevelingen direct moeten kunnen worden uitgevoerd zonder dat eerst internationale afspraken moeten worden afgewacht. Ook moet het onderzoek aansluiten bij het lopende onderzoek van de Rijks Luchtvaart Dienst (RLD) naar de oorzaak van de vliegcrash.

Het eindrapport zal door een team van luchtvaartdeskundigen worden bekeken voordat het in de zomer van 1993 zal worden aangeboden aan de minister van verkeer en waterstaat.

Al eerder kondigden de drie ministers aan het lopende onderzoek naar de gevolgen van de

uitbreidingsplannen van Schiphol te zullen intensiveren. Onderdeel daarvan is de methode die gebruikt wordt voor de berekening van de risico's. De ministers kondigen in hun brief aan de Tweede Kamer aan dat deskundigen -nog voordat er berekeningen zullen worden gemaakt- de rekenmethode zullen bekijken.

In een commentaar op de brief van de drie ministers heeft de directie van de N.V. Luchthaven Schiphol maandag laten weten volledig in te stemmen met de inhoud daarvan. Het is begrijpelijk en terecht dat er na de ramp met het El Al-vliegtuig in de Bijlmer extra aandacht wordt besteed aan de externe veiligheid van Schiphol, aldus de directie, die de uitkomst van het onderzoek met vertrouwen tegemoet ziet, omdat Schiphol een veilige luchthaven is en de luchtvaart van oudsher maximale aandacht besteedt aan veiligheid.

Wel is de directie van mening dat alle onderzoeken zo snel mogelijk moeten worden uitgevoerd, omdat alle betrokkenen erbij gebaat zijn, dat de besluitvorming over de verdere toekomst van Schiphol kan worden voortgezet en afgerond. De vertraging van zes maanden in de besluitvorming over de uitbreiding van de luchthaven is voor de directie niet onaanvaardbaar. De directie toonde zich verheugd over het feit dat in de brief is aangegeven dat alle partners onverkort vasthouden aan de dubbele doelstelling van het Plan van Aanpak Schiphol en Omgeving, te weten: de verdere ontwikkeling van Schiphol tot mainport en de verbetering van het leefklimaat in de omgeving van de luchthaven".

bron ANP

18 november Partijbijeenkomst in de Nieuwe Stad, Ganzenhoef 12, 'Hoe verder na de vliegramp?' > Els Verdonk.

In december waarschuwde ik Vincent Dekker voor een eventuele 'hinderlaag' van verkeerde informatie. Ik had tijdens een gesprek met de minister en haar voorlichtster iets gehoord over de onbetrouwbaarheid van Dekker en dat ze hem hierop nog wel eens zouden pakken. Aan de hand van deze vage aanwijzing adviseerde ik Vincent om al zijn informatie zeer nauwkeurig te controleren. Eén klein foutje en zijn reputatie zou in het geding komen. De journalist van Trouw had het vermoeden dat hij afgeluisterd werd. Ik vroeg aan mijn fractiegenoot Piet Stoffelen (binnenlandse zaken en de veiligheidsdienst) of hij hier iets vanaf wist. Het leek

Stoffelen erg onwaarschijnlijk dat een journalist in Nederland zou worden afgeluisterd.

pm; Zichtbaar zijn van de motoren

10 december; band El Al? Zie onder?

In januari 1994 verscheen wederom een groot artikel van de hand van Vincent Dekker in Trouw waarin hij kritiek uitte op het onderzoek naar de ramp en de foutieve informatie van de overheid. De verhalen van ooggetuigen kwamen niet overeen met de officiële lezing. Het ging hier om de route die was gevlogen. Volgens de ooggetuigen, waaronder politiemensen uit Naarden, Almere en Huizen, had het El Al-toestel een andere route gevlogen dan de RLD-versie. Ook was het afvallen van de motoren meteen doorgebeld aan de kustwacht in IJmuiden en bekend bij Schiphol. Tevens was er twijfel over een tekst van 'persoonlijke aard' die de bemanning vlak voor het neerstorten in het Hebreeuws tegen elkaar had gezegd. Minister Maij-Weggen twee dagen later met een schriftelijke uitleg over de tekst aan de vaste commissie voor V&W. De als persoonlijk aangeduide tekst luidde 'Trek alle flaps in, trek alle flaps in, doe het landingsgestel uit.' In de bijlage van de brief van de minster zat een nieuwe voortgangsrapportage over het onderzoek door de heer Wolleswinkel.

11 januari Werkbezoek van de PvdA aan Amsterdam

De kans voor 35 jonge illegale Westafrikanen om alsnog op de zogenaamde Kosto-lijst te worden geplaatst, is nihil. Dat werd maandagmiddag duidelijk uit opmerkingen van wethouder volkshuisvesting L. Genet. De groep claimt dakloos te zijn geworden door de vliegramp van 4 oktober, maar kan dat niet bewijzen. Sinds ruim twee maanden bivakkeren ze in buurtcentrum Gem, op enkele honderden meters afstand van de rampflats.

De onheilsboodschap voor de Westafrikanen bracht Genet maandag tijdens het werkbezoek dat de PvdA-bewindslieden Kok, Alders en Wallage met een aantal kamerleden en de partijvoorzitters Rottenberg en Vreeman aan Amsterdam brachten.

We hebben het onderste uit de kan gehaald, maar als 't er niet in zit, dan zit 't er niet in, aldus de wethouder, die stelde dat de enige weg die de Westafrikanen overblijft, die van de officiële aanvraag tot legalisering is. Wordt die niet gehonoreerd, dan riskeren ze uitzetting. De Bijlmermeer was slechts een van de plaatsen waar de PvdA acte de presence gaf. Vice-premier Kok liet zich rondleiden bij de fabriek van Werkspoor RMO services bv, kamerlid Netelenbos sprak over ouderen met een delegatie van de ANBO en partijvoorzitter Vreeman wist zich tijdens een tramritje veilig door het gezelschap van het Amsterdamse raadslid Annemarie Grewel.

Minister Alders en de kamerleden Apostolou en Van Nieuwenhoven werden in de Bijlmermeer voornamelijk geconfronteerd met de naweeën van de vliegcrash. Op een steenworp afstand van de vernietigde flats poogden de parlementariërs hun gastheren en -vrouwen te verstaan boven het lawaai van de overgierende vliegtuigen heen.

Problemen genoeg, zo bleek. De nazorg voor de slachtoffers van de ramp wordt bedreigd door de bureaucratische opstelling van de gemeentelijke sociale dienst, vertelde mevrouw H. Abrahams die zich als deskundige namens de kerken met de nazorg voor de slachtoffers bezighoudt. Zo lopen de leiders van de zogenaamde landenteams - werklozen die zich bezighouden met de nazorg voor bepaalde nationaliteiten - het risico hun uitkering kwijt te raken doordat ze te lang vrijwilligerswerk doen. Het sein voor Alders, Apostolou en Van Nieuwenhoven om overeind te veren. Wethouder Genet moest met het schaamrood op de kaken bekennen van niets te weten.

bron ANP

18 januari gesprek met Vincent Dekker

In het eerste jaar na de ramp ben ik een aantal keren in de Bijlmer geweest (archieff NOS-journaal, Tim Dekkers), onder andere naar aanleiding van een brief van Henk van der Belt in mei 1993.

In de fractiegroep verkeer en waterstaat werd gediscussieerd over het onderzoek. Ook speelde de vraag wie woordvoerder werd op de Bijlmerramp? De woordvoerder rampenbestrijding? Of een woordvoerder verkeer en waterstaat en zo ja, wie? Ondanks de onduidelijkheid ging ik gewoon door, misschien een beetje tegen de

afspraken in. Maar als Kamerlid uit Amsterdam en algemeen woordvoerder voor verkeer en waterstaat voelde ik mij nauw betrokken bij de ramp. Arie de Jong had tot dat moment min of meer het woord gevoerd. Hij was bij het bureau Vooronderzoek geweest en tot de conclusie gekomen dat alles in orde was. Daar verschilden wij van mening. Tijdens de discussie in de fractiegroep riep Arie dat ik Ludlum was. In ieder geval werd afgesproken dat ik de woordvoering op het onderzoek zou doen. Verder was het afwachten tot het onderzoeksrapport uitkwam, in de veronderstelling dat alles goed uitgezocht werd. Achteraf is dit mij ook aan te rekenen.

In februari stelde Sipkes (GroenLinks) vragen aan staatsecretaris Kosto over de illegale slachtoffers van de Bijlmerramp. Sipkes maakte zich ongerust om een gevangengenomen Turk, die zich had gemeld als slachtoffer van de ramp. Volgens Kosto ging het hier om een man die niets te maken had met de ramp en dus niet in aanmerking kwam voor de zogenaamde Kosto-lijst. Deze lijst bevatte 157 namen van vermeende Bijlmerslachtoffers die in procedure waren voor een vergunning tot verblijf. Burgemeester Ed van Thijn had vlak na de ramp toegezegd dat vermeende illegale slachtoffers van de ramp zich konden melden zonder het gevaar te lopen te worden uitgezet.

3. DE EERSTE VRAAGTEKENS BIJ HET ONDERZOEK

Op 16 september 1993 opende Trouw met de kop 'El Al-jumbo 'vliegende chemiefabriek'. Vincent Dekker interviewde in juli de voorzitter van de RvdL, de heer Bodewes. In dit gesprek liet Bodewes per ongeluk 'een vliegtuig met gevaarlijke spullen' vallen. Dit was de aanleiding om verder te gaan zoeken. Via het stadsdeel Zuidoost kwam de journalist in het bezit van de gevaarlijke stoffenlijst, de notoc. Zo was het artikel ontstaan. Tot dat moment bestond de 'officiële' lading uit elektronica, motoronderdelen en parfum. Maar op de Notoc stonden nog veel meer giftige spullen. Als gevolg van het ongeluk moest de grond op de rampplek voor een tweede keer worden afgegraven. In 1992 werden al duizenden tonnen vervuilde grond afgevoerd. Aan de hulpdiensten op de rampplek werd op 4 oktober via Schiphol doorgegeven dat er geen gevaarlijke stoffen aan boord zaten. In een voorlopig rapport over het bodemonderzoek bij de flat Groeneveen stond dat bepaalde stoffen gezondheidsrisico's veroorzaakten. Hierdoor was een nieuwe bodemsanering noodzakelijk. 'Een art van het AMC in de Bijlmer zegt dat het nu, bijna een jaar na de ramp, bijna niet meer te achterhalen zal zijn, of klachten van omwonenden en hulpverleners indertijd veroorzaakt zijn door de lading.'

Vragen van het lid Van Gijzel (PvdA) over mogelijke aanwezigheid van gevaarlijke stoffen in de El Al-Boeing. (Ingezonden 17 september 1993)

1. Bevatte de El Al-Boeing die vorig jaar oktober in de Bijlmer is verongelukt, grote hoeveelheden brandbare en gevaarlijke stoffen?
2. Zo ja, welke stoffen, in welke hoeveelheden, waren aan boord?
3. Is de burgemeester (als hoofd van het crisisteam) en of de commandant van de brandweer in de uren na de ramp door de luchtvaartautoriteiten meegedeeld dat het betreffende vliegtuig géén gevaarlijke stoffen aan boord had?
4. Waarom is er op de 4de en 5de oktober vanaf gezien om de burgemeester en/of commandant op de hoogte te stellen van de aanwezigheid van gevaarlijke stoffen?
5. Heeft er later alsnog een melding bij het gemeentebestuur plaatsgevonden? Zo ja, waarom heeft een dergelijke melding alsnog plaatsgevonden?

6. Bestond er, na het neerstorten van de Boeing, gevaar voor de volksgezondheid die direct herleidbaar is tot de lading van het toestel?
7. Bestaat er nog steeds gevaar voor de volksgezondheid, hetzij door nog ter plekke aanwezige stoffen, hetzij voor mensen die tijdens of direct na de ramp daar ter plekke aanwezig zijn geweest?
8. Indien er geen gevaar voor de volksgezondheid bestaat; hoe is dit aangetoond?
9. Wordt de grond ter plekke wederom afgegraven en zo ja, welke redenen bestaan daarvoor?

Antwoord van minister Majj-Weggen (verkeer en waterstaat). (ontvangen 20 september 1993)

1. De verongelukte El Al-Boeing bevatte in de brandstoftanks circa 75 ton kerosine, hetgeen een brandbare stof is, alsmede circa 10.000 kilo bruto lading welke in het luchtvervoer als gevaarlijke stof wordt aangemerkt. De netto lading gevaarlijke stof wordt geschat op 6,5 ton netto. De totale lading bedroeg bruto 114,7 ton, zie bijlage 1 [De notoc].
2. Cosmetics vertegenwoordigden het grootste deel van de lading aan gevaarlijke stoffen. (ruim driekwart van het brutogewicht) Aan boord waren onder andere stoffen zoals lijmen, spuitbussen, verfstoffen en bijtende stoffen. In een bijlage treft u een specificatie aan van de gehele lading van het verongelukte vliegtuig. Voor zover er bij vervoer door de lucht sprake is van het transport van brandbare en gevaarlijke stoffengelden hiervoor internationaal vastgestelde normen en regels (ICAO). In het onderhavige geval werd aan deze regels geheel voldaan. Gegevens in deze zijn verzameld door het directoraat-generaal RLD samen met de dienst luchtvaart van de rijkspolitie en in latere instantie ook de ECD. Van onregelmatige handelingen in dit verband is niet gebleken.
3. Onmiddellijk na het ongeval heeft de brandweer van Schiphol aan de Amsterdamse brandweer mededelingen gedaan met betrekking tot de lading. Kernpunt hiervan was dat de lading van het toestel, mede in relatie tot de hoeveelheid brandstof aan boord, niet van dien aard was dat deze relevant was voor blus- en bergingswerkzaamheden. Er waren geen radioactieve, dan wel extreem gevaarlijke stoffen aan boord. Mij is niet bekend of de Amsterdamse brandweer deze informatie direct ter kennis van de burgemeester en/of commandant heeft gebracht. De brandweer van Schiphol heeft de informatie zoals gebruikelijk verkregen bij de onderneming die de afhandeling voor El Al verzorgt en die optreedt voor El Al. De onderneming heeft daarbij de ladingslijsten gehanteerd. Een luchtvaartmaatschappij is verplicht de desbetreffende gegevens beschikbaar te hebben en zonedig beschikbaar te stellen. Ook de rijkspolitie dienst luchtvaart is ingelicht omtrent de

aard van de lading. Deze dienst heeft gedurende de eerste maanden van het onderzoek deel uitgemaakt van het onderzoeksteam. Tenslotte wijs ik u erop dat de primaire verantwoordelijkheid voor de rampenbestrijding binnen de gemeente Amsterdam en niet bij het ministerie van verkeer en waterstaat berust. Het onderzoek naar de oorzaak en toedracht van het luchtvaartongeval wordt uitgevoerd onder de verantwoordelijkheid van de Raad voor de luchtvaart.

4. Zoals uit de beantwoording van vraag drie valt af te leiden is de gemeente Amsterdam ingelicht over de aard van de lading. Van vermeend verzwijgen van informatie over de lading is geen sprake.
5. Met het gemeentebestuur is van de zijde van het ministerie van V&W geen contact geweest over deze kwestie. Afgezien van de verantwoordelijkheidsvraag (zie antwoord 3) was daarvoor ook geen specifieke aanleiding. Wel is in april 1993 in verband met het bodemonderzoek de volledige ladinglijst ter beschikking gesteld aan de milieudienst van de gemeente Amsterdam.
6. Neen. Bij de bestrijding van de ramp konden de betrokken diensten in redelijkheid aannemen dat er geen volksgezondheidsrisico's in relatie tot de lading aanwezig waren, met uitzondering van de risico's die aan een grootschalige vliegtuigbrand verbonden zijn.
7. zie 8
8. Volgens informatie die ik heb gekregen van een functionaris van de milieudienst van het stadsdeel Zuidoost van de gemeente Amsterdam leveren de effecten van de berokken lading thans geen gevaar op voor de volksgezondheid. Ik zal nadere informatie laten opvragen bij de verantwoordelijke autoriteiten van de gemeente Amsterdam.
9. Voor wat betreft de bodemverontreiniging mag ik u verwijzen naar bijgaande samenvatting van het stadsdeel Zuidoost van 17 mei 1993. Over de vraag of er sprake is van hernieuwde afgraving verwijs ik u naar de bevoegde diensten van de gemeente Amsterdam.

Deze antwoorden van minister Maij-Weggen waren voor mij niet bevredigend. Toen ik in de wandelgangen Hans Alders, minister van VROM, tegenkwam legde ik hem mijn probleem voor. Hij stelde voor dat ik gelijksoortige vragen aan hem zou stellen. Dan zou ik wel antwoord krijgen, beloofde hij. Op 24 september 1993 stelde ik tien schriftelijke vragen over de aanwezigheid van gevaarlijke stoffen in de ramp-Boeing en de eventuele gevaren voor de volksgezondheid.

Op een tip van Jan Schaefer bracht ik op 27 september een bezoek aan de heer Van der Maat van Dangerous Goods Management (DGM) op Schiphol. Jan was benaderd door iemand van DGM met de mededeling dat ik op het gebied van de gevaarlijke stoffen er helemaal naast zat. Dit naar aanleiding van mijn vragen aan Maij-Weggen op basis van het artikel van Dekker en het rapport van de RIVM. Hij had al een gesprek geregeld en daar was geen ontkomen aan, typisch Schaefer. Op Schiphol kreeg ik een uitgebreide uitleg over de dangerous goods; wat het inhoudt en hoe het verpakt was, al dan niet crashbestendig. Toen begon het te dagen dat de term 'gevaarlijke stoffen' in de luchtvaart alleen gold voor het toestel. Wat de stoffen op de grond voor omwonenden en hulpverleners voor gevaren opleverden was niet bekend. Dus DGM kon voor het luchtvaartgedeelte van de dangerous goods wel stellen dat alles in orde was, maar niet over de gevolgen op de grond. Toch werd gesteld dat er geen gevaar voor de volksgezondheid kon zijn.

06 oktober 1993

Frits Castricum hoort van plv. directeur Rijksverkeersinspectie: "Zeg tegen Rob dat hij door moet vragen over de lading, het klopt niet."

Plaatsvervangend Directeur Rijksverkeersinspectie zegt tegen collega de heer Castricum: "Zeg tegen Rob dat hij door moet vragen over de lading, het klopt niet."

13 oktober 1993

artikel Trouw over verarmd uranium in El Al-jumbo /LAKA/ verklaring Buisman ECN 12-10

14 oktober 1993

Presentatie over vooronderzoek door Wolleswinkel tijdens een openbare zitting

Tijdens de eerste openbare getuigenverhoren van de Raad voor de Luchtvaart (hoorzitting 14-10-1993?) spreek ik met bewoners. Ik ben daar aanwezig uit nieuwsgierigheid. Voor het eerst wordt voor de bewoners en voor Ronald Jansen, voorzitter van de deelraad Zuidoost, duidelijk dat het onderzoek niet 'breed' wordt uitgevoerd maar dat alleen technisch onderzoek wordt gedaan.

5 november antwoorden van Alders (VROM) (bijlage rapportage RIMH Noord-Holland)

Antwoord minister Alders op vragen Van Gijzel (108) over gevaarlijke stoffen

- * geen gevaar voor de volksgezondheid vlak na de ramp als gevolg van de lading of kerosine
- * deskundigen van ECN en GG&GD achten de chemische effecten van verarmd uranium schadelijker dan de radioactieve effecten. Amerikaanse bronnen geven aan dat er wel risico's voor de gezondheid aanwezig kunnen zijn. In elk geval is het niet aan te geven welke schade is opgetreden omdat niet bekend is welke doses eventueel zijn ingeademd en door wie.
- * Sommige stoffen in het grondwater hebben bij langdurige blootstelling giftige en kankerverwekkende eigenschappen en kunnen een direct gevaar opleveren. De deelraad onderzoekt de saneringsmogelijkheden.
- * Er is *geen* onderzoek geweest dat heeft "aangetoond" dat er *geen* gevaar voor de (volks)gezondheid van de mensen die tijdens of direct na de ramp ter plekke aanwezig waren bestaat.

Bijlage rapportage RIMH Noord-Holland

Persbericht VROM

05 november 1993

Vragen Van Gijzel over CVR n.a.v. een artikel in Trouw van 27 september.

25 november 1993

Bijeenkomst van het Klankbord, groep bewoners in Zuidoost. Daarna financiële en gezondheidsproblemen doorgegeven aan Majj-Weggen.

Persverklaring van LAKA; stichting Laka is een landelijk documentatie- en onderzoekscentrum op het gebied van kernenergie en sinds 1991 bezig met onderzoek naar en publicatie over de civiele en militaire toepassingen van verarmd uranium. Op 5 november bevestigde minister Alders dat er verarmd uranium in El Al-Boeing zat, nog 273 kilo was niet geborgen. Op 12 oktober persbericht van ECN stralingsdeskundige Keverling Buisman:

“De inhalatierisico’s moeten dan ook klein worden geacht.” Laka is het hier niet mee eens. Amerikaanse bronnen stellen dat verarmd uranium wel gezondheidsrisico’s met zich meebrengt.

24 februari 1994

Rapport RvdL aan de Kamer aangeboden (geheime delen van het rapport??)

25 februari 1994

Trouw; Volgens Van Gijzel blijven er nog vragen na het verschijnen van het rapport van de Raad van de Luchtvaart. Hij vindt dan ook dat de minister niet een jaar mag wachten met een reactie.

01 maart 1994

VC V&W wachten op reactie minister.

Maart 1994

Ex-vrijwillig brandweerman Carel Boer komt bij mij met zijn verhaal over gezondheidsklachten. Een GG&GD medewerker had tegen hem gezegd dat er geen risico’s voor de volksgezondheid waren en dat er geen gezondheidsonderzoek komt. Voor de heer Boer klopt dit alles niet. Hij heeft gegevens over de lading en het verarmd uranium die hij in verband brengt met zijn gezondheidsklachten. Daarnaast hebben de hulpverleners geen vergoedingen gekregen voor hun hulp tijdens de ramp. Ik adviseer hem om een brief te sturen naar de voorzitter van de vaste kamercommissie voor Verkeer en Waterstaat.

24-03-1994

Brief Carel Boer via VC V&W 94-187 naar minister gestuurd

- GG&GD medewerker: niets aan de hand en geen gezondheidsonderzoek
- enkele gegevens over lading en uranium
- heeft zelf gezondheidsklachten, vraag om gezondheidsonderzoek
- vergoedingen voor hulpverleners

16-06-1994

Reactie minister Maij V&W op de brief van Carel Boer (24-03)

- de ladingslijsten zijn voor vertrek gecontroleerd door ECD

- niet gebleken is dat er zich munitie aan boord van het toestel bevond
- ingeladen militaire goederen volgens de regels (!)
- cargomanifest NY-AMS niet spoorloos
- geen extra uranium als ballastblokken voor lading die is uitgeladen op Schiphol, alleen de 385 kg contragewicht
- geen woord over de gezondheidsproblemen van de heer Boer

juni antwoord van Maij-Weggen op vragen Boer; over controle door de ECD en geen munitie aan boord.

augustus 1994 rapportage stadsdeel Zuidoost over uranium en rapportje GG&GD Amsterdam; nader onderzoek niet zinvol.

Vragen Stellingwerf 20-09-94 over verarmd uranium (gezondheidsrisico's) en Amerikaanse rapporten n.a.v. artikel in Trouw. Antwoorden 01-11-94 met bijlagen ECN en GG&GD

4. GROTE VRAAGTEKENS

Eind september 1994 kwam het boek 'Going down, going down – de ware toedracht van de Bijlmerramp' van Vincent Dekker uit. Een interessant boek waarin een goede weergave werd gegeven van de vele nog onbeantwoorde vragen bij het onderzoek. Het was als een spannend jongensboek met daarin een goede opsomming van de vragen die wij in de politiek nog te beantwoorden hadden. Daarnaast was ik vereerd dat hij een idee van mij over een gedraaide landingsbaan op Schiphol beschreef als de Van Gijzelbaan.

Jammer genoeg heeft Vincent Dekker het niet alleen bij de feiten gelaten. Het tweede deel van het boek ging te veel over complotten. Door het conspiratief karakter van het tweede deel verloor het boek aan kracht en dat maakte Vincent buitengewoon kwetsbaar. Hierdoor kregen de critici, ondermeer in de politiek, een aanknopingspunt. Ze sloegen de eerste hoofdstukken gewoon over en richtten zich op de complotten. Met wie van de kritische politici ik ook sprak over het boek, ze maakten Vincent uit voor paranoïde. 'Die jongen is gewoon geschift,' stelde een minister in die tijd. Ze wilden van het gezeur af en het tweede deel van het boek gaf alle handgrepen. Zeker doordat Vincent in zijn boek schreef dat hij bang was om het leven gebracht te worden. Hierop kwamen reacties als 'Hij leidt aan achtervolgingswaan.' Later bleek dat voor de positie van Vincent dit boek een ommekeer was. Naar buiten toe heeft hij in het boek uit kunnen leggen wat er allemaal mis was met het onderzoek naar de Bijlmerramp. Maar aan de andere kant leed hij gezichtsverlies in de *inner circle*. Ze waren eindelijk van die zeurpiet af.

Tijdens een radio-uitzending naar aanleiding van het boek van Vincent vertelde ik dat ik op de donderdag na de ramp, na de briefing van de minister en de vooronderzoeker een kaart heb gezien, een uitgeplot radarbeeld. Hierop stonden met rode viltstift punten aangegeven die de afgevallen motoren markeerden. Naar aanleiding van deze uitzending werd ik door de heer Weck van de RLD gebeld met de vraag wat ik met de radarkaart bedoelde. Hij herkende de kaart niet.

Van Foko Lieben, hoofd bureau SG op het departement van verkeer en waterstaat, kreeg ik in dezelfde periode antwoord op mijn vraag wanneer eindelijk eens de reactie van de minister op het rapport van de RvdL verwacht kon worden. Hij schreef in een brief dat het nog wel een aantal maanden kon gaan duren. Waarschijnlijk pas aan het eind van het jaar. Het duurde wel onvoorstelbaar lang voordat men met een reactie kwam waar wij in de politiek verder mee konden.

pm; op advies van Rob kon Vincent zijn boek formeel aanbieden aan de VC V&W.

Zoals elk jaar rondom de vierde oktober was er in 1994 weer veel publiciteit rondom de Bijlmerramp. Volgens mij moet dit voor de betrokkenen bij de ramp vervelend zijn geweest. Ik vond het daarom ook niet een goed moment voor al die publiciteit. Journalistiek gezien begreep ik het wel maar die mensen hebben al een trauma en dan kwam al die aandacht er nog eens overheen. Alhoewel de slachtoffers en nabestaanden hier zelf minder gevoelig voor leken vond ik dat je op zo'n moment mensen met rust moet laten om te kunnen rouwen. De media aandacht kon later ook nog.

Op deze dag kwam Vincent Dekker opnieuw met een onthulling in Trouw. Vooronderzoeker Wolleswinkel had verklaard dat de Cockpit Voice Recorder wel eens op de vuilnisbelt zou kunnen liggen. Naar aanleiding van dit artikel heb ik vragen gesteld aan de nieuwe minister van verkeer Annemarie Jorritsma (VVD). Hoe zat het met de CVR en de opslag van de puinresten? Twee weken later antwoordde ze dat het metaal al was verwerkt en de CVR niet alsnog geborgen kon worden. Maar de minister gaf geen antwoord op de vraag of aan het verzoek van de Kamer, vlak na de ramp, was voldaan om alle resten van de El Al-Boeing apart te bewaren. Blijkbaar niet.

Een dag na het artikel in Trouw kwam RTL 4 met een reportage over de twijfels die bestonden over de gevlogene route van de ramp-Boeing, waar Dekker ook in zijn boek veel aandacht aan had besteed. Een paar weken kwam Nova met een uitzending die voor aardig wat commotie zorgde. Een in opspraak geraakte en

uitgetreden Mossad-agent, de heer Ostrovsky, deed een boekje open over de werkwijze van de Israëliëse geheime dienst. Hij vertelde dat de CVR bij speciale vluchten nooit aan boord was. Dat El Al op Schiphol een speciale positie had, waarover afspraken tussen beide landen gemaakt waren. En dat we nooit achter de waarheid van de Bijlmerramp zullen komen. Bij elkaar genomen veroorzaakten het boek van Vincent Dekker en de twee uitzendingen van RTL 4 en Nova een opeenstapeling van vraagtekens bij het onderzoek naar de Bijlmerramp.

De eerste correctie op het officiële verhaal van Majj-Weggen kwam eind oktober naar de Kamer. Haar opvolgsters Jorritsma schreef dat de Economische Controledienst de vrachtdocumenten niet voor vertrek had gecontroleerd maar dat dit pas achteraf was gebeurd. Ik vroeg mij af waarom het controleren vooraf dan aan de Tweede Kamer is gemeld. Wie bedenkt een dergelijk antwoord en met welk doel? Waarom was men daar zo onzorgvuldig in? Ze wisten toch wel of het gecontroleerd was of niet en waarom gaf men dan überhaupt deze informatie aan de Kamer? Later zou blijken dat het controleren helemaal nooit heeft plaatsgevonden.

Samen met Paul Rosenmöller (GroenLinks) heb ik naar aanleiding van deze correctie en naar aanleiding van de uitzending van Nova vragen gesteld. Of de CVR wel aan boord was, of El Al een speciale positie had op Schiphol en of de ECD daadwerkelijk inspecteerde? In haar antwoorden schreef minister Jorritsma dat er *geen* aanwijzingen waren dat de CVR *niet* aan boord had gezeten, maar dat dit geen waterdicht bewijs was. El Al had geen speciale positie op de luchthaven. Alleen was de beveiliging van een hoger niveau dan andere maatschappijen vanwege het gevaar voor terroristische aanslagen, maar dit gold niet voor de afhandeling van goederen.

Begin november belde een ex-medewerker van El Al mij op. Hij had de uitzendingen van RTL 4 en Nova gezien. De reportage van Nova sprak hem in het bijzonder aan. Hij wilde wel eens met iemand in de politiek over een aantal zaken praten. Vandaar zijn telefoontje. Volledig onafhankelijk hiervan belde nog dezelfde week een andere medewerker van El Al die ook wel iets te vertellen had. In een keer leek het of de heel

'Bijlmerzaak' in een stroomversnelling kwam. Alsof er gepraat ging worden. Alsof mensen hun verhaal kwijt wilden dat ze al die tijd niet kwijt konden.

Bij beide telefoontjes voelde ik meteen dat ze van belang konden zijn. Maar tegelijkertijd bekwam me het gevoel dat ik misschien de verkeerde kant op gestuurd zou worden met onjuiste informatie. In december 1992 had ik via betrouwbare bron een keer gehoord dat Vincent Dekker er ingeluisd zou worden. Ik heb hem toen gewaarschuwd voor een hinderlaag. Nu bestond de mogelijkheid dat hetzelfde met mij zou gebeuren. De achterdocht werd versterkt door de reacties op het boek van Vincent. Ik besloot om samen met een collega de gesprekken te voeren. Na overleg met fractievoorzitter Jacques Wallage besloot ik om Jan van Zijl te vragen bij het gesprek met de ex-werknemer van El Al, Jeroen Plettenberg, aanwezig te zijn.

Op 16 november hebben Jan en ik het gesprek met Plettenberg. Hij was op de avond van de ramp supervisor bij El Al Operations, en daarmee verantwoordelijk voor het afhandelen van de 4X-AXG, het ramptoestel. Hij vertelde veel, heel veel, met namen en nummers, alles erop en eraan! Plettenberg vond dat de getuigenverklaringen bij de Hollandse Brug behoorlijk betrouwbaar waren. Dus kon Wolleswinkel nooit zo zeker van zijn zaak zijn. Belangrijke getuigen van El Al werden nooit gehoord door de Raad van de luchtvaart. Hij ging door over de oliezuipende motoren van El Al vliegtuigen en het slechte onderhoud, kisten werden met 'no go' gebreken gewoon de lucht weer ingestuurd, op orders uit Tel Aviv.

Ook over de vrachtpapieren van de 4X-AXG, zowel wat betreft het verzamelen door de rijkspolitie op de avond van de ramp als het geknoei met officiële documenten. Op de avond van de ramp kwam adjudant Nix van de Rijkspolitie, dienst luchtvaart, de papieren ophalen in verband met het onderzoek. Plettenberg overhandigde hem een setje originelen, de operationele papieren. Voor de vrachtpapieren moest Nix naar de vrachtafdeling in een ander gebouw. Aanvankelijk weigerde de vrachtmanager van El Al zijn medewerking maar nadat adjudant Nix begon te dreigen met aanhouding ter plekke werd hem beloofd dat de papieren zo snel mogelijk beschikbaar zouden komen. Waarschijnlijk is die tijd gebruikt om de papieren 'aan te passen', aldus Plettenberg. Maanden later, toen hij een ordner vond

met daarin de vrachtdocumenten van de bewuste vlucht kwam hij tot 'een buitengewoon schokkende ontdekking'. Sommige papieren waren dubbel, andere ontbraken, de gewichten kwamen niet overeen. Als dit dossier hetzelfde was als dat van de RLD dan was er 'onherroepelijk sprake van achterhouden cq vervalsen van informatie'. Omdat de RLD alleen geïnteresseerd was in de oorzaak van het ongeval, en niet in de gevolgen van de lading voor de Bijlmermeer, is hier waarschijnlijk niet naar gekeken.

De stelling van Vincent Dekker dat het vliegtuig expres niet op het IJsselmeer was geland was volgens Plettenberg niet logisch. Geheel Schiphol was internationaal terrein, dus kon men niet bewust terugkeren om ergens op Schiphol ongecontroleerd geheime dingen te doen. En landen op het water zou net zo hard aangekomen zijn als op het beton van Schiphol. Een piloot zou daarom altijd kiezen voor een landingsbaan en terugkeer naar de luchthaven.

Plettenberg ging verder over de relatie tussen de staat Israël en El Al met betrekking tot wapentransporten. De luchtvaartmaatschappij El Al was een onderdeel van de staat Israël. El Al vliegtuigen werden direct ingezet om de joden uit Ethiopië te evacueren in 1990. Er bestond geen verschil tussen militaire vliegtuigen van de luchtmacht of de Boeings van El Al. Volgens hem werden militaire wapentransporten uit Amerika, met een stopover op Schiphol, gevlogen onder El Al-vluchtnummers zodat bijna niemand hiervan af wist. Andere maatschappijen moesten door hele papiermolens heen voor twee pistooltjes, terwijl El Al zonder problemen het groots aan kon pakken. Wel werd de brandweer op de hoogte gesteld als een vliegtuig vol met munitie werd geparkeerd in een stil hoekje op Schiphol-Oost.

Wat Ostrovsky in Nova had verteld was pertinent niet waar. Plettenberg was de laatste aan boord van de AXG en had de *cockpit voice recorder* met eigen ogen op zijn plaats naast de *flight data recorder* gezien. Hij had nog nooit een vlucht afgehandeld zonder dat een CVR aan boord was. Dit gedeelte uit de uitzending van Nova was 'lulkoek', maar de rest niet. Nova had zijn huiswerk erg goed gedaan wat betreft de speciale positie van El Al op Schiphol. El Al werd bijna nooit gecontroleerd,

vloog voornamelijk 's nachts wanneer weinig controlediensten aanwezig waren en gastpassagiers ongestoord konden doorlopen of -vliegen. Ook werden de arbeidsomstandigheden niet gecontroleerd, ondanks een officiële klachtenlijst aan de arbeidsinspectie in Amsterdam. Vrachtzendingen gingen in één vloeiende beweging van de voorkant van het vrachtgebouw door naar het platform, direct onder de kist, zonder enige controle. Hetzelfde gold voor transitvracht.

Naast de arbeidsomstandigheden was het personeelsbeleid ook niet om over naar huis te schrijven. Ongekwalificeerd personeel moest verantwoordelijk werk op zich nemen, zonder scholing en met gevaar voor ongevallen. Werknemers kregen jaren achter elkaar tijdelijke contracten. Als iemand hier kritiek op had werd een ontbindingsprocedure gestart vanwege een 'attitude probleem'.

Wat wist die man veel. En kon dit allemaal waar zijn? Aan het einde van het gesprek vroeg ik Plettenberg om het allemaal eens op papier te zetten, zodat ik meer zekerheid had en niet voor verrassingen zou komen te staan. Nadat ik hem had uitgelaten zocht ik Jan van Zijl op, die eerder weg moest tijdens het gesprek. Ik vroeg hem wat hij ervan vond. 'Ja,' zei Jan, 'zoiets zuig je niet uit je duim, daarvoor is het teveel en te gedetailleerd.' Hij adviseerde me om maar eens met Wallage hierover te praten en het niet te laten lopen. Dat heb ik gedaan. Tijdens een lang gesprek stelde Wallage dat, als dit waar was, wij dan aangifte moesten doen van een strafbaar feit. Maar de kans bestond dat Nederland geheime afspraken met Israël had, waar deze informatie onder viel. Dat moesten we eerst zeker weten. Wallage beloofde dit te vragen, als voorzitter van de kamercommissie voor veiligheidszaken, aan minister van binnenlandse zaken Dijkstal. Was hier sprake van mogelijke strafbare feiten? Of bestond een stilzwijgend verdrag of een overeenkomst tussen beide landen, zoals dat eerder bestond tijdens de Yom Kippoeroorlog. Toen stond Bram Stemerding als staatssecretaris van Defensie, samen met minister Vredeling, een *laissez-passer* toe voor alle goederen die via Schiphol naar Israël gingen. Misschien bestond die *laissez-passer* nog steeds?. We moesten beiden het antwoord schuldig blijven. In dezelfde week had ik een gesprek met de andere beller van El Al. Hij bevestigde grotendeels

het verhaal van Plettenberg en voegde daar nog aantal punten aan toe om aan te geven dat de werkomstandigheden bij El Al abominabel slecht waren. Niemand lette daarop. Beide gesprekken gaven een onthutsend beeld over de vrijheid die El Al in Nederland had.

Op een ochtend liep in de parkeergarage onder het Plein Enneüs Heerma (CDA) tegen het lijf. 'En, hoe was je gesprek met die meneer van El Al?' vroeg Heerma. Ik schrok. Hoe kon hij dat nu weten? Hij legde uit dat zijn vrouw een goede bekende was van de vrouw van Plettenberg. Toen hij hoorde van het probleem van Plettenberg adviseerde Heerma hem contact op te nemen met mij, omdat Plettenberg met een partijgenoot van de PvdA wilde spreken. Vandaar dat Enneüs van mijn geheime onderhoud afwist. Op mijn vraag hoe hij Plettenberg inschatte antwoordde Heerma dat het een uitermate betrouwbare man was en mij niet iets op de mouw zou spelden. Voor mij was dat voldoende, als Enneüs dat zegt. Ik kende Heerma nog uit mijn Amsterdamse periode, toen hij wethouder was en ik voorzitter van de PvdA in Amsterdam.

Vlak voor het kerstreces kwam Plettenberg langs om zijn verhaal op papier aan mij te geven. Hij wilde het niet opsturen en kwam het dus persoonlijk langsbrengen. We hadden een kort tweede gesprek, ondermeer over de informatie die ik van de andere informant had gekregen. Ook overhandigde Jeroen mij een dikke brief waarin alles uitvoerig stond beschreven. Daarna nam ik wederom contact op met Wallage. We kwamen tot de conclusie dat we eerst moesten uitzoeken of er sprake was van een speciale afspraak tussen de staat der Nederlanden en Israël. In januari belde de heer Loeffers van de Binnenlandse Veiligheidsdienst mij. Hij vertelde dat Wallage contact had opgenomen met minister Dijkstal. Loeffers nodigde mij uit voor een gesprek. Dit gesprek vond begin februari 1995 plaats. Het leek mij niet handig om de brief van Plettenberg te overhandigen. In plaats daarvan bracht ik de heer Loeffers op de hoogte van alles dat ik gehoord had. Over mogelijke malversatie met de vrachtpapieren, over wapentransporten en over de uitzonderingspositie van El Al op Schiphol. Dit alles onderbouwd met concrete gegevens die van Plettenberg had gekregen. Ook legde ik uit waarom ik wilde weten of een speciale afspraak

tussen beide landen bestond. Voordat ik vragen zou gaan stellen in het parlement wilde ik dit eerst uitgezocht hebben.

pm. Bijlage Hoekstra, brief van de BVD.

5. DE ZOEKTOCHT; GEEN ANTWOORDEN.

Exact 1 jaar na het verschijnen van het rapport van de Raad voor de luchtvaart, op 24 februari 1995, kwam de minister eindelijk met een reactie op het rapport. Op het uur nauwkeurig was de maximale termijn gebruikt die wettelijk aan de minister was gegeven. Waarom heeft men dit zo lang opgehouden, tot de laatste minuut? Dit wekte bij mij en vele anderen grote verbazing. Maar goed, in ieder geval konden we nu op korte termijn het debat met de minister aangaan. De minister schreef dat de resultaten met betrekking tot de aanbevelingen van de RvdL tot op heden bevredigend waren. Ondanks dat het overgrote deel van de aanbevelingen een internationale karakter droegen en daarom niet afgedwongen konden worden. Hierbij ging het om veelal technische aanpassingen van vliegtuigen, de controles van vliegtuigen en de aanpassingen, nieuwe aanwijzingen en training aan de bemanning voor het geval er twee motoren van het vliegtuig afvallen, de communicatie tussen de verkeerstoren en de cockpit, en dergelijke. Over aanbeveling 10 was het laatste woord nog niet gezegd. De vliegers en de verkeersleiders waren er nog niet over uit hoe in hun opleidingen moest worden opgenomen dat bij noodprocedures niet alleen de veiligheid van het vliegtuig en de passagiers maar ook het risico voor derden, voornamelijk bewoonde gebieden, van belang was.

pm. Uitzoeken: verhaal van **Bertholet** in het RTL 4-Journaal.

In maart hield de vaste kamercommissie een bijzondere procedurevergadering om het verhaal van de heer Bertholet aan te horen. Op door hem gemaakte foto's van de El Al-Boeing, genomen bij aankomst op Schiphol op 4 oktober 1992, was te zien dat één van de motoren scheef aan het toestel hing. Samen met de heer Latour schreef Bertholet een rapport over zijn bevindingen. In een reactie op dit rapport schreef minister Jorritsma dat het onderzoek van de Raad had uitgewezen dat het niet aannemelijk was dat al bij de landing op Schiphol iets mis was met motor 3 van het ramptoestel, zoals Betholet en Latour beweren. 'De waargenomen scheefstand van

motor 3 ten opzichte van motor 4 kon verklaard worden door het elastische gedrag van de vleugel en de motorophanging tijdens de landing.' In de periode voor de bijzondere procedurevergadering leverden de gesprekken met Bertholet mij belangrijke invalshoeken op over de mogelijke scheefhang van motor 3. Het werd altijd ontkend dat die motor scheef had gehangen. Maar het leek mij sterk dat een motor van een vliegtuig kan afvallen zonder daarvoor al een beetje los te hebben gezeten. Het leek mij dus wel logisch dat bij aankomst op Schiphol de motor al scheef hing. In luchtvaartkringen werd hier heel anders tegenaan gekeken.

pm; TU of TNO rapport conclusies over scheefhang motor 3 op het laatste moment gewijzigd.

Zo halverwege de maand maart was ik toch wel erg nieuwsgierig naar het verloop van het onderzoek van de BVD. Ze moesten nu toch wel wat meer weten, na anderhalve maand. Dus belde ik de heer Liefers op. Hij deelde mij mee dat hij geen uitspraken kon doen over een onderzoek van de BVD. Toen brak mijn klomp! Ik had hen gevraagd om iets uit te zoeken, om voor de zorgvuldigheid te kijken of ik als parlementariër verder kon met hetgeen mij verteld was of niet. Daarbij had ik hen alle informatie gegeven. En nu kon de BVD daar geen mededelingen over doen. Liefers verwees mij door naar minister Dijkstal. Die kwam ik een week later in de gang van de Tweede Kamer tegen. Hij sprak mij aan over het onderzoek van de BVD. 'Luister eens, Rob,' zei Dijkstal, 'Dat onderzoek heeft plaatsgevonden. Ik mag daar geen mededelingen over doen. Ik heb de fractievoorzitters op de hoogte gesteld in de commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten.' Dat was helemaal fraai. De BVD verwees mij door naar de minister, maar van beiden werd ik niets wijzer. En Wallage mocht natuurlijk niets zeggen want de commissie van fractievoorzitters had geheimhoudingsplicht. Toch maar proberen, dacht ik. 'Jacques, jij bent op de hoogte gebracht van het onderzoek van de BVD. Wat moet ik daar nu mee? Kan ik verder gaan of niet?' Hij antwoordde dat hij geen mededelingen kon doen en dat het heel vervelend was dat het zo stuk liep. Hij suggereerde om het dan maar kort te sluiten met minister Jorritsma, aan haar te vertellen wat ik allemaal had gehoord.

In april 1995 schoot ik Annemarie Jorritsma aan in het gebouw van de Tweede Kamer. Nadat we in het statenrestaurant apart zijn gaan zitten vertelde ik haar dat twee (ex-) medewerkers van El Al bij mij langs waren geweest en wat ze allemaal te vertellen hadden. Over de vermeende fraude met de vrachtpapieren, de wapentransporten, het niet horen van belangrijke getuigen van El Al door de Raad van de Luchtvaart, de bijzondere status van El Al, het onderhoud en de werkomstandigheden bij El Al. Maar ook wat de plaatsvervangend directeur van de rijksverkeersinspectie mij via Frits Castricum had laten weten. Dat ik de BVD had ingeschakeld om het verhaal uit te zoeken, maar dat dit spoor was vastgelopen. Ik wilde wel graag weten wat de overheid van al deze zaken afweet. Dus vroeg ik haar of zij niet eens kon nagaan of de vrachtdocumenten klopten. En of de totalen van de beladingsinstructie klopten met de totalen van de vrachtdocumenten. Als dat niet het geval was dan was er echt iets mis, zo was mij verzekerd. Als zij dit kon uitzoeken dan kon ik in het eerst volgende overleg in de Kamer daar naar vragen. Jorritsma antwoordde dat een aantal punten niet tot haar portefeuille behoorden en dat ze problemen had met anonieme bronnen. Maar ze zou het een en ander nagaan.

'Bloemen of wapens?' Kamerlid Rob van Gijzel wil uitzoeken of de Israëlische luchtvaartmaatschappij illegaal wapens vervoert via Schiphol.' Deze koppen verschenen boven een artikel in *Hervormd Nederland*, geschreven door Reindert Bongers. In het stuk kwamen de onthullingen over de CVR en vermeende wapentransporten uit de kokers van Vincent Dekker en Nova - met Ostrovsky - aan de orde. Een aantal officiële bronnen van El Al verklaarde in het artikel dat de CVR gewoon aan boord was, dat de luchtvaartmaatschappij gewoon aan de internationale ICAO regels voldeed en dat de theorie over illegale doorvoer van Van Gijzel niet op feiten was gebaseerd. Volgens HN was ik nog steeds buitengewoon ontevreden over de antwoorden van de minister en zou mijn eigen onderzoek voortzetten. 'Als gevolg van de Bijlmerramp wil Rob van Gijzel (PvdA) van minister Annemarie Jorritsma van verkeer en waterstaat weten 'of er op Schiphol dingen gebeuren die het daglicht niet kunnen verdragen.'

Het grote moment was eindelijk daar. Op 26 april 1995 vond het overleg plaats tussen de Kamercommissie en de minister van verkeer en waterstaat over het eindrapport van de Raad voor de luchtvaart. In mij inbreng begon ik met het pleiten voor openheid en duidelijkheid. 'De beslotenheid van de luchtvaartwereld, die ook niet gespeend is van enige arrogantie, is vergelijkbaar met die van de medische wereld tot de jaren zeventig en roept voor buitenstaanders het gevoel op dat hun belangen niet optimaal, maar eerder als minderwaardig worden afgedaan.' Daarna volgde een lange reeks van opmerkingen en vraagtekens bij het onderzoek. De conclusie dat LVB adequaat had geopereerd leek mij niet gepast. Ook waren er nog vele vragen over de toedracht. Had men onacceptabele risico's genomen? Over de lading was ook nog veel onduidelijk. 'Kan de minister nu wel een compleet overzicht geven van hetgeen er in het toestel heeft gezeten? Kan zij ook een vergelijking overleggen van de beladingsinstructie en de vrachtpapieren?' Verder had ik vragen over de eventuele overbelading in verband met de goedkope kerosine op Schiphol en vragen over de verschillen tussen de radarbeelden en de getuigen. 'Zijn de aanbevelingen van de RvdL wel de juiste als de omstandigheden waaronder de ramp heeft plaatsgevonden nog zo onduidelijk zijn?' Ook bracht ik de onduidelijkheid over de scheefstand van motor 3 aan de orde. In de aanbevelingen was geen enkel Schiphol-specifiek element terug te vinden. Misschien was het een idee om de vrijheid voor de piloten bij noodprocedures te beperken? Zeker nadat bekend was geworden dat EL AL-vlucht Y801 op 14 september 1994 met slechts 2 motoren en vele technische mankementen was doorgevlogen van Zuid-Duitsland naar Schiphol. 'Hoe serieus nemen de maatschappijen de veiligheid als hun rentabiliteit in het geding is?'

nb; reacties andere partijen en Keur?

Maar de belangrijkste vraag - wat hier nu allemaal aan ten grondslag lag, of sprake was van een complot of fraude, of dat het ging om slordigheden of ter goeder trouw

gemaakte fouten - was de vraag naar de vrachtpapieren. Minister Jorritsma was zeer kort af en prikkelig in het debat. Zij vond het heel vervelend dat zij al bij voorbaat wist dat lang niet alle vragen konden worden beantwoord. Het verdwijnen van de CVR had tot gevolg dat veel informatie werd gemist 'die naderhand niet gereconstrueerd' kon worden. Toch vond zij het buitengewoon gevaarlijk als de volksvertegenwoordiging, de politiek, zich mee liet slepen in een welhaast paranoïde situatie,' aldus het verslag van het overleg. Er was zoveel te bespreken dat we tijdens deze bijeenkomst niet verder kwamen dan een eerste termijn van de kamer en een korte reactie van de minister. Hierop stelde de voorzitter van de commissie voor om de vele vragen schriftelijk door de minister te laten beantwoorden en het overleg voort te zetten op een later tijdstip.

In de schriftelijke antwoorden stond veel aanvullende informatie maar niets over mijn vraag naar de aanwezigheid van de vrachtdocumenten en de vergelijking tussen de beladingsinstructie en de vrachtdocumenten. De minister stelde dat de Raad onafhankelijk is en zij daarom niet inging op inhoudelijke vragen over het rapport. De vele getuigenverklaringen zijn opgenomen en verwerkt in het onderzoek. Op basis hiervan is destijds besloten om geen nieuwe verklaringen af te nemen. De El Al functionarissen zijn na het ongeval gehoord door de dienst luchtvaart van de Rijkspolitie en dit is vastgelegd in een procesverbaal. De lading heeft geen invloed gehad op het gedrag van het vliegtuig of van de bemanning. Ten behoeve van de veiligheid van de hulpverleners is direct na het ongeval - aan de hand van de vrachtbrieven - nagegaan of er gevaarlijke lading, waaronder mogelijke radioactieve stoffen, in de vracht aanwezig konden zijn. Het antwoord hierop was ontkennend. Het verarmd uranium werd gelet op de zeer geringe stralingsintensiteit niet bij deze berichtgeving betrokken. De ECN en GG&GD achtten een eventueel risico van het verarmd uranium voor de volksgezondheid niet waarschijnlijk. Ook konden, volgens de GG&GD, 'de huidige gezondheidsklachten van de bewoners niet in relatie worden gebracht met het vliegtuigongeval.'

De CVR was mogelijk omgesmolten met het schroot. Wederom schreef de minister niets over het verzoek van de Kamer om het puin apart te leggen tot na de afronding van het onderzoek, net als bij de antwoorden op mijn vragen hierover in oktober 1994. Volgens de minister bestond de gevaarlijke lading (netto 6.500 kg) uit cosmetica, lijmen, spuitbussen, verfstoffen en bijtende stoffen. Over de motorstoring bij de El Al-vlucht op 14 september 1994 antwoordde minister Jorritsma met een technisch verhaal over het stilzetten van de twee motoren en de hulp van de KLM, die bij de reparatie op Schiphol nog meer gebreken ontdekten. Maar de verantwoordelijkheid voor de reparaties lag bij El Al, daarom had de KLM hiervan geen melding gemaakt. 'Het voorval werd niet als een incident aangemeld. De overige tekorten moesten als routine en mineur worden aangemerkt.' zo schreef de minister.

Op 22 juni 1995 vond het tweede overleg plaats. Minister Jorritsma gaf eerst een toelichting bij de uitgebreide schriftelijke beantwoording van de vragen. Zij vond het jammer dat Vincent Dekker in zijn boek was 'uitgegaan van niet-bewijsbare dan wel niet bewezen hypotheses'. Hierdoor was de informatiewaarde van het boek 'tamelijk gering'. Ze zat nog te wachten op een echt informatief boek over de ramp, want dat was er nog niet. Over het punt van de nazorg van getraumatiseerde burgers stelde Jorritsma dat dit primair de verantwoordelijkheid van het ministerie van Volksgezondheid was. Maar ze zou haar oren en ogen open houden voor datgene wat onder de bevolking leeft. Voor een epidemiologisch onderzoek waren geen aanwijzingen. Daarnaast kwam Jorritsma terug op de verantwoordelijkheden in het onderzoek. Het ongevalonderzoek was uitgevoerd volgens de letter en de geest van de Luchtvaartongevallenwet die op 01 februari 1993 van kracht werd. Hierbij was de onafhankelijkheid van het onderzoek afdoende gewaarborgd.

Ik was als eerste aan de beurt voor een reactie in de tweede termijn. Mijn twijfels of de procedures wel voldoende waarborgen boden voor de veiligheid van de mensen op de grond bleven bestaan. De lessen voor de toekomst waren onvoldoende terug te vinden in de aanbevelingen. De uitleg over de onduidelijkheden bij de radarbeelden gaf geen helderheid. Als een afgevallen motor van een Boeing 747 niet

op de radar zichtbaar was, hoe zat het dan met een klein vliegtuigje, bijvoorbeeld een Chessna? Nog steeds kwamen de gegevens van de radar, de *flight data recorder* en de politie in Amsterdam Zuidoost niet overeen. Minister Jorritsma ontkende dit verschil maar ging niet verder in op de details. Bij de uitleg over de vermeende overbelading was het door elkaar gebruiken van 'liters' en 'ton' door de verschillende instanties wel erg verwarrend. Nog steeds was geen vergelijking gemaakt tussen beladinginstructie en de vrachtpapieren. De getuigen van El Al waren ondervraagd door de politie maar vreemd genoeg niet door de RvdL. Het puin was blijkbaar toch afgevoerd naar een plaats waar het niet meer was terug te vinden, ondanks het verzoek vanuit de vaste commissie van verkeer om het apart te leggen. 'Welke les wordt daaruit getrokken?' Als volgens de minister het verhaal van Bertholet en Latour over de scheefhangende motor niet klopte, waarom had Boeing dan de gehele motorophanging laten modificeren terwijl het ongeluk werd veroorzaakt door de pylon? Hoe kon de veiligheid worden gewaarborgd als niet alle vliegtuigen in korte tijd kunnen worden geïnspecteerd? Volgens mij moest de Kamer voor een goede afweging en beoordeling van het rapport toch het inhoudelijk oordeel van de minister kunnen vragen? De baankeuze van de ramp-Boeing was in strijd met die van een 'normaal' toestel. Mijn conclusie was dat al met al onvoldoende rekening was gehouden met bebouwing en de mensen op de grond.

nb; andere kamerleden en Keur?

In haar antwoord stelde minister Jorritsma voorop dat ze zich niet geroepen voelde een oordeel te vellen over het rapport van de onafhankelijke raad. De nieuwe Luchtvaartongevallenwet maakte daarnaast ook een scheiding tussen het onafhankelijke ongevalonderzoek en een strafrechtelijk onderzoek. De overheid mag hier niet in treden, alleen als het vermoeden gerechtvaardigd is dat iets niet deugt. Volgens de minister werd mijn schets van de baan van het vliegtuig niet door het onderzoek gestaafd. Maar ze ging niet verder in op de verschillen tussen de radar, de FDR, de Luchtverkeersbeveiliging en de getuigen. Mijn suggestie voor een preferentieel baangebruik in geval van nood – waarmee, gelet op de bebouwing, alleen de veiligste landingsbanen beschikbaar werden gesteld - leek haar de moeite

om nader te bezien. Over het niet zichtbaar zijn van de afgebroken motoren op de radar meldde ze dat geen vliegtuig kon landen zonder gezien te worden door deze radar. Jorritsma stelde dat door V&W consequent was gesproken over kilo's en tonnen, maar dat in andere stukken soms over liters kerosine werd gesproken. Ondanks de verwarring hield dit niet in dat het toestel was overbeladen. Hierop reageerde ik dat mijn informatie over de verschillen en eventuele overbelading was gebaseerd op antwoorden op eerder gestelde vragen. Minister Jorritsma antwoordde dat bij deze antwoorden niet stond aangegeven of het de gewichten betrof van voor de start of op het moment van de crash. Maar het persbericht van VROM van 05 november 1993 sprak van 75.000 kg kerosine in de Bijlmer. Voor de minister was dit nog geen aanleiding om aan conclusies van RvdL te twijfelen. Voor de duidelijkheid was de informatie in de schriftelijke beantwoording van 15 mei 1995 de juiste, namelijk 71.000 kg brandstof.

Na de twee termijnen waren we nog niet helemaal klaar en volgde een 'nadere gedachtewisseling', een derde termijn. Mijn conclusie bleef overeind, dat onvoldoende aandacht was besteed aan de veiligheid op de grond. Het antwoord op overbelading bleef onbevredigend en ik had - wederom - niets over de gevraagde vergelijking tussen de vracht- en beladingdocumenten gehoord. Ik stelde voor om het rapport van Bertholet en Latour aan de RvdL voor te leggen. De toezegging van de minister om te kijken naar de mogelijkheden voor een preferentieel baangebruik stelde ik op prijs. Collega's Van Rooy en Van 't Riet wilden meer toezeggingen over het opnemen van veiligheidsmaatregelen - gericht op de zogenaamde risky-carriers - in bilaterale luchtvaartakkoorden. De heer Stellingwerf van de RPF vroeg wederom om een epidemiologisch onderzoek en om contact daarover met de minister van volkgezondheid.

Na veel vragen kreeg ik tot aan de nadere gedachtewisseling geen antwoord op mijn vraag over de vrachtdocumenten. Dit was toch te gek voor woorden, nadat ik haar had gewaarschuwd, van tevoren had gezegd wat ik zou gaan vragen en nadat zij beloofd had het uit te zoeken, dat Jorritsma nu keer op keer geen antwoord gaf. Na lang aandringen kwam eindelijk, in de derde termijn, het hoge woord eruit: 'De

minister was bereid de beladings- en vrachtpapieren ter inzage te geven. Alles is nagegaan en klopt exact.' Ze was bereid om te bekijken hoe aandacht besteed kon worden aan de risky-carriers. Ook beloofde minister Jorritsma om de suggestie voor een epidemiologisch onderzoek voor te leggen aan haar collega van VWS. Hiermee eindigde het debat over het rapport van de Raad.

Nu wist het ook niet meer. Plettenberg was zeer stellig dat met de papieren gerommeld was, maar de minister antwoordde dat alles klopte en ingezien mocht worden. Wat moest ik hiermee? Ik liet het maar even rusten tijdens het zomerreces. Na de vakantie had ik nog steeds geen goed gevoel over deze zaak. Ik twijfelde nog steeds. Er zat niets anders op dan de zekerheid te zoeken en de vrachtpapieren te bekijken. Ik belde Jeroen Plettenberg om mij nog eens haarfijn uit te leggen waar nu precies de fraude zat en mij duidelijk te maken hoe ik dit zou kunnen vinden. We maakten een afspraak om hier verder over te praten. Bij deze afspraak waren ook Joost Oranje en Rob de Lange van Nova aanwezig. Voor Plettenberg was dit makkelijker want dan hoefde hij het hele verhaal niet twee keer uit te leggen. Of ik daar bezwaar tegen had? Dat had ik niet, zolang de circuits maar gescheiden bleven. Immers had ik Oranje op de hoogte gebracht van het verhaal van Plettenberg en beide heren met elkaar in contact gebracht. Tijdens een uitzending van Nova op 16 mei 1995 over Schiphol sprak ik Oranje en vertelde ik hem het rare verhaal van mijn speurtocht naar aanleiding van informatie een medewerker van El Al. Al pratende kwamen we erachter dat we beiden met dezelfde speurtocht bezig waren, maar via verschillende lijnen. Oranje wilde deze medewerker graag spreken. Ik heb dit doorgegeven aan Plettenberg en zo zijn ze met elkaar in contact gekomen.

De uitzending van Nova op 16 mei ging over een vertrouwelijk rapport van het bureau Oranjewoud over de Planologische kernbeslissing Schiphol (**9 punten**). Dit rapport was voortijdig uitgelekt en Nova vroeg of ik wilde reageren. Na overleg met Wallage - Heb jij dat gelekt? Nee! Neem dan maar het voortouw - heb ik ja gezegd. De volgende dag ontstond grote commotie in de Tweede Kamer. Iedereen dacht dat ik het rapport

had laten uitlekken. Voorzitter Deetman kondigde een onderzoek aan naar 'het lek'. Maar uit ervaring wist ik dat uit zo'n onderzoek waarschijnlijk niets zou komen. Dus was mijn plan om zelf een verklaring uit te geven, waarin zou staan dat ik aan niemand, direct of indirect, dit vertrouwelijke rapport ter beschikking had gesteld of in handen had gegeven. Na overleg met mijn collega Frits Castricum kwamen we op het idee om aan alle collega's te vragen een dergelijke verklaring te ondertekenen, en wel de volgende ochtend. Zo bedacht, zo gedaan. Nog dezelfde middag kwam de verklaring van Paul Rosenmöller dat hij niet bereid was om de verklaring te tekenen. Een medewerker van GroenLinks had abusievelijk het rapport aan Nova laten zien. Toen ik daarna met Castricum sprak zei hij dat hij nog nooit zo snel een resultaat had gezien in het parlement, in een dergelijke situatie. Hij vond het fantastisch. De druk om een handtekening te zetten en daar eventueel later mee geconfronteerd te worden was dus blijkbaar genoeg om de aap uit de mouw te krijgen. In ieder geval werd ik niet meer verdacht.

Plettenberg legde alles minutieus uit. Hoe een cargo manifest eruit zag. Hoe je die op moest tellen. Hoe het zat met de house airwaybills, de master airwaybills, de shippers declaration, enzovoort. Ik maakte aantekeningen voor het geval om inzage van de vrachtdocumenten zou vragen. Ook wilde ik precies weten welke documenten ik nodig had en maakte daar een lijst van. Na de lange en uitgebreide uitleg van Plettenberg bedacht ik me dat dit niet de goede aanpak was. Als Plettenberg ervan overtuigd was dat El Al met de vrachtbrieven had gefraudeerd, dan moest hij maar aangeven hoe. Ik kwam steeds meer tot de conclusies dat hij mee zou moeten gaan bij de inzage van de documenten. Dan kon hij ter plekke aanwijzen waar het niet klopte, in plaats dat ik zelf ging zitten speuren in een stapel papieren waar ik helemaal niet in thuis was. Het leek me verstandig dat Plettenberg mee ging naar het bureau Vooronderzoek.

Van de andere werknemer van El Al had ik inmiddels vernomen dat de arbeidsomstandigheden nog slechter waren geworden. Omdat hier niets aan werd gedaan vroeg hij mij of ik niet een brief aan de minister van sociale zaken kon

schrijven. In een brief aan minister Melkert vroeg ik om advies over de arbeidsomstandigheden bij El Al en wat hieraan gedaan kon worden. Melkert antwoordde dat hij de informatie vertrouwelijk had behandeld en suggereerde dat de El Al werknemer contact op kon nemen met de arbeidsinspectie. Uiteindelijk is hier weinig concreets uitgekomen.

6. AGRESSIE EN SPOKEN NAJAGEN

Na de speedcursus luchtvrachtdocumentatie van Plettenberg nam ik contact op met Foko Lieben van het ministerie om de toezegging tot inzage van de minister te verzilveren. Volgens hem was het geen probleem en ik mocht ook iemand meenemen. Wel was het handig om even een brief te schrijven met daarin een lijst van welke stukken ik precies wilde zien.

- De door de gezagsvoerder geparafeerde Notoc, de *notification to the captain*, een beknopte lijst van de gevaarlijke stoffen aan boord.
- De *load message* met daarop de positie van de lading in het vliegtuig.
- De originele vrachtbrieven van New York naar Tel Aviv (**Master en House?**)
- Een origineel en een kopie van de **ladinglijst** van Amsterdam naar Tel Aviv.
- De afrekenbon bij BP, met het aantal liters getankte kerosine door BP.
- Het *technical log*, het technische logboek van het vliegtuig.

Snel na het versturen van mijn verlanglijstje kreeg ik op 19 januari schriftelijk toestemming van minister Jorritsma om de papieren in te zien. Met het bureau Vooronderzoek maakte ik voor de 22ste een afspraak om in Hoofddorp langs te komen. Daar werd ik samen met Plettenberg door vier heren ontvangen; de heer Bodewes, de heer Groenendijk, de heer Erhart en de heer Beumkes. Een probleem was de identiteit van Jeroen Plettenberg. Misschien kenden ze zijn naam wel, maar Plettenberg wilde niet in de publiciteit of op de voorgrond. Toen ik hem vroeg om mee te gaan naar het BVO, stemde hij in onder de voorwaarde dat hij min of meer anoniem zou blijven, om gedonder te voorkomen. Na binnenkomst bij het handenschudden mompelde hij zijn naam een beetje vaag binnensmonds. Ik introduceerde hem als iemand die mij ging adviseren. Vervolgens hadden we een ietwat rare setting. De heer Bodewes, voorzitter van de Raad voor de luchtvaart, ontving mij met de volle egards, terwijl ik alleen maar even langs kwam om de documenten te bekijken. De voorzitter hield een inleiding van een uur over de positie van de RvdL, het verloop van het onderzoek, de betekenis van de vrachtdocumenten

voor het onderzoek en meer. Voor dit soort plichtplegingen was ik niet naar Hoofddorp gekomen en begon een beetje geïrriteerd te raken. Op mijn vraag of ik nu uiteindelijk de vrachtdocumenten kon zien kwam de reactie 'geen probleem', ik kon straks alles bekijken. De heer Erhart zou mij alle papieren laten zien. Na zijn betoog ging Bodewes samen met Groenendijk naar een andere kamer. Hij deelde mij mij nog mee dat als ik nog vragen had, hij tot het einde van mijn bezoek beschikbaar was voor antwoorden.

Samen met Erhart en Plettenberg begonnen we met de inspectie van de aanwezige documenten. Terwijl Plettenberg de documenten doornam vroeg Erhart aan mij wie die man was die ik had meegenomen. De situatie werd onhoudbaar. Aan Jeroen vroeg ik of hij het een probleem zou vinden als ik ze vertrouwelijk op de hoogte stel van zijn identiteit. Hij stemde daarmee in. Toen ik daarna Erhart vertelde wie Plettenberg was, zei hij, 'Ik dacht al zoiets.' Direct liep ik door naar de aparte kamer, waar Bodewes en consorten zaten te wachten tot we klaar waren, om ook hen op de hoogte te brengen. Ik wilde geen poppenkast spelen en heb uitgelegd hoe de situatie in elkaar stak, dat Plettenberg liever anoniem wilde blijven. Ondertussen stonden Erhart en Plettenberg al vrolijk met elkaar te praten. Al snel werd het voor Plettenberg duidelijk dat de documenten niet in orde waren. De originele notoc, door hem persoonlijk overhandigd aan de politie op de avond van de ramp, zat er niet bij. Wel waren vijf verschillende kopieën van deze notoc aanwezig, van een uniek document. Het stadsdeel Zuid-Oost bleek later zelfs in het bezit van een zesde (kopie-)versie. De originele tankbon was niet aanwezig. Van de vrachtbrieven waren alleen kopieën aanwezig van de sector Amsterdam-Tel Aviv en geen enkele van New York-Amsterdam. Erhart verklaarde dat deze vrachtbrieven wel waren opgevraagd maar dat de RLD had medegedeeld dat ze geen relevante gegevens bevatten voor het onderzoek naar de oorzaak van de crash. We spraken af dat hij de ontbrekende vrachtdocumenten op zou vragen en om daarna een nieuwe afspraak te maken.

Op 5 februari gingen Plettenberg en ik wederom naar Hoofddorp. Een aantal nieuwe documenten was nu wel aanwezig, maar van de 42,8 ton transitvracht waren voor hoogstens 6 ton de papieren aanwezig, de zogenaamde *master airwaybills*. Dus van maar eenzesde deel van de transitlading, die vanuit New York in Amsterdam in het vliegtuig is blijven staan, waren de vrachtbrieven aanwezig. De documenten die wel aanwezig waren kwamen overeen met het onderzoek van de ECD, naar aanleiding van de vondst van een deel van een vrachtbrief op de rampplek. Op het gedeeltelijk gescheurde en verbande document was nog duidelijk te lezen dat het ging om militaire goederen, *military ordinance equipment*. De ECD onderzocht de zaak en concludeerde in november 1992 dat ze geen onrechtmatigheden hadden ontdekt met betrekking tot deze militaire lading. Dit onderzoek werd overigens pas voor het eerst genoemd, in algemene termen, in de schriftelijke antwoorden van minister Maij-Weggen op mijn vragen in september 1993. Naast het ontbreken van de papieren voor 5/6 van de transitvracht, werden door Plettenberg verschillen gevonden tussen de notoc en de airwaybills, ook gewichtsverschillen. De heer Erhart was verbaasd dat de documentatie nog steeds niet compleet was. Hij beloofde wederom een poging te doen om alles boven tafel te krijgen. Volgens Plettenberg konden we op basis van de beschikbare papieren in ieder geval concluderen dat getwijfeld moest worden aan het totale gewicht van de lading bij vertrek van Schiphol, gezien de verschillen die werden aangetroffen. Al pratende over wat we verder nog konden verwachten vertelde Erhart mij dat Pierre Heijboer, journalist van de Volkskrant, eveneens een afspraak had om de documenten in te zien. Erhart vroeg mij of hij onze eerste bevindingen kon doorgeven aan de journalist. Dit leek mij niet een goed plan. Ik had speciaal toestemming gevraagd aan de minister om de vrachtpapieren te kunnen onderzoeken en dan zou ze de conclusies via de Volkskrant te lezen krijgen. Dit leek mij niet netjes. Ik wilde de minister zelf op de hoogte kunnen stellen van 'mijn' bevindingen. Heijboer moest zelf maar door de documenten gaan spitten en zijn conclusies trekken.

pm. Parool (?) Van Gijzel wil zelf scoren op Bijlmer.

Na afloop liet Erhart mij een verslag zien van een gesprek dat had plaatsgevonden tussen BVO en El Al. In dit verslag stond dat voorafgaand aan mijn eerste bezoek, en wel op 17 januari, al gesproken was over de ontbrekende documentatie. De heer van Balveren van El Al had toegezegd om de geparafeerde kopie van de notoc Amsterdam-Tel Aviv op te zoeken en een kopie van de notoc New York-Amsterdam in Amerika op te vragen. Ook was men bij El Al ervan overtuigd dat alle airwaybills waren afgegeven en dus in het bezit moesten zijn van BVO. Maar goed, toen wisten ze al dat verschillende documenten ontbraken, terwijl tijdens mijn twee bezoeken aan BVO Erhart en de andere heren de vermoorde onschuld speelden. Ze wisten gewoon dat niet klopte en namen mij tot twee keer aan toe in de maling. Dit verklaarde ook waarom voorzitter Bodewes bij het eerste bezoek aanwezig was en mij verveelde met een praatje van een uur. In de brief stond ook dat BVO aan El Al zou doorgeven wanneer ik op bezoek zou komen. De relevantie hiervan ontging mij. Waarom wilde El Al weten wanneer ik naar Hoofddorp kwam?

pm. Erhart; Van Gijzel kwam met de verkeerde notoc langs.

pm; Uit het onderzoek van de ECD bleek dat er wel militaire goederen in de vracht zaten. Dit is door de minister nooit aan de Kamer gemeld.

Na afloop van ons bezoek aan BVO, op de terugweg richting Den Haag, hadden Plettenberg en ik afgesproken met Joost **Oranje in Riks** Brugrestaurant, boven de A4. Oranje had via een geheel eigen weg, via de universiteit van Leiden, dezelfde vrachtdocumenten in handen gekregen. We wisselden ervaringen uit. Hij vroeg mij of zijn indruk klopte dat een groot deel van de vrachtpapieren, New York-Amsterdam, niet aanwezig was. Tot mijn grote verbazing was hij op een compleet andere manier tot dezelfde conclusies gekomen. Ik kon het ontkennen noch bevestigen.

De Volkskrant van 27 januari 1996 meldde dat de onafhankelijke vooronderzoeker, de heer Groenendijk, kanttekeningen plaatste bij de wijze waarop het onderzoek had plaatsgevonden. Samen met Nicky van 't Riet (D66) stuurde ik een brief naar de vaste Kamercommissie van verkeer waarin wij de commissie verzochten om een brief met vragen door te zenden aan de minister. De vragen hadden betrekking op het informeren van de Kamer door de heer Wolleswinkel, waarin Groenendijk zijn analyses niet herkende, en het te lang geheimhouden van informatie uit het onderzoek. Onze collega's in de commissie hadden moeite met onze vragenlijst. Waarom wij niet zelf de vragen stelden? Waarom dit een activiteit van de commissie moest worden? Van 't Riet en ik vonden het juist belangrijk dat het draagvlak werd vergroot door het via de commissie te doen. **Antwoorden?**

In maart 1996 belde ik uit nieuwsgierigheid naar het bureau Vooronderzoek met de vraag of de ontbrekende vrachtdocumenten al terecht waren. Het antwoord was ontkennend, ze hadden nog niets gevonden. Ondertussen was wel de Notoc van stadsdeel Zuid-Oost, die was gebruikt door het onderzoeksbureau Omegam voor het onderzoeken van de grond op de rampplek, boven water gekomen. Maar het BVO was dus in anderhalve maand niets wijzer geworden. Dit was voor mij aanleiding om een brief naar minister Jorritsma te sturen en mijn beklag te doen.

Excellentie,

21 maart 1996

Tijdens het laatste algemeen overleg over uw aanbevelingen naar aanleiding van de rapportage van de Raad voor de Luchtvaart inzake de Bijlmerramp heeft u medegedeeld dat ik in de gelegenheid zou worden gesteld om alle relevante documenten in te zien.

Eind vorig jaar heb ik u verzocht om die afspraak te effectueren en daarbij nogmaals aangegeven welke documenten ik graag zou willen inzien. Op 19 januari jl. heeft u mij bericht dat u het Bureau Vooronderzoek Ongevallen en Incidenten (BVOI) op de hoogte heeft gesteld van mijn verzoek. In die brief bevestigt u de lijst van documenten waarom ik gevraagd heb. Op 22 januari jl.

heb ik op het bureau van de vooronderzoeker een groot aantal documenten kunnen inzien waarbij, en dat mag niet onvermeld blijven, van de zijde van de medewerkers van het bureau alle medewerking is verleend.

Er bleken echter belangrijke documenten niet beschikbaar. Zo ontbraken alle vrachtbrieven New York-Tel Aviv, alsmede een ondertekend exemplaar van de totale Notoc (wel aanwezig was de Notoc van de in Amsterdam ingeladen goederen). Op mijn verzoek hebben medewerkers van het bureau gepoogd de betreffende documenten wel beschikbaar te krijgen. Daarvoor heeft men allereerst bij het adres van El Al aangeklopt. De Luchtvaartmaatschappij stelde zich op het standpunt dat zij in het verleden alle gevraagde documenten heeft verstrekt en gelet op het feit dat het onderzoek is afgerond er geen redenen aanwezig zijn opnieuw dezelfde, dan wel aanvullende documenten ter beschikking te stellen.

Voorts is via de Economische Controle Dienst (ECD) een deel van de vrachtbrieven New York-Tel Aviv beschikbaar gekomen. Dit betrof slechts 1/6 deel van het totaal. Deze vrachtbrieven zijn destijds door US Customs ter beschikking gesteld op basis van een verzoek van de ECD naar aanleiding van de vondst van delen van vrachtbrieven in de Bijlmermeer.

Op 5 februari heb ik deze stukken wederom bij het BBVOI kunnen inzien. Op mijn verzoek heeft het BVOI gepoogd ook de overige documenten beschikbaar te krijgen. Het BVOI heeft mij medegedeeld dat zij zelf deze stukken nog nooit in bezit heeft gehad omdat dit voor de reconstructie van het ongeval niet van belang werd geacht. Navraag van het BVOI bij de Rijkspolitie Dienst Luchtvaart, bij de ECD en ook bij de Rijksluchtvaartdienst heeft geen resultaat opgeleverd. Mij werd medegedeeld dat geen van bovengenoemde instanties op dit moment beschikt over beoogde documenten, noch ooit daarover de beschikking hebben gehad.

Daarmee is het mij tot op heden onmogelijk om inzicht te verkrijgen in de inhoud van deze vrachtbrieven. Het BVOI heeft mij medegedeeld geen mogelijkheden meer tot hun beschikking te hebben om mij verder hierbij van

dienst te zijn. Gelet op eerdere toezeggingen tijdens het door mij aangehaalde algemeen overleg leek het mij goed u hierover te berichten en aan te vragen op welke wijze ik wel in de gelegenheid kan worden gesteld kennis te nemen van de inhoud van de betreffende documenten.

Hoogachtend,

Rob van Gijzel

Tweede Kamerlid, Partij van de Arbeidfractie

Op 6 mei kreeg ik de volgende brief bij de post.

Zeer geachte heer Van Gijzel,

Bij brief van 21 maart 1996 verzoekt u mij aan te geven op welke wijze u kennis kunt nemen van documenten met betrekking tot de lading van de El Al-jumbo welke volgens mededelingen van het Bureau Vooronderzoek Ongevallen en Incidenten (BVOI) van de Raad voor de Luchtvaart niet bekend zijn bij BVOI, de ECD en de Rijkspolitie Dienst Luchtvaart.

Deze documenten zijn ook niet in het bezit van mijn ministerie. Ik begrijp uit uw brief dat door BVOI aan u is medegedeeld dat de documenten waarvan u kennis wilt nemen voor de reconstructie van het ongeval niet van belang werden geacht.

Aangezien u hecht aan kennisneming van deze documenten wordt thans getracht langs diplomatieke weg de door u bedoelde informatie beschikbaar te krijgen. Momenteel wacht ik af of en zo ja welke informatie langs deze weg beschikbaar zal komen. Voor het overige zijn of worden er dezerzijds momenteel geen initiatieven ontplooid. Zodra ik over nieuwe informatie beschik zal ik u daarover bericht doen toekomen.

Met vriendelijke groet,

de minister van Verkeer en Waterstaat,

A. Jorritsma-Lebbink

Nu bleek dat helemaal niemand in het bezit was van de vrachtdocumenten! Terwijl in juni 1995 nog door de minister werd gemeld dat 'alles was nagegaan en klopt exact'. Nog voor ik me kon bedenken hoe hier ik hiermee verder moest gaan werd ik al ingehaald door een uitzending van Nova op 7 mei 1996. In deze uitzending deed Jeroen Plettenberg voor het eerst publiekelijk zijn verhaal. Aanvankelijk was hij zeer terughoudend over een eventuele optredens in de media. Maar nadat hij in december 1995 de vrachtdocumenten, die hij van Joost Oranje had gekregen, had onderzocht is hij zo kwaad geworden dat hij van gedachten veranderde. Joost en Jeroen hadden mij van tevoren op de hoogte gebracht dat deze rapportage over de mogelijke malversatie met de vrachtpapieren en het ontbreken van documenten uit New York aanstaande was.

Zowel Plettenberg als Oranje vertelden mij later, onafhankelijk van elkaar, een verhaal over politieman Daan Nix, de dienstdoende adjudant van de Rijkspolitie dienst luchtvaart op de avond van de ramp die verantwoordelijk was voor het verzamelen van de vrachtpapieren. Een paar dagen voor de uitzending van Nova hadden Jeroen Plettenberg, Joost Oranje en Rob de Lange een gesprek gehad met de heer Nix. Oranje had aan Plettenberg gevraagd of hij met de politieman in contact gebracht kon worden. Dat was geen probleem want Plettenberg kende Nix redelijk goed van zijn periode op Schiphol. Hij regelde een gesprek. In dit gesprek verklaarde Nix dat hij op de bewuste avond naar El Al was gegaan om de vrachtpapieren op te halen. Bij El Al Operations kreeg hij van Plettenberg een stapeltje originelen van de operationele papieren: het loadsheet, het trimsheet, de beladingsinstructies en de Notoc. Daarna vroeg Nix om de vrachtpapieren. Die lagen in het gebouw van de vrachtafdeling van EL Al, aan de andere kant van Schiphol Centrum. Op dat moment was de vrachtmanager van El Al, de heer Israël Chervin, ook aanwezig op de operationele afdeling. In eerste instantie weigerde Chervin om mee te werken. Volgens Plettenberg zei hij letterlijk: 'I am waiting for a call from our company lawyer, because I want to know from him if I am legally obliged to give them to you.' Zowel Nix als Plettenberg waren verbaasd over deze reactie. Adjudant Nix dreigde met aanhouding ter plekke als Chervin niet mee wilde werken. Na een telefoontje van

Chervin aan de vrachtafdeling – in het Hebreeuws, dus onverstaaanbaar voor Nix en Plettenberg – werd Nix verteld dat de papieren in korte tijd bij de vrachtafdeling klaar zouden liggen. Na deze toezegging ging Daan Nix op weg naar de vrachtafdeling van El Al. Onderweg kreeg hij een oproep om zich te melden op 'PD', plaats delict. Daarop is hij richting de Bijlmermeer gereden, om onderweg weer teruggegaan richting El Al Cargo. Uiteindelijk is Nix niet op 'PD' aangekomen.

Voor Joost Oranje was dit een doodlopend spoor. Niemand had de stukken die avond opgehaald. En dit was niets nieuws want Plettenberg had dit allemaal al verteld. Volgens Oranje konden we beter zoeken naar iemand die wel de stukken in bezit had, om zo achter de werkelijke lading te komen. Maar voor mij speelde nu de vraag, als de politieman die verantwoordelijk was voor het ophalen van de stukken de stukken niet had opgehaald, 'Wie dan wel?' Ik had al eerder een keer gehoord dat op de dag na de ramp, 5 oktober 1992, twee politiefunctionarissen naar El Al Cargo werden gestuurd om de papieren op te halen. Zij kregen toen een klein stapeltje papieren mee, waarschijnlijk hetzelfde stapeltje dat ik later bij BVO heb mogen bekijken. Dit was een stapeltje van rondom de 10 centimeter, de afstand tussen duim en wijsvinger. Om het totale pakket met alle vrachtbrieven aan te duiden waren, net als bij het vissen, beide armen nodig. Hierdoor ontstond voor mij de nieuwe werkhypothese dat de stukken nooit zijn opgehaald, in ieder geval niet alle documenten. Ze hebben het gewoon het vergeten! En daarmee kon de conclusie dat er geen gevaar bestond voor de volksgezondheid dus niet kloppen. Alleen op basis van de gevaarlijke stoffenlijst de Notoc kon dit kloppen, maar die lijst is te summier om goede uitspraken over de gezondheidsaspecten op de grond te kunnen doen. Daarbij klopten de totaalstellingen van de aanwezige papieren niet, waardoor niet met zekerheid kon worden vastgesteld wat er in het vliegtuig heeft gezeten. Door deze nieuwe informatie werd het verhaal van Plettenberg bevestigd, door een politieman en in het bijzijn van twee journalisten.

pm; timing Nova en brief Jorritsma toeval?

Tijdens de regeling van de werkzaamheden op 8 mei hebben Yvonne van Rooy (CDA) en ik vragen gesteld over de uitzending van Nova. Plettenberg had publiekelijk zijn twijfels uitgesproken over de vrachtdocumenten die hij had gezien bij de BVOI en de documenten die hij bij El Al had zien liggen. In haar reactie stelde minister Jorritsma dat ze 'de RvdL om bericht en raad' had gevraagd, want de raad was immers verantwoordelijk voor het onderzoek. Bij haar schriftelijke antwoorden was een brief van de RvdL als bijlage toegevoegd. Volgens de raad was het onderzoek geheel conform de internationale (ICAO) regels verlopen. Het onderzoek naar de lading had zich alleen toegespitst op de oorzaak van het ongeval en de eventuele risico's bij de berging. De raad had de verschillende Notoc's vergeleken met het cargomanifest en de airwaybills die betrekking hadden op de gevaarlijke lading. Dit klopte allemaal. Er was geen sprake van ontbrekende documenten, eerder van overvloed omdat een aantal vrachtbrieven van de niet-gevaarlijke lading ook aanwezig was en deze 'uiteeraard' niet vereist waren volgens de internationale regels. 'De desbetreffende stukken zijn ter inzage gegeven aan het Kamerlid Van Gijzel, die daartoe het Bureau vooronderzoek van de Raad begin dit jaar heeft bezocht.' 'Hij werd daarbij vergezeld door een man, wiens naam aanvankelijk niet werd genoemd maar die zich nadien bekend heeft gemaakt als de heer Plettenberg, toenmalig ladings supervisor van El Al, die blijkens een daarvan door de luchtvaartpolitie opgemaakt procesverbaal als getuige is gehoord. Uit dat verhoor is allerm minst gebleken van enige onregelmatigheid met betrekking tot de ladingdocumenten van de gevaarlijke stoffen.' De brief van de heer Bodewes eindigde met een advies aan de minister. 'Bij de beantwoording van de vragen zou wellicht naar voren kunnen worden gebracht dat in Nederland het onderzoek naar luchtvaartongevallen door de wet is opgedragen aan de Raad voor de luchtvaart die daarvoor in de eerste plaats verantwoordelijk is. Zo bezien zou uw verantwoordelijkheid voor onderzoek naar en rapportage over luchtvaartongevallen zich niet verder behoeven uit te strekken dan tot het scheppen van de voorwaarden en voorzieningen die voor de Raad nodig zijn om haar werk naar behoren te verrichten en zou u slechts rechtstreeks aanspreekbaar zijn op het al dan niet opvolgen van de door de Raad gegeven aanbevelingen.' Hier werd even terloops het

advies gegeven voor een nieuwe invulling van de ministeriële verantwoordelijkheid. De nieuwe lijn die de voorzitter van de RvdL voorstelde was 'geen ministeriële verantwoordelijkheid'.

De minister nam dit advies blindelings over in haar antwoorden aan de Tweede Kamer. Ze tuimelde er volledig in, door weg te duiken achter de verantwoordelijkheid van de onafhankelijke raad. 'Op basis van de verzamelde informatie kom ik tot het oordeel dat het ongevalonderzoek vanuit de relevante invalshoeken goed en volledig is verricht. Mocht de Kamer ondanks de in en bij deze beantwoording gegeven informatie van oordeel zijn dat aan de Raad voor de luchtvaart (met opzet) onjuiste informatie verstrekt is dan ben ik bereid aan de minister van Justitie te vragen om een nader onderzoek in te stellen op basis van het (alsdan nog aan te tonen) vermoeden van een strafbaar feit.' Kortom, als de Kamer dat wilde kon een strafrechtelijk onderzoek ingesteld worden naar de vermoedens van Plettenberg. In het vacuüm dat was ontstaan door het winkelen van de ministers van verkeer tussen de oude luchtvaartrampenwet en de nieuwe luchtvaartongevallenwet mocht de Tweede Kamer nu beslissen of er aanleiding was voor een strafrechtelijk onderzoek. Overigens had Plettenberg zijn vermoedens niet vermeld in zijn verhoor op 4 oktober 1992 omdat hij die toen nog niet had. Zijn vermoedens kwamen pas maanden later, nadat hij op kantoor bij El Al een ordner tegenkwam met daarin de papieren van AXG. Pas na de bezoeken aan het BVO werden deze vermoedens bevestigd.

Hier volgt een verkorte versie van de schriftelijke antwoorden van minister Jorritsma op de vragen die Van Rooy en ik hadden gesteld, met tussen haakjes (< en >) het advies van de RvdL aan de minister.

1. < Ja, geen van de instanties was in het bezit van de originele documenten van vijfzesde deel van de transitvracht New York-Tel Aviv. Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van de relevante documentatie in kopievorm. >
2. < Ja, er was geen originele getekende notoc. Deze lag in de cockpit en is verbrand. Vandaar, 'zoals gewoonlijk', had de RvdL een kopie en niet het origineel. >

3. *'Kan de minister in haar brief nader ingaan op de vraag hoe, gelet op het ontbreken van deze stukken, de beantwoording beoordeeld moet worden op schriftelijke vragen mijnerzijds van 17 en 24 september 1993 over de inhoud en de aard van de vracht en de consequenties daarvan voor de volksgezondheid?'*

Antwoord: < Bij de beantwoording van uw vragen destijds is, zoals ik boven reeds heb opgemerkt, gebruik gemaakt van de gegevens afkomstig van de relevante kopieën. Aangezien er derhalve geen documenten ontbreken, zie ik geen aanleiding mijn standpunt van destijds te herzien. >

4. De brandweer op Schiphol had bij El Al geïnformeerd naar de lading en daarna de brandweer Amsterdam ingelicht i.v.m. de rampenbestrijding (verantwoordelijkheid gemeente Amsterdam). De lading was niet van dien aard dat deze relevant was voor blus- en bergingswerkzaamheden.

5. *'Hoe kan, gelet op het eventueel ontbreken van de stukken, eerst gemeld zijn dat de ECD alle vrachtbrieven vooraf gecontroleerd heeft en dit later, op 28-10-1994, gecorrigeerd worden met de mededeling dat dit achteraf gebeurd is, terwijl ook de ECD nu zegt niet over de vrachtbrieven noch over de originele gevaarlijke stoffenlijst te beschikken?'*

Antwoord: < De ECD had tot taak het nagaan van de "uitrusting voor militair geschut" en had daartoe – naderhand – in de VS het betreffende deel van de vrachtbrieven van de niet-gevaarlijke lading opgevraagd. De ECD had bij haar taak noch de overige vrachtbrieven, noch de Notoc nodig. > Overigens wordt in de vraagstelling ten onrechte gesteld dat gemeld zou zijn dat de ECD "alle vrachtbrieven" gecontroleerd zou hebben. In mijn brief van 28-10-1994 wordt gesproken over "een controleonderzoek naar de ladinglijsten". De ECD heeft zich aan de hand hiervan verder gericht op dat deel dat voor haar taak van belang was.'

6. *'Hoe kan de minister, gelet op het eventueel ontbreken van de stukken, in het AO van 22-06-1995 (22861 nr. 12) op mijn vragen meegedeeld hebben, dat de vrachtbrieven zijn gecontroleerd en alles exact klopt?'*

Antwoord: In het AO van 22-06-1995 richtte de discussie zich in belangrijke mate op de mogelijke overbelading van het vliegtuig. In dat verband heb ik opgemerkt dat "alles is nagegaan en exact klopte". De relevante documentatie, i.c. het samenvattende overzicht van de lading met bijbehorende informatie over het gewicht van de lading (Cargo Manifest), heeft immers niet ontbroken. De vragen op 22-06-1995 konden

derhalve zowel voor wat betreft de belading als met betrekking tot de aanwezige gevaarlijke stoffen worden beantwoord (zie ook mijn brief aan de TK van 15-05-1995, punt f, over de lading).'

7. Waarom is het merendeel van de documenten New York-Tel Aviv en de originele Notoc niet in het bezit van een onderzoeksinstantie?

'Antwoord: < Overeenkomstig de internationale voorgeschreven werkwijze is bij het vooronderzoek primair de gevaarlijke lading geëvalueerd. Juist gelet op de tijdsdruk bij onderzoek van ongevallen worden volgens de bevrachtingvoorschriften de gevaarlijke stoffen uitgebreid gespecificeerd en op een aparte lijst, de Notoc, vermeld. > Deze Notoc was, in kopievorm, beschikbaar evenals de relevante vrachtbrieven. Een onderlinge vergelijking van deze documenten heeft geen tegenstrijdigheden aan het licht gebracht.'

8. Antwoord: < De RvdL is in het bezit van het proces-verbaal van het verhoor van Plettenberg door de Luchtvaartpolitie. 'Indien de heer Plettenberg destijds informatie heeft verzwegen, is hem die zeer ernstig aan te rekenen.' >

- Op de vraag van Van Rooy, over hoe de officiële afspraken luiden met betrekking tot het onderzoek en de vrachtbrieven, antwoordde Jorritsma dat de Notoc door El Al aan de onderzoekers is overhandigd. Niets over de vrachtbrieven of de internationale afspraken bij een onderzoek naar een vliegcrash.

Deze antwoorden waren voor mij aanleiding om namens mijn fractie een spoeddebat aan te vragen. Dit vond plaats op 14 mei 1996 om 20.00 uur, na de dinerpauze. Voor het debat had ik nog overleg met Jacques Wallage over de vraag hoe ik om moest gaan met het feit of de minister nu had gelogen of niet. Hij adviseerde mij om Jorritsma zelf te bellen. Vlak voor het debat begon kreeg ik haar te pakken. Ze had toegezegd om de papieren in Israël op te vragen. Ik vroeg haar wat ze hier precies aan ging doen? Ook vroeg ik haar naar de mogelijkheid van een strafrechtelijk onderzoek naar de eventuele fraude met de vrachtdocumenten. Van haar mocht dat onderzoek er komen, zij zou het niet tegenhouden.

Tijdens het debat ging ik in op de onjuiste informatie van de minister. 'Met betrekking tot de beantwoording van de vragen uit de Kamer moet nu worden vastgesteld dat de mededeling 'alles is nagegaan en klopt exact' geen reële weergave

van de werkelijkheid geweest kan zijn, omdat niet alles nagegaan kon worden. Het antwoord van de minister dat die uitspraak zich in belangrijke mate richtte op de overbelading, kan gelet op de tot driemaal toe pregnant gestelde vraag 'zijn de beladinginstructies vergeleken met de vrachtbrieven?' als niet adequaat worden beschouwd.' Maar vreemd genoeg pikte geen van mijn collega's dit verhaal op. Niemand was geïnteresseerd wat ik daar nu mee bedoelde. Naast deze vertrouwensvraag was een hard debat. Vier belangrijke vragen speelden. Wilde de minister nog eens goed naar het onderzoek van de RvdL kijken? Hoe zat het precies met de verschillende exemplaren van de Notoc? Was de minister bereid om de papieren in Israël op te vragen? En kon een justitieel onderzoek worden ingesteld naar het verzamelen van de vrachtdocumenten?

Ik stak mijn onvrede over de gang van zaken niet onder stoelen of banken. Ik vroeg de minister om een aantal vragen opnieuw te beantwoorden, want over de schriftelijke antwoorden was ik niet te spreken. 'Ik heb de minister op de hoogte gebracht van mogelijkerwijze malversaties met vrachtbrieven en daarna in een algemeen overleg vragen gesteld. Na inzage van de documenten ben ik tot de conclusie gekomen dat belangrijke delen van de vrachtbrieven en de geparafeerde Notoc niet aanwezig waren. Daarna heb ik de minister schriftelijk gerapporteerd en gevraagd welke mogelijkheden tot inzage van genoemde documenten er zijn. Met de brief van gisteren - documenten niet beschikbaar waren noch zijn - komt hier geen substantiële wijziging in.' Voorts werpt het ontbreken van de geparafeerde Notoc vragen op met betrekking tot de vroegtijdige vaststelling dat er geen belemmeringen waren met betrekking tot de bergingswerkzaamheden en het ontbreken van gevaar voor de volksgezondheid.' Het bleef onbegrijpelijk dat de onderzoeksinstellingen niet meteen naar de geparafeerde Notoc hebben gevraagd en geen noodzaak hebben gezien de vrachtbrieven te verzamelen. Zeker na de aanvankelijke weigering van El Al om deze ter beschikking te stellen. Ook stelde ik dat het opmerkelijk was dat de minister het aan het oordeel van de Kamer over liet of een justitieel onderzoek werd ingesteld.

Nadat ik door de voorzitter op de vingers werd getikt omdat ik mijn vijf minuten spreektijd had overschreden, rondde ik mijn verhaal af. Daarna kwamen Remi Poppe van de Socialistische Partij en Nicky van 't Riet aan het woord. Beiden waren het eens over het nut van dit spoeddebat en kwamen met kritische vragen. Dit in tegenstelling tot mijn collega van de VVD, Willem Keur. Hij stelde dat 'zo'n beetje elk moertje en boutje is besproken' in de Kamer. 'Nu zijn we beland bij de exacte samenstelling van de lading. Misschien komt straks nog de capaciteit van de bemanning aan de orde. Vragen en twijfels over veiligheid in de luchtvaart moeten niet meer worden gekoppeld aan dit ongeluk, tenzij de Partij van de Arbeid met harde bewijzen kan komen dat informatie is achtergehouden dan wel dat er is gemalverseerd.' Hierop moest ik natuurlijk reageren. Tijdens de discussie die hierdoor ontstond hield Keur een papiertje omhoog en vroeg 'Bedoelt u deze Notoc?' De vraag luidde of dit de Notoc was waar ik al meer dan een jaar naar op zoek was. 'Ik zie dat de minister nu het hoofd schudt, dus volgens mij zit u ernaast, mijnheer Keur,' was mijn antwoord.

Om half negen werd een kwartiertje geschorst, waardoor minister Jorritsma in de gelegenheid werd gesteld om te overleggen met de RvdL. Terug in de zaal waren er volgens haar twee vragen blijven staan. Was het vliegtuig overbeladen? En was er iets aan de hand met de gevaarlijke stoffen, wat van invloed had kunnen zijn op de bergingswerkzaamheden? Wat betreft deze laatste vraag antwoordde de minister dat de wijze waarop El Al de print-out van de Notoc New York-Amsterdam-Tel Aviv had verstrekt op zichzelf een correcte was. Volgens de RvdL was een gearafeerde Notoc 'niet aan de orde'. Zij ging uit van de informatie die de luchtvaartmaatschappij had verstrekt. Ook stelde minister Jorritsma dat ik het blijkbaar 'buitengewoon op prijs zou stellen om de gearafeerde Notoc te zien'. Ze had via de ambassade in Israël de DG van de Israëliëse Luchtvaartdienst hierom gevraagd. Hoogstwaarschijnlijk was er geen aangepaste Notoc Amsterdam-Tel Aviv. Deze Notoc bleef aan boord en het eerste vel werd daarvan afgehaald zodat het voor de nieuwe captain duidelijk was welke goederen in Amsterdam verwijderd waren. De Notoc is gewoon aan boord gebleven en verbrand. 'Maar als ik u nu mededeel dat de supervisor van het toestel die

avond met de kapitein van het toestel twee lijsten heeft doorgenomen, de lijst van de goederen die ingeladen zijn in Amsterdam, die is ondertekend, en de opnieuw samengestelde lijst Amsterdam-Tel Aviv van de goederen met oorsprong New York. Beide lijsten zijn volgens zijn verklaring afgegeven aan de adjudant van de Rijkspolitie dienst luchtvaart. Dat waren getekende exemplaren. Het bijzondere is dat het ene exemplaar dus wel bij bureau Vooronderzoek is en het andere niet,'
interrumpeerde ik de minister. We bakkeleiden verder over de verschillende Notoc's. Met de gedetailleerde informatie die Plettenberg mij had gegeven bracht ik Jorritsma in het nauw. Nadat ik haar had bedankt dat ze de Notoc New York-Tel Aviv in Israël op zou vragen, vroeg ik 'maar die was toch verbrand met de ramp?' Zij antwoordde dat een kopie (een van de onderste lagen) waarschijnlijk bij El Al in New York lag. Misschien lag er ook een bij Aero Ground Services op Schiphol, suggereerde ik. 'Het lastige is dat elke keer als ik denk dat ik een vraag beantwoord heb, mij een nieuwe vraag wordt gesteld, waardoor ik weer met mijn mond vol tanden sta. Het gaat erom of er aanleiding is te veronderstellen dat er een verandering heeft plaatsgevonden in de hoeveelheid gevaarlijke goederen of de samenstelling daarvan,' was haar antwoord.

Het kostte me grote moeite om de minister duidelijk te maken waar het probleem lag. Ik gaf aan wat ik gehoord had over hoe de vrachtbrieven waren verzameld op de avond van de ramp. Ook verwees ik naar de verklaring van Plettenberg in Nova dat er gemalverseerd zou zijn. Maar volgens Jorritsma had de raad voldoende papieren om te bepalen dat er geen sprake was van overbelading. Verder stelde zij dat nooit is gezegd dat alle vrachtbrieven aanwezig waren, maar dat de beschikbare papieren ter inzage lagen bij BVO. Ze vond dat we op moesten passen dat zij niet op de stoel van de onafhankelijke raad kwam te zitten met deze discussie. Waarop ik reageerde: 'Datgene waar ik aan refereerde, was de mededeling van u zelf tijdens het overleg, dat u had laten checken of alles gecontroleerd was en kon mededelen dat alles oké bevonden was.' 'Door de Raad voor de Luchtvaart, ja,' antwoordde de minister. 'Dat staat er niet bij,' was mijn reactie.

'U hebt mij vorig jaar informeel benaderd met de mededeling dat u een anonieme informant had, die zijn naam niet bekend wenste te maken en die vermoedens van malversatie had. Het spijt mij verschrikkelijk maar ik kan niet aan de hand van anonieme informatie van één persoon die met u gesproken heeft een luchtvaartmaatschappij verdenken van iets waarvoor ik geen enkel bewijs en geen enkele aanwijzing heb, terwijl ook de Raad voor de Luchtvaart mij verzekert dat er geen enkele aanwijzing voor is, en terwijl bovendien mijn eigen diensten zeggen dat als de normale zaken gebeuren het buitengewoon voor de hand ligt dat er niet gemalverseerd is. En als dergelijke aanwijzingen er wel waren geweest, had de persoon, van wie wij inmiddels gelukkig de naam weten, toch naar de politie of naar de Raad voor de luchtvaart moeten gaan om een verklaring af te leggen?' aldus Jorritsma. 'Hij was een medewerker van El Al en ik kan u meedelen dat hij niet de enige was. Mijn bronnen zijn niet beperkt tot één persoon, zoals ik u indertijd al heb meegedeeld. Het lijkt mij op zichzelf relevant om vast te stellen of er gemalverseerd is met de vrachtbrieven. Dat dit volgens de Raad voor de luchtvaart niet het geval is ligt voor de hand, want de raad heeft die vrachtbrieven nooit gehad,' was mijn antwoord. Minister Jorritsma was verbaasd dat Plettenberg geen aangifte had gedaan bij de RvdL of luchtvaartpolitie. Als de Kamer dat nodig vond - 'Ik vind dat dit breder moet zijn dan de heer Van Gijzel alleen' - dan kon Plettenberg dat alsnog doen.

Nadat de minister in de gelegenheid werd gesteld haar beantwoording af te maken en wederom terugkwam op het verhaal van de overbelading volgde de tweede termijn. Ik bracht opnieuw de vergelijking tussen de vrachtbrieven en de beladingpapieren aan de orde. 'Daarbij [de inzage van de vrachtdocumenten] heb ik moeten constateren dat belangrijke documenten niet aanwezig waren. Het debat vandaag heeft dat niet weggenomen. De minister heeft in hetzelfde overleg gezegd dat alles is nagegaan. Dat slaat dus op de vergelijking tussen vrachtbrieven en beladingpapieren, want daar sloeg de vraag ook op. Zij heeft geantwoord dat het exact klopt. Dat blijft voor mij een beetje vreemde uitspraak. Als je niet over de vrachtpapieren beschikt, kun je ze ook niet vergelijken.' De minister ging zonder meer uit van de goede trouw van een van de partijen. Op zich was dit niet verkeerd

maar dat mocht niet inhouden dat de officiële documenten dan niet meer nodig waren. Het leek mij verstandig om alle vrachtbrieven op te vragen. Daarbij was het aanbod van de minister om de Notoc Amsterdam-Tel Aviv in Israël op te vragen een stap in de goede richting. Overigens was deze Notoc, ondertekend door gezagsvoerder Fuks, op de avond van de ramp afgegeven aan de Rijkspolitie. Maar volgens de minister leidde niets ertoe om aan te nemen dat die Notoc er ooit geweest was.

Ook voor mijn collega's Van 't Riet en De Rooy had het debat weinig duidelijkheid geboden. De discussie over de verschillende Notocs was zeer verwarrend. En de suggesties van malversaties deden de Kamer lijken op een rechtbank. Dit was naar hun mening niet de bedoeling. Zowel D66 als het CDA vroegen de minister meer duidelijkheid te verschaffen, zonder daarbij te twijfelen aan het onderzoek van de RvdL. De VVD onthield zich van een tweede termijn. In haar antwoord zegde de minister toe om uit te zoeken of de gevaarlijke lading in Amsterdam überhaupt had bewogen en of bij de wisseling van de crew een nieuwe handtekening op de Notoc gezet moet worden. Zij stelde ook dat het volgens de RvdL volstrekt normaal is om af te gegaan op het cargo manifest. Die hoorde gewoon te kloppen en was onmiddellijk beschikbaar.

Minister Jorritsma-Lebbink: 'Alle informatie die Schiphol beschikbaar had is in beslag genomen. Er is natuurlijk veel meer informatie beschikbaar dan relevant is voor het ongevalsonderzoek. Alle informatie die bij El Al voor dit vliegtuig beschikbaar was is opgevraagd en dus beschikbaar. Dat betekent niet dat de Raad voor de luchtvaart zegt dat voor het luchtvaartongevallenonderzoek alle vrachtbrieven relevant zijn. Het cargo manifest is daarvoor relevant.'

De heer Van Gijzel (PvdA): 'Op de avond van de ramp is gevraagd om de vrachtbrieven.'

Minister Jorritsma-Lebbink: 'Amsterdam-Tel Aviv, dat klopt.'

De Heer Van Gijzel (PvdA): 'Nee, ook voor de lading uit New York, die in Amsterdam nog in het vliegtuig zat en die naar Tel Aviv zou gaan. Het is vreemd dat dat uiteindelijk niet opgehaald is. Nu wordt gezegd dat het ook niet zo belangrijk was.'

Nicky van 't Riet vroeg de minister of de vrachtbrieven niet gewoon in Amerika opgevraagd konden worden. Volgens Jorritsma was in de Verenigde Staten niets meer te vinden², ook niet na de actie die de ECD in 1992 had uitgevoerd naar aanleiding van het stukje vrachtbrief dat in de Bijlmer werd gevonden. El Al had alle vrachtbrieven in Israël verzameld, aldus de minister. De ECD had de vrachtbrieven niet via El Al in New York verkregen maar via de Amerikaanse Douane. Minister Jorritsma sloot als volgt af: 'Voorzitter! Het lastige is dat ik nu in een positie gemanooeuvreerd word waarin ik blijkbaar nader onderzoek moet doen naar iets waarvan de RvdL geconstateerd heeft dat het voldoende onderzocht is. Ik moet zeggen dat ik daar verdomd weinig voor voel.' Ze sprak de hoop uit om de volgende week de Kamer de toegezegde informatie toe te sturen. Hiermee eindigde om tien voor tien het spoeddebat.

Na afloop van het debat sprak ik met de heer Weck van de RLD. Mijn idee was dat als Plettenberg aangifte zou doen van verdenking van malversaties, dan kon in het kader van een strafrechtelijk onderzoek het rechtsbijstandverdrag met de Verenigde Staten geactiveerd worden om de papieren op te vragen. Weck was het daarmee eens. Daarna sprak ik nog met Joost Oranje. Hij en Rob de Lange hadden tijdens het debat op de tribune gezeten. Joost vond dat Van Rooy het behoorlijk had af laten weten in het debat. Ze had wel de vragen gesteld maar in het debat deed ze helemaal niets.

De dag na het debat speelde meteen een andere kwestie. In de Vrij Nederland van die week stond een artikel over illegale wapendoorvoer op Schiphol. De ECD scheen een onderzoek te hebben uitgevoerd naar deze illegale praktijken. Het weekblad meldde dat een kwart van de wereld Schiphol gebruikt voor wapen- en munitietransporten, zonder geldige papieren. Alleen de KLM hield zich aan de meldingsplicht voor dergelijke transporten. Samen met collega Houda, woordvoerder voor wapenexporten, stelde ik schriftelijke vragen over het artikel in Vrij Nederland. Ook omdat

---

² Uiteindelijk is door de enquêtemissie het restant aan vrachtdocumenten in de VS gevonden. Dus daar waren alle vrachtpapieren aanwezig en opvraagbaar.

Plettenberg mij had ingelicht over dergelijke illegale wapentransporten. In juli 1996 kwamen de antwoorden van de staatssecretaris van economische zaken binnen op onze vragen. Het rapport van de ECD was vertrouwelijk aan de vaste commissie voor justitie verzonden.

In mijn vorige periode was ik woordvoerder voor wapenexporten. Dat was een ondankbare taak. De filosofie was dat de woordvoerders op dit gebied zo min mogelijk te horen kregen over de wapenexporten. Dat belastte de woordvoerder geestelijk zo min mogelijk en gaf ook zo min mogelijk economische en politieke risico's. Als je niet in de vertrouwelijke sfeer zat bij economische zaken of defensie, dan kon je vanuit het buitenlands beleid niets beginnen. Ik had nog geprobeerd om de betere modellen van parlementaire controle uit Denemarken en Duitsland in Nederland in te voeren maar dat had geen schijn van kans.

Op mijn vraag of ik het geheime rapport in kon zien kreeg ik een negatief antwoord omdat ik geen lid was van de vaste commissie voor justitie. Als 'gewoon' Kamerlid kon ik het niet inzien. Dit meldde ik aan onze toenmalige secretaris van de fractie, Jan van Zijl. Hij nam deze zaak op met het presidium en met de griffier van de Kamer. Het antwoord was dat de voorzitter het niet voor niets aan de commissie voor justitie had toegewezen. Wel kon ik een schriftelijke verzoek indienen bij de voorzitter om het vertrouwelijke rapport ook naar de commissie voor verkeer te sturen. Daar werd ik niet vrolijk van. Gaandeweg kreeg ik steeds minder behoefte om het stuk in te zien. Want wanneer ik het uiteindelijk onder ogen zou krijgen kon ik er toch niets mee doen omdat het vertrouwelijk was. Dus zag ik ervan af om het rapport voor de commissie voor verkeer op te vragen. Wel meldde ik aan een klein aantal gerenommeerde journalisten dat ik het stuk niet mocht inzien.

pm; Zembla, Kenmerk en Oranje in NRC (dec 98) VS-Israël. Ik had Joost verteld dat ik het vertrouwelijke ECD-rapport niet kon krijgen. Later belde hij mij terug dat hij het rapport had gevonden. Zijn verhaal sloeg in als een bom.

In het ledenrestaurant kreeg ik in juni 1996 de opmerking te horen: 'Hé, Bijlmerboy. Moet jij niet eens Kamervragen stellen?' Ik liep toen langs een tafel waar de voorzitter van de vaste Kamercommissie voor verkeer en waterstaat Biesheuvel (CDA) met een partijgenoot zat. Het was zijn collega die de opmerking maakte.

7. OVERTUIGING EN JUSITIEEL ONDERZOEK

In de weken na het debat van 14 mei 1996 had ik een aantal gesprekken met Jacques Wallage over de gang van zaken rondom de Bijlmerramp. De stukken werden nu in Israël opgevraagd, maar hoe het zover gekomen was bleef knap onhelder. Voor ons speelde de vraag hoe wij hier verder mee om moesten gaan. Ik stelde Jacques voor om een werkgroep binnen de vaste Kamercommissie in het leven te roepen, die moest gaan uitzoeken op welke de verschillende onderzoeken hadden plaatsgevonden; van de Rijkspolitie, de RLD, het BVO, de RvdL, het OM en de ECD. Wie had welke verantwoordelijkheden op welk moment? Ook moest een onderzoek gedaan worden naar de werkelijke inhoud van het ramptoestel; de aard, de inhoud en het gewicht van de lading. We bespraken de opzet van een voorstel voor een dergelijke werkgroep. Jacques dacht aan een formulering in de trant van 'onder deze omstandigheden vinden wij een nadere gedachtewisseling met de regering niet echt vruchtbaar'. Een politiek buitengewoon gevoelige formulering. Daarnaast vonden we dat de reeds gedane onderzoeken, op basis waarvan de minister de Kamer informeerde, teveel vragen onbeantwoord lieten. Samen met D66 brachten we het voorstel in bij de commissie voor verkeer. Maar naast de VVD was ook het CDA tegen een dergelijke werkgroep. Na enige discussie werd besloten tot uitstel.

Ook in mijn eigen fractie, binnen de fractiegroep ruimtelijk beleid, bestond in eerste instantie grote weerstand tegen het plan van een speciale werkgroep. Ondanks mijn overleg met de fractievoorzitter vonden mijn collega's 'dat ik er mee op moest houden', 'dat ik spoken zag' en 'dat het allemaal niets op zou leveren'. Uiteindelijk wist ik de fractiegroep toch te overtuigen, door te vertellen wat ik allemaal wist over de gezondheidsklachten, de twijfels over de Rijkspolitie en over de inhoud van de lading. Na deze moeizame overreding ging ik ervan uit dat, voornamelijk uit de hoek van de VVD en het CDA, druk was uitgeoefend op mijn collega's om mij in te laten binden op de Bijlmerramp. Maar ook in de commissie voor verkeer ging het uiteindelijk de goede kant op. Men besloot akkoord te gaan met een inventarisatie

van de nog openstaande vragen, maar verder wilden ze nog niet gaan. Op basis van deze inventarisatie kon daarna de verdere gang van zaken bekeken worden.

De PvdA, D66 en de VVD leverden een lijst met vragen in. Het CDA stuurde een brief aan de commissie dat het ongelukkig was met deze ontwikkeling. Volgens de christen-democraten kwam het in de publiciteit voor alsof de commissie al had besloten tot het instellen van een parlementaire werkgroep. 'Dergelijke publiciteit komt niet zomaar uit de lucht vallen.' Maar op zichzelf had het CDA geen bezwaar tegen het vormen van een intern inventarisatiegroepje. Daarbij moest wel de oorzaak van de ramp als kader dienen voor vragenlijst. De commissie besloot om na het zomerreces de **verdere procedure** te bepalen.

In juni belde Jeroen Plettenberg me op met de mededeling dat hij geen aangifte kon doen. Tijdens het debat van 14 mei verweet Jorritsma hem dat hij nooit met de autoriteiten had gesproken. Maar Plettenberg was er altijd vanuit gegaan dat wat hij wist ook bekend was bij die zogenaamde autoriteiten. Na het spoeddebat kwam hij tot de slotsom dat dit niet het geval was en besloot hij op 15 mei aangifte te doen van verduistering/ valsheid in geschrifte/ oplichting bij de politie. Bureau Meer en Vaart in Amsterdam wist niet wat men met hem aanmoest en verwees Plettenberg door naar het bureau Flierbosdreef. Een politieman van de Flierbosdreef vertelde hem dat de Centrale Recherche van de politie Amsterdam-Amstelland de zaak had overgenomen. Hierop nam de CID contact met hem op en beloofde dat, nadat ze zich in de zaak verdiept hadden, ze zouden terugbellen voor een afspraak. Toen hij in juni nog niets gehoord had adviseerde ik Plettenberg om zelf dan maar te bellen. De contactpersoon van het CID was niet aanwezig en een collega stond hem te woord. Na wat uitzoekwerk stelde deze collega dat het buiten de 'reach' lag van het CID en dat zij er niets mee konden.

Wederom nam Plettenberg contact met mij op, met de vraag welke mogelijkheden nog openstonden. Ik besloot een brief te schrijven aan minister van justitie, mevrouw Sorgdrager. In die brief vroeg ik de minister of Plettenberg in de gelegenheid gesteld kon worden om aangifte te doen. Op 6 augustus kreeg ik

schriftelijk antwoord van de secretaris-generaal Borghouts, namens de minister. Het geheel berustte op een misverstand; de ambtenaren begrepen niet dat Plettenberg aangifte wilde doen. Na contact van de betrokken ambtenaar met Plettenberg kon hij alsnog op de Flierbosdreef aangifte doen. Borghouts had begrepen dat deze aangifte op 25 juli was opgenomen. Van Plettenberg kreeg ik te horen dat zijn aangifte voor verder onderzoek naar de CID was doorgestuurd.

pm; vragen Singh Varma over gezondheidsklachten

Israël had inmiddels alle medewerking toegezegd in de zoektocht naar de ontbrekende documenten schreef minister Jorritsma in juni aan de Kamer. Volgens haar was de vracht niet verplaatst op Schiphol, alleen de lege plekken van pallets die op Schiphol werden uitgeladen werden opgevuld met nieuwe vracht. Na navraag bij El Al meldde de minister dat voor deze nieuwe lading de gezagsvoeder twee Notocs had getekend. Eén daarvan bleef in het vliegtuig en de andere bij het kantoor van El Al op Schiphol. Volgens de internationale ICAO regels was dit niet verplicht, maar volgens de IATA voorschriften wel. De IATA was niet bindend, de ICAO wel. Hier gaf de minister dus min of meer toe dat er wel een getekende Notoc Amsterdam-Tel Aviv kon bestaan, maar dat deze niet wettelijke verplicht was. Dit in tegenstelling tot wat ze in het debat van 14 mei had gezegd, dat er hoogstwaarschijnlijk geen aangepaste Notoc Amsterdam-Tel Aviv bestond.

Op 28 augustus 1996 was het grote moment daar. Minister Jorritsma verraste de Kamer met een pakket vrachtdocumenten. In deze, later berucht geworden, blauwe map zaten 'alle vrachtbrieven NY-AMS-TLV en AMS-TLV, de ondertekende Notoc NY-AMS-TLV en AMS-TLV en het cargomanifest NY-AMS-TLV en AMS-TLV', aldus de begeleidende brief van de minister. Er was geen aanleiding tot verdere acties want de vrachtbrieven waren in overeenstemming met cargomanifest en de Notoc was eveneens in overeenstemming met al beschikbare documenten. Jorritsma had de map doorgestuurd naar RvdL met de vraag of de Raad aanleiding zag voor verder

acties. Toen ik de blauwe map in handen kreeg wist ik meteen dat die aanleiding voor verdere actie bestond want dit konden nooit 'alle' vrachtbrieven zijn. Misschien wel alle master airwaybills, maar nooit alle house airwaybills. Daar was het pakket te dun voor. Tijdens het doorbladeren stuitte ik op een aantal zwarte pagina's, slecht gekopieerde stukken en onleesbare kopieën. Hoe konden, naar ik aannam, goed leesbare originele papieren zulke slechte kopieën opleveren? Onvoorstelbaar! Na bestudering van de blauwe map kwam Plettenberg erachter dat de documenten die naar de Tweede Kamer waren gestuurd verschilden met het pakket dat naar Van der Groen, advocaat van de slachtoffers, was gestuurd. Van der Groen had de documenten via de privaatrechtelijke weg opgevraagd bij de advocaten van El Al, **De Brau en Blackstone**. Ook Van der Groen had, net als ik, aan Plettenberg gevraagd om zijn pakket te onderzoeken. Buiten de onderlinge verschillen tussen de pakketten was er nog veel meer mis met de toegezonden vrachtbrieven. De conclusie van de minister dat er geen aanleiding was voor verdere acties sloeg als een tang op een varken. De bevindingen van Plettenberg luiden als volgt:

- Er zaten een aantal onleesbare kopieën en incomplete vrachtbrieven tussen de documenten;
- de totaal tellingen van het netto operationeel-gewicht, het manifest-gewicht en het vrachtbrief-gewicht klopten niet, in beide dossiers;
- het cargomanifest NY-AMS-TLV was opgesteld zonder de palletposities, het cargomanifest AMS-TLV met palletposities;
- de twee dossiers waren niet alleen verschillend maar ook beide niet compleet; house én master airwaybills en de shippers declaration ontbraken.

Jeroen Plettenberg maakte een overzichtje met daarop de gewichten. Hierbij speelde het wisselende gebruik van Engelse ponden (lbs.) en kilogrammen in de vrachtbrieven een rol. Bij sommige vrachtbrieven was niet duidelijk of ponden of kilogrammen bedoeld werden. Hij ging uit van een minimale variant, waardoor, in het geval dat ponden toch kilogrammen mochten zijn, het verschil alleen maar zou toenemen.

	JFK-TLV	SPL-TLV	Totaal
Bruto operationeel gewicht incl. pallets	42.718 kg.	71.980 kg.	114.698 kg.
Af - gewicht lege pallets	- 2.430 kg.	- 3.190 kg.	- 5.620 kg.
Netto operationeel gewicht	40.288 kg.	68.790 kg.	109.078 kg.
Manifest gewicht	35.293 kg.	69.153 kg.	104.446 kg.
Vrachtbriefgewicht, Crans (advocaat El Al)	43.259 kg.	74.055 kg.	117.314 kg.
Vrachtbriefgewicht, ministerie V&W	30.745 kg.	81.023 kg.	111.768 kg.

Deze verschillen, tussen de blauwe map van de minister en de documenten van Van der Groen, kwamen op 12 september 1996 door Nova in het nieuws. De volgende dag was ik op weg naar Sexbierem voor een spreekbeurt over het plattelandsvervoer. Omdat Sexbierem inderdaad, zoals de klachten al aangaven, onbereikbaar was met het openbaar vervoer ging ik met de auto. Op de autoradio verklaarde Jorritsma dat de vrachtdocumenten inderdaad niet allemaal klopten. Op dezelfde dag schreef ze in een brief aan de Kamer teleurgesteld te zijn over de ontstane twijfels. 'Uit de media is mij inmiddels tot mijn teleurstelling gebleken dat er twijfels bestaan rond enkele vrachtbrieven die op mijn verzoek ter beschikking zijn gekomen en die ik vervolgens aan de kamer heb doen toekomen. Het spreekt voor zich dat ook ik van mening ben dat er snel helderheid moet worden verschaft over de nieuwe verwarring.' Wederom verzocht ze de Raad voor de luchtvaart om een reactie. Of de Raad deze informatie kon betrekken bij de reactie op de blauwe map, die al eerder gevraagd was. Wat ze niet vermeldde in haar brief was wat ze 2 weken eerder had geschreven, na bestudering van de documenten; dat 'er geen aanleiding was voor verdere acties'. Dit was wel degelijk een 'verdere actie'. In aanvulling op haar brief van 13 september kwam minister Jorritsma op 19 september met een verdere uitleg over de verschillen

(RVI-rapport?). Ze had de reactie van de RvdL nog niet binnen en door middel van een technisch verhaal in een bijlage bij de brief werd geprobeerd om een uitleg te geven voor een aantal verschillen tussen de dossiers. De andere, nog nader te verklaren, onduidelijkheden 'leken van administratieve aard'. Ook meldde de minister dat het openbaar ministerie een onderzoek had gestart naar de vrachtdocumenten, met als aanleiding de aangifte van Plettenberg. Vier dagen later kwam alsnog de reactie van de Raad voor de Luchtvaart. 'Deze reactie geeft mij geen aanleiding tot het maken van nadere opmerkingen,' aldus minister Jorritsma.

De RvdL had een maand nagedacht en stelde dat 'de – los van de oorzaak staande – vaststelling dat het toestel beneden het toegestane maximum gewicht was – bevestigd door de flight data recorder – en de vaststelling dat geen andere voor de luchtvaart gevaarlijke stoffen aan boord waren dan op het ladingsmanifest en de Notoc aangegeven – een vaststelling waarop bodemonderzoeken geen ander licht hebben geworpen – niet werden aangetast door de nieuwe documenten'. Van verder commentaar onthield de Raad zich om een tweetal redenen. Volgens de Raad hadden de andere ladingspapieren niets te maken met oorzaak van de ramp. Plus dat het commentaar van de Raad steeds onvolledig zou zijn 'doordat degenen die de pers zoeken telkens weer gegevens achterhielden'. Ook besteedde de Raad een bijna volledige pagina aan de continuering van de aanval op Plettenberg. 'Zolang niet duidelijk is wat die laatste verklaring [aangifte Plettenberg] inhoudt en welk van beide standpunten nu geloof verdient is het voor de Raad ook onmogelijk om een afdoend commentaar te geven.' De Raad waarschuwde dat het oproepen van deze vragen het werkelijke belang van het onderzoek en het aanzien van Nederland in ICAO verband konden schaden. Deze nieuwe houding van de RvdL verruimde de ministeriële verantwoordelijkheid. Bij de bespreking van het eindrapport in 1995 werd de minister door de Raad geadviseerd om niets over de inhoud te zeggen. Nu vroeg de minister aan de Raad commentaar op de inhoud en wilde de Raad geen commentaar geven. Terwijl de minister al een aantal keren het standpunt van de Raad had gevraagd, als second opinion.

pm; 2 of 3 oktober 1996 gesprekken met Bertholet en Latour?

Ondertussen was de inventarisatiegroep in de commissie voor verkeer tot de conclusie gekomen dat het goed zou zijn om gesprekken te voeren met - om te beginnen - drie (semi-) overheidsinstellingen, namelijk de Raad voor de luchtvaart, de Economische controledienst en het openbaar ministerie. Later konden nog andere instanties aan de orde komen. De verzoeken voor de eerste drie gesprekken gingen uit. De RvdL reageerde, als enige, voortvarend en redelijk positief op de uitnodiging van de commissie. Een afspraak werd gepland op 2 oktober maar dat leek me geen goed moment, zo vlak voor de herdenking op 4 oktober. Ondanks dat niet iedereen het met mij eens was werd na overleg met de griffier een nieuwe datum geprikt, 20 november. De Raad wilde dus niet reageren op de nieuwe vrachtbrieven, maar stond men wel open voor een gesprek met de Kamercommissie, althans in eerste instantie. De voorzitter van de Raad stuurde zijn tekst, die hij op 2 oktober had willen uitspreken, alvast naar de kamerleden. Hierin gaf de heer Bodewes aan dat de Raad zich afvroeg 'welke veronderstelling, welke werkhypothese eigenlijk schuil ging achter de vragen die het parlement telkens aan de minister van Verkeer en Waterstaat over het El Al ongeluk stelde'. Over de blauwe map onthield hij zich van commentaar terwijl hij in zijn inleiding aangaf dat opheldering van de vragen eenvoudig zou zijn geweest als de Kamer het direct aan de Raad had gevraagd en niet via de minister. Wederom kwam Bodewes met een verwijzing naar Plettenberg. 'Zou iemand uit anderen hoofde toch zo'n verdenking koesteren - die overigens onverwijld aan de Raad had moeten worden gemeld - dan valt de juistheid van die verdenking aan de hand van de documenten ook niet na te gaan. De oorspronkelijke verzendbrief, de shippers declaration zal dan vals zijn. Onderzoek van de documenten levert niet meer op dan dat de shippers declarations juist zijn samengevat op de airwaybills en die op hun beurt weer overeenkomen met het cargo manifest en de Notoc.'

Voor het gesprek op 20 november werd een groot aantal vragen van de commissie op 12 november alvast schriftelijk beantwoord door de RvdL. De nadere uitleg kwam tijdens het gesprek. De bijeenkomst duurde niet langer dan tien

minuten, nadat voorzitter Bodewes alsnog zijn inleiding had gehouden. De Raad wilde weten wat de werkhypothese van de werkgroep was. Men was het niet eens met de vragen die de commissieleden stelden. De lading had immers niets te maken met de oorzaak van de ramp. De tien minuten eindigden met de opmerking van Bodewes dat de Raad niet wilde praten met de werkgroep 'omdat er toch maar naar de pers gelekt zou worden'. Hierop vroeg ik de heer Bodewes of hij deze opmerking kon uitleggen en onderbouwen, dan wel of hij meteen zijn excuses wilde aanbieden. De voorzitter van de Raad was tot het ene noch het andere bereid. Toen heb ik direct de bijeenkomst verlaten. Later hoorde ik van collega De Rooy dat zij daarna tegen de heer Bodewes had gezegd dat er geen grond was voor een verdere gedachtewisseling. Zij heeft toen samen met mevrouw Van 't Riet eveneens de zaal verlaten. Hiermee eindigde het korte bezoek van de RvdL.

pm; rol Keur bij gesprek met de Rijkspolitie en bij gesprek met RvL?

Ik liep onmiddellijk door naar Jacques Wallage om verslag te doen. Mijn vrouw Irene, politiek adviseur van Wallage, was kwaad op me. Door boos weg te lopen verspeelde ik mijn draagvlak, vond ze. Dit was een van de weinige keren dat we een meningsverschil hadden. Voor mij was de basis voor het gesprek met de Raad weggevallen op het moment dat ze aan mijn integriteit twijfelden, door te insinueren dat ik naar de pers lekte. Het leek mij niet dat ik overdreven had gereageerd, gezien de houding van de RvdL. Daar was ze het uiteindelijk wel mee eens. In overleg met Jacques besloot ik het voorval te melden bij de voorzitter van de Tweede Kamer Deetman. Yvonne van Rooy had blijkbaar hetzelfde idee gehad. Op ons beider verzoek gaf Deetman de voorzitter van de commissie voor verkeer, Pieter Jan Biesheuvel, die zelf niet bij het gesprek aanwezig was, opdracht om het voorval te onderzoeken. Zowel uit mijn verhaal als uit het identieke verhaal van Van Rooy trok hij de conclusie dat dit niet door de beugel kon. Samen met Biesheuvel heb ik daarna bij de griffier de bandopname van de bijeenkomst afgeluisterd. Op de band stonden alle deelnemers, behalve de heer Bodewes. Hij had zijn microfoon niet

aangezet. Hierdoor kon Biesheuvel de scherpe toon die Bodewes had aangeslagen niet met eigen oren horen. Na overleg met Van 't Riet en Keur bracht Biesheuvel verslag uit bij Deetman. Die scheen persoonlijk zijn onvrede aan minister Jorritsma te hebben gemeld.

Duidelijk was dat Bodewes niet begreep wat de commissie voor verkeer wilde weten. Daarom bood ik aan om een persoonlijk gesprek met hem te hebben om het een en ander toe te lichten. Via de voorzitter van de Tweede Kamer werd op 5 december een gesprek tussen mij en Bodewes geregeld. Bodewes begon met het aanbieden van zijn excuses voor het feit dat hij mij onheus bejegend zou hebben. Vervolgens legde ik hem uit waar onze vraagtekens zaten en waarom verschillende zaken niet klopten. Gaandeweg het gesprek zei Bodewes dat hij het zo nooit had bekeken. Het waren inderdaad punten waar hij ook geen antwoord op had en die wel verder uitgezocht moesten worden. Aan het einde van dit gesprek bood hij wederom zijn excuses aan, ook voor de inhoudelijke kant van de reactie van de Raad op het verzoek van de commissie. Hij bood aan om een nieuw gesprek tussen de commissie en de RvdL te voeren. In februari 1997 vond dit tweede gesprek plaats, waar Bodewes overigens niet bij aanwezig was. Wederom liet de raad, ditmaal onder leiding van de heer Möller, weten dat de lading niets te maken had met de oorzaak van de ramp. We bleven in een cirkeltje ronddraaien.

'Hoe weet u dat de aard lading niets te maken heeft met de oorzaak?'

'Dat hebben we nagegaan aan de hand van de Notoc. Daar zitten geen stoffen bij die de ramp hebben kunnen veroorzaken.'

'Maar er kunnen toch nog andere zaken zijn die niet op de Notoc staan of die het gedrag van de piloot beïnvloeden?'

'Daar zijn we niet vanuit gegaan, want daar zijn geen redenen voor.'

'Maar hoe weet u dit nu zeker?'

'Er was geen aanleiding om dit te onderzoeken, dus hebben we het niet nagegaan.'

'Maar dit had u na moeten gaan en daar had u de stukken voor nodig, of niet?'

'Nee, de stukken hadden we niet nodig want die hadden niets te maken met de oorzaak van de ramp.'

Hier kwamen we dus geen steek verder mee! De RvdL wilde dus niets van doen hebben met hetgeen buiten het ongevalsonderzoek lag. Terwijl de minister alle vragen met betrekking tot het ongeval doorstuurde naar de raad. Dus heeft ze blijkbaar zaken doorgestuurd die daar helemaal niet hoorden!

pm; gesprekken tussen Plettenberg en D66 en de VVD?

Inmiddels was Plettenberg nog geen stap verder gekomen met zijn aangifte. Nadat de aangifte doorgeschoven was naar de CID werd hij uitgenodigd voor een 'vervolg-aangifte' bij de rijkspolitie dienst luchtvaart op Schiphol Oost. Daar werd hij op 10 en 11 september, zoals hij zelf typeerde, meer als verdachte verhoord dan dat hij instaat werd gesteld aangifte te doen. Met de opsporingsambtenaren, de heren Houtman en De Rooij, verviel de aangifte regelmatig in een welles-nietes discussie. Dus was Plettenberg vanzelfsprekend in november benieuwd naar de stand van zaken met betrekking tot het onderzoek. Toen hij belde waren beide opsporingenambtenaren niet aanwezig. Maar een collega van hen wist te vertellen dat het onderzoek was afgerond en dat een van de heren contact op zou nemen. In januari nam Plettenberg wederom zelf maar weer eens contact op. De heer Houtman kon geen mededelingen doen. De zaak lag bij justitie, bij de officier van justitie in Haarlem de heer Van de Rivière, en dan werden er geen mededelingen naar buiten gedaan.

Tijdens de behandeling van de begroting van verkeer en waterstaat, in december 1996, sprak ik de heer Weck van de RLD aan. Mijn vraag was hoe het stond met het activeren van het **rechtbijstandsverdrag** met de Verenigde Staten. Volgens Weck had de RLD al een aantal keren bij het openbaar ministerie aangedrongen om dit verdrag te activeren, in het kader van het onderzoek van Van de Rivière naar de aangifte van Plettenberg. De RLD was voorstander van dit idee, om in het kader van het strafrechtelijk onderzoek de vrachtpapieren in de VS op te vragen, maar het OM had hier bezwaar tegen, aldus Weck.

Binnen de commissie voor verkeer bleven we tijdens de rondvraag informeren naar wanneer de gesprekken met de andere instanties plaats zouden vinden. Ondanks de uitkomst, was in ieder geval vrij snel een gesprek gevoerd met de RvdL. Dat kon niet gezegd worden van het openbaar ministerie en de ECD. Elke keer was er wel een probleem of een excuus. Het OM wilde uiteindelijk geen gesprek met de vaste Kamercommissie zolang het justitieel onderzoek liep. De ECD verwees door naar de minister van economische zaken. Na vijf á zes keer rappel van de griffier Nicole Koenen was de maat vol. Ik drong in mei 1997 namens de PvdA aan op het sturen van brieven naar de beide ministers. In juni kwam van zowel het ministerie van justitie als van economische zaken toestemming voor een gesprek. Maar de minister van justitie gaf alleen toestemming voor een gesprek met de rijkspolitie (dienst Luchtvaart) en niet met het OM.

pm; 28-01-97 Radio 1: Sidewinger raketten in de rampboeing.

pm; 28-05-97 Vincent Dekker: advisory circular FAA, reactie RvdL

12-09-97 Reactie Jorritsma

Officier van justitie Van de Rivière bracht Plettenberg op 30 juli 1997 op de hoogte van de resultaten van het onderzoek. Een aantal vragen was opgehelderd en daarbij was geen sprake van strafbare feiten. Bij de andere nog niet opgehelderde vragen waren geen concrete aanwijzingen voor strafbare feiten. 'Uw weergave van de gang van zaken aangaande het ophalen van de stukken door de politie, op de avond van het ongeval, wordt niet bevestigd door andere betrokkenen.' 'Voor het krijgen van een oordeel over de door u geuite beschuldigingen was het niet nodig in detail te achterhalen waaruit de lading bestond. Het is overigens niet erg aannemelijk dat dat mogelijk zou zijn.' De administratieve complicaties zouden dan zeer groot zijn, aldus Van de Rivière. Hij zag geen aanleiding tot verdere strafrechtstoepassing. Dit stond nog los van de vraag of vervolging wel mogelijk en zinvol zou zijn. Het dagblad Trouw publiceerde twee dagen later een artikel over dit onderzoek. 'Hoe de tegenstrijdige kopieën te verklaren zijn, weet justitie dus niet, "maar een onderzoek naar die vraag

was ook niet onze opdracht. Wij moesten kijken of er strafbare feiten zijn gepleegd en niet waarom sommige documenten andere documenten tegenspreken. Dat moet een andere instantie eventueel maar uitzoeken." Welke instantie de echtheid van de luchtvrachtpapieren wél moet onderzoeken als de luchtvaartpolitie dat niet doet, weet de woordvoester niet.' Ook waarom het onderzoek zo lang had geduurd werd niet gemeld.

Het openbaar ministerie baseerde de conclusies op de volgende feiten. Het journaal van de rijkspolitie gaf aan dat alle documenten die avond zijn opgehaald. Hieruit kwam niet naar voren dat stukken waren vervalst of achtergehouden. Bepaalde airwaybills kwamen inderdaad dubbel voor. Maar de luchtvaartpolitie had per vrachtbrief nagegaan welke exemplaren in de dossiers voorkwamen en hieruit viel niet te concluderen dat stukken opzettelijk zijn veranderd of achtergehouden. De verschillen in gewichten tussen airwaybills en weegbriefjes werden verklaard door een fout bij het kopiëren van het manifest en het feit dat 'part-shipments' hadden plaatsgevonden. Voor de militaire uitrusting werd verwezen naar het rapport van de ECD van 24-11-1992. Of de aanmelding van strategische goederen conform de wet had plaatsgevonden was niet meer te achterhalen. Maar uit de gewichten maakte het OM op dat hier geen raketten of iets dergelijks werden vervoerd. Verder bleven onduidelijkheden bestaan met betrekking tot de CVR en was er geen volledig gedetailleerd overzicht van de inhoud van alle vrachtzendingen.

In een brief van dertien kantjes maakte Plettenberg mij duidelijk dat het procesverbaal, zoals opgenomen door de heren Houtman en De Rooij, van geen kanten klopte. Volgens hem hadden de twee opsporingsambtenaren hun best gedaan om voor alle voorliggende vragen een zo gunstig mogelijk antwoord te construeren ten bate van El Al, de RLD, het BVO en natuurlijk voor de luchtvaartpolitie. Ook werd een groot deel van zijn verklaringen zo onbetrouwbaar en ongeloofwaardig mogelijk opgeschreven. De verklaring van Plettenberg over het tijdstip waarop adjudant Nix op de avond van de ramp de vrachtpapieren kwam ophalen klopte niet met de verklaring van Nix. Een ander bijzonder pikant detail in het procesverbaal was de opmerking over 'collega J. de Rooij (die als liaison aanwezig was bij het

8. KABINET IN DE KNEL

pm; 26-09 KLM onderzoek naar zieke werknemers die in hangar 8 hebben gewerkt.

pm; 30-09 Borst zei gezondheidsonderzoek toe tijdens mondeling vragenuur.

De gesprekken³ met de Economische Controledienst en de Rijkspolitie vonden plaats op 1 oktober 1997. Dit luidde een maand in waarin de ontwikkelingen rondom de Bijlmerramp in een stroomversnelling kwamen. Het waren besloten gesprekken met politieman De Rooij (met nog iemand) en twee mensen van de ECD. Het eerste gesprek was met de Rijkspolitie en verliep op een rare manier. De Rooij begon te vertellen dat er niets aan de hand was en nog voor de voorzitter de orde kon bepalen nam de heer Keur van de VVD het woord. Voor hem was dit gesprek helemaal niet nodig want alles was prima in orde. De enige reden waarom we hier bij elkaar zaten was volgens Keur het feit dat Van Gijzel en de pers een hetze maakten van het onderwerp. Curieus, want de VVD, in de persoon van Keur, had wel ingestemd met het houden van deze gesprekken, net als de gehele commissie voor Verkeer en Waterstaat. De voorzitter van de commissie greep in en gaf aan dat het gesprek namens de commissie plaatsvond.

In het gesprek kwam naar boven dat De Rooij ook niet alles wist. Wel wist hij te melden dat 5.000 kilo van de 6.800 kilo vracht New York-Tel Aviv, die de ECD naar aanleiding van de gevonden vrachtbrief in de Bijlmermeer had gecontroleerd, niet in het toestel had gezeten. Dus was er blijkbaar nog minder bekend over de lading en moest er wel malversatie hebben plaatsgevonden. Volgens De Rooij was het gewicht in totaal wel gelijk gebleven. Van Joost Oranje had ik gehoord dat De Rooij liaisons officer was voor het Bureau Vooronderzoek en dat hij voor De Riviere een onderzoek had gedaan naar de gang van zaken rondom het verzamelen van de vrachtpapieren op de avond van de ramp. De man was dus deskundig en zeer

---

³ Vanaf dit moment was Theo Meijer (voor het eerst) woordvoerder voor het CDA in plaats van mevrouw Van Rooy.

betrokken bij dit geheel maar wist toch te melden dat de 5.000 kilo niet aan boord had gezeten. Dubbel curieus.

Een half uur na het gesprek met de Rijkspolitie hadden we het gesprek met de ECD. Die vielen bijna van hun stoel toen wij ze confronteerden met de uitspraken van De Rooij. Ze konden het niet geloven en begrepen niet waar we over hadden. De ECD had de 6.800 kilo onderzocht en haar bevindingen gemeld. Hierbij kwam ook naar boven dat de ECD de lading, buiten die 6800 kilo, nooit had gecontroleerd. Terwijl minister Maij had gezegd dat de ECD vooraf had gecontroleerd en minister Jorritsma deze mededeling corrigeerde door te stellen dat de controle pas naderhand had plaatsgevonden. Nu bleek dat er helemaal nooit gecontroleerd was door de ECD. En volgens het in juni afgeronde justitieel onderzoek was er geen sprake van malversatie. Tripel curieus. De ECD wist nog wel te melden dat de ontbrekende documenten via de Amerikaanse Douane opvraagbaar waren.

Nog dezelfde dag bracht ik Wallage op de hoogte van de uitkomst van de gesprekken. De volgende dag, donderdag, ik kreeg ik samen met Jacques Wallage een voorproefje te zien van een aankomende Nova-uitzending, met het verzoek of de PvdA wilde reageren. Op 4 oktober, precies vijf jaar na de ramp, zou Nova komen met een onthullende uitzending. Over de nieuwe vrachtbrieven die ze in Israël hadden bemachtigd, terwijl de minister had geschreven dat 'alle beschikbare vrachtdocumenten' in Israël waren opgevraagd. En met de onthulling dat twee El Al medewerkers uit Keulen die onder ede hadden verklaard dat El Al fraudeerde. Plus nog een derde onthulling over de dubbelrol van politieman De Rooij, die onderzoeker speelde in eigen zaak. Hij was verantwoordelijk voor het verzamelen van de vrachtbrieven vlak na de ramp en daarna ook verantwoordelijk voor het onderzoek naar de vermeende fraude met dezelfde vrachtpapieren. Jacques was zichtbaar onder de indruk. ('Dat is ... **bier**') 'Dit kan dus gewoon niet,' zei Wallage. Na wat bedenktijd vond hij dat we de minister nog tien dagen moesten geven om de problemen op te lossen en anders moet er een parlementair onderzoek komen. De minister moest maar snel een onafhankelijk onderzoek starten naar de gang van zaken rondom de

Bijlmerramp en een heropening van het justitieel onderzoek. (**Telefonisch contact met Jorritsma?**) Dezelfde avond meldde Wallage dit aan Wim Kok in het BPO. (**brief Wallage bij ECB > reactie Kok; onderzoekt?**)

Op zaterdagavond kwam Nova met de uitzending. Meteen de dinsdag daarna vroeg ik tijdens de regeling van werkzaamheden een interpellatiedebat aan, omdat vanwege een volle agenda mondelinge vragen niet mogelijk waren. Het CDA, D66, GroenLinks en de SP waren voor. Het debat kon de volgende dag, woensdag 8 oktober, nog ingeschoven worden. Ter voorbereiding op het debat had ik de oorspronkelijke mondelinge vragen voor de minister uitgewerkt. Met Wallage had ik al een beetje nagedacht wie in de onafhankelijke commissie plaats zouden moeten nemen. Wij dachten aan mensen als Job de Ruijter of Marcel van Dam. Maar we spraken af om eerst het debat af te wachten. Vlak voor het debat sprak ik Jorritsma. Ik maakte haar duidelijk dat de vertrouwensvraag ook haar aan zou gaan als ze nu niet orde op zaken zou stellen. Ze had telefonisch al toegezegd om de onafhankelijke commissie in te stellen en om Justitie te vragen om heropening van het strafrechtelijk onderzoek. Deze toezeggingen, inclusief het reeds door minister Borst toegezegde medisch onderzoek, waren voor de PvdA reden om nog geen parlementair onderzoek te bepleiten.

9. DRIE ONDERZOEKEN

Tijdens het interpellatiedebat somde ik het rijtje feiten nog maar eens op voor de minister. De house airwaybills waren opvraagbaar via de Amerikaanse douane. Tussen de vrachtbrieven zaten onderling verschillende exemplaren van unieke documenten. De politiefunctionaris die onderdeel uitmaakte van het onderzoeksteam van het OM was destijds ook betrokken geweest bij het vergaren van vrachtbrieven. De nieuwe verklaring, onder ede, van fraude door El Al medewerkers in Duitsland. De tegenstrijdige verklaringen in de gesprekken van de Kamercommissie met de RvdL, ECD en politie. De ECD had vrachtpapieren van 6800 kg opgevraagd, maar nu blijkt dat 5000 kg daarvan nooit in het toestel heeft gezeten, wat wel dan? Een

eventuele heropening van het justitieel onderzoek moest niet op aanvraag van de Kamer plaatsvinden maar op basis van de bovengenoemde feiten. De PvdA vond dat langzamerhand ook het vertrouwen aan de orde kwam in de wijze waarop de onderzoeken in dit kader de afgelopen jaren hadden plaatsgevonden. Daarom verzocht de PvdA de minister om 'een van alle staatsinstellingen onafhankelijke commissie, onder directe verantwoordelijkheid van de regering, in te stellen met de opdracht om alles in het werk te stellen de ontbrekende documenten alsnog te verkrijgen en om onderzoek te doen naar de wijze waarop de afhandeling van deze ramp heeft plaatsgevonden'.

Minister Jorritsma gaf toe dat het onderzoek naar de vrachtdocumenten geen schoonheidsprijs verdiende. Ze stelde voor om een onafhankelijke commissie in te stellen die dit uit zou gaan zoeken. Tevens was ze voor het heropenen van het justitieel onderzoek en zou dat ook aan haar collega van Justitie vragen. Over de discussie wie de resterende vrachtdocumenten moest opvragen stelde ik dat dit geen onderdeel van de commissie hoefde te zijn als het maar binnen het strafrechtelijk onderzoek gedaan werd. Jorritsma wilde wederom van de Kamer horen of wij redenen zagen om het strafrechtelijk onderzoek te heropenen. In ieder had ze toegezegd om de minister van Justitie op de hoogte te brengen dat De Rooij zichzelf had gecontroleerd. Voor mij was dit een soort van aangifte, tussen ministers, waar toch zeker iets mee moest gebeuren. Na het debat sprak ik nog met de heer Weck van de RLD. Hij vertelde mij dat het OM had geweigerd om het rechtsbijstandverdrag met de VS te activeren.

Direct na het debat heb ik met Wallage verder gediscussieerd over het verloop van het debat en de eventuele leden voor de onafhankelijke commissie Luchtvrachtdocumentatie. Ik moest er bovenop zitten van Jacques, zodat de commissie binnen tien dagen aan het werk kon. Zowel Jacques als ik hadden contact met Jorritsma over de leden van de commissie. Wij kwamen met namen zoals Jan Terlouw en Marcel van Dam. Job de Ruijter was afgefallen omdat hij in Haarlem als procureur generaal werkzaam was geweest. De laatste maanden van 1997 stonden in het teken van de te vormen commissie. Tijdens een uitzending van het Lagerhuis had

ik een debat met Marcel van Dam over de tarieven de Nederlandse Spoorwegen. Na afloop van de uitzending vroeg ik Marcel, nadat hem de situatie had uitgelegd, of hij bereid was om in de commissie plaats te nemen en of ik zijn naam kon noemen bij de minister. Daartoe was hij bereid. Maar na overleg met minister Jorritsma bleek dat zij helemaal niet aan dezelfde mensen zat te denken als Wallage en ik. En die Van Dam die zou ze al helemaal nooit vragen want die vond ze zo onbetrouwbaar als het maar kon.

Na een aantal informele gesprekken met de minister en haar ambtenaar Foko Lieben werden verschillende kandidaten benaderd. Eind november vond een informeel gesprek plaats tussen de ministers en leden van de vaste commissie V&W over de opdracht en de samenstelling van de commissie. Ik wilde absoluut geen mensen uit het luchtvaartwereldje in de commissie. De passage 'waarvan er tenminste één luchtvaartdeskundigheid bezit' liet ik dan ook schrappen uit het conceptbesluit. Ook wilde de PvdA dat de **onderzoeksopdracht** niet beperkt bleef tot het onderzoeken van 'de positie, taak, bevoegdheid en het feitelijk opereren van de betrokken instanties' bij het verzamelen van de vracht maar in bredere zin bij de gehele nasleep van de Bijlmerramp. In december kwam het concept onderzoeksvoorstel in de commissie voor V&W. In de begeleidende brief stelde de minister voor om de heer Hoekstra voorzitter te maken van de Commissie Informatiestroom Luchtvrachtdocumentatie. Op dezelfde dag kwam Vincent Dekker in **Trouw** met een artikel over Hoekstra. De heer Hoekstra was tijdens de Bijlmerramp secretaris generaal van het ministerie van Algemene Zaken onder Lubbers en daarmee verantwoordelijk voor de coördinatie van de veiligheidsdiensten. Dekker ging iets te kort door de bocht met mijn reactie.

pm; Samen met Van 't Riet en Reitsma met Jorritsma (voor een of ander AO) gesproken over de leden van de commissie Hoekstra

Voordat ik contact opnam met minister Jorritsma, om te vragen of Hoekstra direct of indirect iets met de vliegcrash Bijlmermeer te maken heeft gehad, heb ik nog

overleg gehad met Wallage. Wallage dacht dat Hoekstra zijn reputatie hierbij niet te grabbel zou gooien en ging ervan uit dat hij niet betrokken was geweest. De minister verzekerde mij dat Hoekstra niet betrokken was geweest, maar zou voor de zekerheid het nog een keer aan Hoekstra vragen. Na ruggespraak belde ze terug met de mededeling dat Hoekstra vertelde dat hij niet direct of indirect iets met de Bijlmerramp te maken heeft gehad. Pas op 16 februari 1998 werd de 'Commissie Hoekstra' geïnstalleerd. De opdracht luidde:

- onderzoeken hoe het verzamelen van de informatie over de vracht is verlopen
- onderzoeken wat de positie, taak, bevoegdheid en het feitelijk opereren van de betrokken instanties is geweest

Tijdens de **afscheidsreceptie van de directeur van Schiphol, Hans Smits**, kwam ik Hoekstra tegen. We zijn even apart gaan zitten zodat ik hem mijn gehele verhaal kon vertellen en uit kon leggen wat we nu precies uitgezocht wilden hebben. Hoe dit verband hield met het strafrechtelijk onderzoek en het medisch onderzoek. Hij stelde mijn volledige verhaal buitengewoon op prijs. Ook stelde hij voor om nog een gesprek te voeren voor de commissie met haar eindrapport zou komen om na te gaan of alles compleet was.

Minister Borst stuurde in februari een brief naar de Kamer waarin zij meedeelde dat een aantal voorbereidingen waren getroffen voor het in september 1997 beloofde inventariserend gezondheidsonderzoek. Tevens schreef zij dat het onderzoek zou aanvangen nadat de resultaten van de commissie Hoekstra beschikbaar zouden zijn, want dit was van groot belang voor het onderzoek. Maar het rapport van de commissie Hoekstra stond pas gepland voor een half jaar later. Na het lezen van deze brief heb ik contact opgenomen met Rob Oudkerk, de woordvoerder voor gezondheid in de fractie. Ik vond dat zo niet langer kon. Maar voor we hadden bedacht hoe we hier mee om konden worden we binnen een maand ingehaald door het nieuws.

In het weekeinde van 28 en 29 maart 1998 zat ik in Italië en werd daar gebeld door Marja Sol. Zij vertelde dat in een onderzoek van stichting Visie uranium is aangetroffen in de ontlasting bij een aantal mensen die direct bij de Bijlmerramp

betrokken waren. Vanuit mijn huisje in Italië belde ik de griffie om een spoeddebat met minister Borst aan te vragen over de gezondheidsklachten. Tijdens het ordedebat over het spoeddebat vroeg ik of minister Borst kon uitleggen waarom het medisch onderzoek was uitgesteld en of het kabinet een aantal vragen alvast in een brief aan de Kamer kon beantwoorden. Het ging hier om het Zweedse onderzoek dat stichting Visie had laten uitvoeren, de gezondheidseffecten van uranium, de beschermende kleding van de hulpverleners, het onderzoek naar de 'mannen in witte pakken', de begeleiding van werknemers met gezondheidsklachten, het onderzoek van de commissie Hoekstra, het justitieel onderzoek naar de vrachtdocumenten en het inventariserend gezondheidsonderzoek.

Minister Borst antwoordde meteen de volgende dag, ook namens haar collega's van Binnenlandse Zaken en Verkeer en Waterstaat. De commissie Hoekstra was reeds begonnen met haar werkzaamheden. Nog steeds werden de diplomatieke kanalen gebruikt om de vrachtbrieven boven water te krijgen. El Al had inmiddels 23 bedrijven aangeschreven om de house airwaybills te bemachtigen. Met betrekking tot het strafrechtelijk onderzoek meldde de minister dat het ministerie van Justitie het OM op 17-10-1997 had verzocht het onderzoek te heropenen. Het OM onderzocht de mogelijkheden tot heropening van het onderzoek naar aanleiding van de verklaringen van de Duitse El Al-medewerkers. 'Die mogelijkheden lijken beperkt te zijn.' Met deze antwoorden als basis werd op 2 april een spoeddebat gehouden met de drie bewindslieden. Met in gedachte dat Justitie niets had uitgevoerd, Verkeer en Waterstaat er maar niet in slaagde om de documenten boven water te krijgen en Volksgezondheid wilde wachten op Hoekstra, terwijl die niet de opdracht had om de vrachtpapieren te verzamelen.

In het spoeddebat met de ministers Borst, Jorritsma en Dijkstal verwoordde ik het als volgt. 'Voorzitter! In september, oktober vorig jaar werden drie met spoed te verrichten onderzoeken toegezegd: een gezondheidsonderzoek, een strafrechtelijk onderzoek en een onderzoek naar de wijze waarop een en ander is afgehandeld. Ik constateer een halfjaar later dat het gezondheidsonderzoek op de lange baan is geschoven. Onder publicitaire druk wordt dit nu schoorvoetend hervat. De minister

zegt over het strafrechtelijk onderzoek dat het college van procureurs-generaal te zijner tijd de minister zal informeren, maar dat de mogelijkheden beperkt lijken. Wat de afhandeling betreft, het heeft vijf maanden geduurd voordat er drie commissieleden zijn benoemd. Iedere keer worden er toezeggingen gedaan en telkens worden er weer terugtrekkende bewegingen gemaakt. Dit kan zo niet blijven duren. Het parlement zal zelf onderzoek moeten doen. Over de wijze waarop wil ik met mijn collega's nog nader overleg voeren.'

In het debat gaf minister Jorritsma uitleg waarom de commissie Hoekstra 'ietwat' langer had geduurd. Ook liep het onderzoek bij de Israëliërs blijkbaar moeizaam. De rijksrecherche was wel weer ingezet op nieuwe verklaringen over 'mannen in witte pakken'. Volgens mij was het goed dat de minister constant druk hield op de Israëliërs. Maar ik was het niet eens met de gang van zaken bij het strafrechtelijk onderzoek. Over de dubbele boekhouding stelde de minister dat dit een zaak van het OM was. Dat was mij iets te makkelijk. Eerst vroeg de minister of de Kamer aanleiding zag voor een dergelijk onderzoek. Ondanks dat het niet aan ons was had de Kamer wel gezegd te hechten aan een onderzoek, om een aantal redenen. De supervisor van El Al-Boeing die neergestort was verklaarde dat er gefraudeerd was met de documenten, een agent moest zichzelf onderzoeken, tegenstrijdige verklaringen van de Rijkspolitie en de ECD en de verklaringen, onder ede, van Duitse El AL-medewerkers. Dat was voor de Kamer reden om te zeggen dat in dit geval een strafrechtelijk traject ingezet zou moeten worden waarbij ook de vrachtbrieven opgevraagd zouden worden. Nu stelde Jorritsma dat dit een zaak was van het OM. Mijn standpunt was dat als het onderzoek niet zou plaatsvinden, dat een van de redenen zou waarom de Kamer zelf tot onderzoek moest overgaan.

Gezondheid > spoeddebat > motie centraal meld- en registratiepunt

- laatste gezondheidsonderzoek na de ramp is van april 1994 door de GG&GD
- 200 kg uranium is verdwenen maar V&W zegt dat er geen gevaar voor de volksgezondheid is om 3 redenen:

1. de klachten zijn te diffuus

2. de temperatuur was te laag
  3. geen achtergrondstraling gemeten op de rampplek
- de Israëliëse RLD meldt in maart 1997 in de Knesset dat bij verdamping van verarmd uranium zeer gevaarlijk materiaal vrijkomt
  - Amerikaanse richtlijnen stellen dat verarmd uranium bij 500°C instabiel wordt en niet bij 1000°C
  - in het najaar van 1997 ondernemen Schiphol-medewerkers een onderzoek naar klachten n.a.v. radioactieve straling in Hangar 8
  - Over het onderzoek bij Biospectron mag dan discussie zijn ontstaan, de klachten blijven. Wel is een verhoogde aanwezigheid van Zirkonium gevonden en zijn er resten in de luchtfilters van hangar 8 gevonden.
  - Wederom onderzoek bij de KLM
  - Als het onderzoek van Biospectron niet deugd laten we dan met zijn allen een goed onderzoek doen zoals afgesproken in 1997.
  - PvdA wil op korte termijn een adequaat onderzoek o.l.v. VWS
  - Cie Hoekstra heeft niets met verarmd uranium te maken en de gezondheidsklachten denkt men wel, dus niet wachten. Mocht er iets bovenkomen uit de Cie Hoekstra kan dit altijd nog meegenomen worden
  - samen met collega Singh Varma aandacht voor de vrijwillige brandweer die hun klachten niet kwijt kunnen
  - Motie ingediend over centraal meld- en registratiepunt voor de klachten.

10. OPMAAT NAAR DE ENQUETE

Na de teleurstellende resultaten die geboekt waren bij de verschillende onderzoeken schreef ik namens mijn fractie op 7 april 1998 een brief naar de voorzitter van de vaste commissie Verkeer en Waterstaat. Hierin stond het voorstel om een **werkgroep** in te stellen die een parlementaire enquête kon voorbereiden. Daar voelde de andere partijen niet echt iets voor. D66 wilde zo lang de commissie-Hoekstra aan het werk

was een slag om de arm houden. Ook het CDA twijfelde. De VVD was vanzelfsprekend tegen.

pm; Discussie binnen de werkgroep over wie voorzitter moest zijn. Voor VVD (Kamp) werkgroep alleen mogelijk als Van Gijzel perse geen voorzitter zou worden. Voor mij kon dit snel opgelost worden. Als dit om personen zou gaan was voor mij de discussie niet nodig. Om geen tijd meer te verliezen stelde ik voor om Theo Meijer tot voorzitter te benoemen, mits hij dat zelf wil. Dat was hij toe bereid.

Deze werkgroep werd op 13 mei ingesteld. Een ruime maand later werd de Tweede Kamer ingelicht over de bevindingen van de werkgroep. Hierbij werd een lijst met vragen toegevoegd voor de verschillende bewindslieden. Dit was een laatste kans tot opheldering van vele vragen voor de Tweede Kamer over zou gaan tot een parlementaire enquête.

Op 29 april schreef minister Jorritsma weer een brief over de zoektocht naar de vrachtdocumenten. De Israëliische minister van Transport had tijdens een bezoek aan Nederland, samen met vertegenwoordigers van El Al, haar volledige medewerking toegezegd om de ontbrekende documentatie op te vragen bij bedrijven. Volgens de Israëliische minister betrof het geen geheimzinnige lading. 'We have to be open, we have no secrets, we have nothing to hide,' stelde minister Yahalom⁴ aldus Jorritsma. Het ministerie van Defensie in Israël had documenten overhandigd die al door de ECD waren onderzocht. Het rapport van de ECD was in 1996 vertrouwelijk naar de commissie voor Justitie gestuurd. Verder kwamen er nog meer documenten aan.

Een Israëliische minister bezocht Nederland en stelde dat in Israël geen papieren meer aanwezig waren. In mei kwam een brief van El Al aan de RLD waarin gesteld werd dat om staatsveiligheidsredenen informatie over een bepaalde zending bij het ministerie van Defensie niet beschikbaar was.

'Spooktransport na El Al-ramp luidde de kop van de Telegraaf op 6 april 1998. Volgens de krant hadden vlak na de ramp een reeks geheime vrachtluchten van

Schiphol naar Tel Aviv plaats gevonden, uitgevoerd door de Amerikaanse maatschappij UPS. Een UPS functionaris had verteld dat de ijlings uitgevoerde vluchten werden omringd door mysterieuze en vreemde zaken; de in de haast opgeroepen bemanning werd geconfronteerd met onvolledige formulieren en moest zelf tanken. Volgens de Telegraaf was eerder 'al vastgesteld dat met de vrachtbrieven van het verongelukte El Al-toestel is geknoeid.'

(16 of 17 juni 1998?)

Donderdag 18 juni; Volgens Jacques ontplofte Kok in het BPO.

22 juni (verslag van een schriftelijk overleg) Antwoorden op vragen over UPS en helikoptervluchten en vernietiging van **videobanden** (Heijboer).

Oranje in december over Avista.

pm; Politieaanpak bij Rob?

pm; De werkgroep is akkoord over de lijst met vragen aan de regering. (18 juni 1998??)

Daarna twee brieven en een AO.

22 juni 1998 Meer vrachtbrieven uit Israël; worden goed onderzocht. Minister Jorritsma was van plan om een 'overzichtelijk geordend' dossier van alle tot dan toe beschikbare vrachtbrieven naar de Kamer te sturen. Opdracht voor ECN onderzoek naar uranium. De volgende dag kwam Sorgdrager (ongevraagd?) met een brief over de strafrechtelijk onderzoeken. 'Het verkrijgen van meer inzicht in de precieze samenstelling van de lading van het neergestorte vliegtuig, kan niet langs de lijn van verdenking van strafbare feiten worden bereikt.' De minister was het met het College van procureurs-generaal eens dat er geen sprake was van strafbare feiten en heropening van het onderzoek niet zinvol was. Daarnaast bood de minister het eindrapport van het onderzoek naar de 'mannen in witte pakken' aan. Nieuwe getuigen werden nog gehoord, maar op één getuige na bestonden er geen

---

⁴ In mei liet El Al aan de RLD weten dat **staatsveiligheidsredenen** ... zie Hoekstra.

aanwijzingen 'dat zich Israëli in witte pakken of beschermende kleding op het rampterrein hebben bevonden.' **22861 nr. 27 quote over De Rooij**

Wij hadden een breed strafrechtelijk onderzoek gevraagd maar de minister wilde alleen de nieuwe getuigen over de 'witte pakken' verder uitzoeken.

23 juni AO over gezondheidsklachten

Van Gijzel:

- Constateert positievere houding t.o.v. gezondheidsonderzoek dan voorheen, maar enkelen weten nog niet waar ze zich moeten melden.
- vragen over uitvoering van het onderzoek
- RIVM heeft inventarisatiemodel voorgesteld maar ook een reconstructiemodel. Wordt hier wat mee gedaan?
- onderzoek alleen naar uranium en niet naar zirkonium, terwijl dit wel gevonden is door Biospectron
- Heeft de RLD de instructie van de FAA aan VWS doorgegeven? En hoe is er gehandeld?
- wachten met afbraak hangar 8 tot dat KLM-medewerkers geheel onderzocht zijn

Antwoorden minister Borst:

- Zirkonium niet significant aanwezig bij Biospectron en wordt niet in het lichaam opgenomen; nader antwoord over straling.
- Reconstructieonderzoek volgens RIVM weinig kans op slagen; 2de termijn toch toezegging dergelijk onderzoek in te stellen
- nog geen resultaten van het KLM-onderzoek

Antwoorden minister Jorritsma V&W:

- uranium niet meteen bekend, wel lijst van gevaarlijke stoffen onmiddellijk aan hulpverleners verstrekt
- bezien of delen van hangar 8 bewaard moeten worden voor nader onderzoek
- ECN zal vragen over uranium beantwoorden

25 juni brief met vragenlijst van werkgroep aan Kamer
pm; Gezeur met Kok over de vragen van de werkgroep (Charles Roovers).

15 juli rapport commissie-**Hoekstra (krantenberichten)**:

1. ECD had aangeboden om onderzoek te doen, werd geweigerd door de RLD.
2. Brief El Al over staatsveiligheidsredenen.
3. RVI onderzoek.

Geen oordeel over de instanties en geen opdracht om de vrachtdocumenten te achterhalen, maar hij zou het wel kunnen en had graag de opdracht gekregen. De commissie-Hoekstra heeft wel documenten naar boven gehaald; 19.000 kilo, daarna miste nog 20.000 kilo.

pm; (eerst was er 6800 kilo, plus 19.000 Hoekstra, plus 4.000 Jorritsma??)

Jorritsma nam het rapport in ontvangst en nam de aanbevelingen direct (en blind?) over. Hier raakte Meijer ook overtuigd dat een enquête nodig was.

In haar rapport stelde de onafhankelijke commissie Informatiestroom Luchtvrachtdocumentatie (commissie-Hoekstra) dat het onderzoek van het BVOI en de RvdL in teken stonden van de oorzaak van de ramp. De commissie concludeerde dat het verzamelen van de informatie over vracht gefragmenteerd was uitgevoerd. Hierbij hadden het BVOI en de RLD in beperkte mate anticiperend gehandeld. Wel werd in 1992 zeer alert gereageerd door de vooronderzoekers op de aanwezigheid van militaire goederen aan boord van het toestel. Pas laat in het onderzoeksproces naar de vracht zijn daadwerkelijke pogingen gedaan om alle mogelijke vrachtdocumenten op tafel te krijgen. In de aanbevelingen schreef de commissie dat voortaan zoveel mogelijk informatie moet worden verzameld, op een goed gecoördineerd niveau. Hierbij is de volledigheid van de vrachtdocumenten, de gewichtsgegevens en informatie over 'weight and balance' noodzakelijk voor het inschatten van de gevolgen voor de gezondheid van omwonenden, reddingswerkers en hulpverleners. De commissie adviseerde om de aanbevelingen aan de orde stellen in ICAO-verband. Ten slotte moest de coördinatiestructuur van de betrokken instanties worden verbreed. (**en rampenbestrijdingsplan opstellen?**).

De nieuwe minister voor Verkeer, Tineke Netelenbos (PvdA), kwam 9 september met de officiële **reactie** op Hoekstra naar de Kamer. Die dag werden 11 pagina's antwoorden op de vragen van de werkgroep door Netelenbos naar de Kamer gestuurd

Een schriftelijke reactie op het onderzoek van de ECN naar het verarmd uranium kwam op 16 september.

pm; 2 weken vooraf aan advies werkgroep voor parlementaire enquête!

Al zes VVD-ers en een stuk of vier D66-ers hadden in de werkgroep gezeten. De vaste waarden waren Singh Varma, Meijer en ik. Wij moesten iedere keer opnieuw uitleggen wat er aan de hand was. Dat was buitengewoon vervelend. Ze namen het proces niet serieus.

pm; 15 september prinsjesdag!

In de week van de Algemene Politieke Beschouwingen speelde binnen de werkgroep de vraag of het een parlementair onderzoek moest worden of een parlementaire enquête. Op woensdag 23 september waren we eruit, het moest een enquête worden. Op donderdag zouden we om 21.00 uur een persconferentie houden. Nadat ik dit met onze nieuwe fractievoorzitter Ad Melkert had kortgesloten, had hij overleg met Tom de Graaf van D66 en Hans Dijkstal van de VVD. Melkert deelde mij mee dat ze akkoord zijn met het houden van een parlementaire enquête. Maar de bekendmaking mocht pas plaatsvinden na de APB want anders zou alle aandacht verschuiven van de beschouwingen naar de enquête. Dus pas maandag bekendmaken.

Aanvankelijk was dit niet een probleem, want we waren al tevreden dat de toestemming voor de enquête binnen was. Maar Theo Meijer zou dat weekeinde voor 3 weken naar Amerika vertrekken en wilde dus perse die avond eruit komen. Ik probeerde de werkgroep te overtuigen dat het toch was om te wachten na het weekeinde, tot groot ongenoegen van Meijer. Pas nadat Meijer begon te dreigen om dan op te stappen als voorzitter en naar buiten te brengen dat de werkgroep eruit is maar het nog niet zwart op wit aan de Kamercommissie wilde sturen. Hierop ging

D66 als eerste door de bocht, gevolgd door Hofstra van de VVD. Toen was het voor mij ook geen probleem meer, want een unanieme positie van de werkgroep was van groot belang voor de enquête. Al eerder had ik, toen Hofstra weer eens moeilijk deed in de werkgroep, voorgesteld dat we het dan zonder de VVD zouden doen en dat zij als enige partij buiten het proces zouden blijven. We hielden de persconferentie. Toen ik dit Melkert vertelde was hij niet blij. En inderdaad, de volgende dag openden alle **kranten** met het nieuws van de enquête in plaats van de algemene politieke beschouwingen.

Tijdens een algemeen overleg op 30 september schoof Hofstra mij een briefje toe. 'NRC meldt: er zat gifgas **Sarin** in het El Al toestel.' De rillingen liepen over mijn rug. Terloops zag ik een gedeelte van het NRC artikel voor ik uit de zaal liep. Daar stond de pers te wachten op een reactie. Mijn reactie was misschien net iets te fel; ik was onthutst. Verkeer en Waterstaat reageerde dat de Kamer de stukken allang in bezit had, in de beruchte blauwe map. Ook Kok reageerde op een soortgelijke manier. Minister Borst kwam met een schriftelijke reactie op 2 oktober. De zondag daarna, op 4 oktober, liet ik mijn boosheid op Kok en Netelenbos merken in **Netwerk**. Ik was furieus op ze omdat ze, zonder overleg, mij en andere Kamerleden te kakken zetten met de mededeling dat de Kamer de stukken had ontvangen. Terwijl ze beiden verdomd goed wisten hoe het hele verhaal met het verzamelen van de vrachtbrieven was verlopen.

11. VOORBEREIDING VAN DE ENQUETE

Het voorstel van de werkgroep werd via de commissie op 8 oktober aan de Tweede Kamer voorgelegd. Op 14 oktober 1998 stemde de Kamer in met het instellen van de enquêtecommissie. De leden waren: voorzitter Theo Meijer (CDA), vice-voorzitter Rob Oudkerk (PvdA), Theo van den Doel (VVD), Marijke Augusteijn-Esser (D66) en Tara Oedayraj Singh Varma (GroenLinks).

17 december 1998

De Volkskrant meldt dat de politieman, die onvindbaar was tijdens het onderzoek van de commissie-Hoekstra, zich onlangs vrijwillig bij de enquêtecommissie had gemeld. De heer Bloemen was destijds luitenant van de Dienst Luchtvaart Rijkspolitie en verantwoordelijk voor het onderzoek naar de lading van het ramptoestel.

- Verhoren

pm; Marja Sol en Job Frieszo op de bank bij mij (2de week van de verhoren).

pm; Marja Sol en boekje Hoekstra.

pm; Rob Oudkerk, nieuwtje (2de week van de verhoren).

pm; Jules Paradijs (dinsdag 2de week van de verhoren).

pm; Bertholet, brief over de koningin

pm; Kok uit z'n dak in BPO over UPS vlucht.

12. HET VERHOOR

Woensdag 10 maart 1999

De andere verhoren van mijn collega-woordvoerders volg ik via de tv op mijn kamer. De commissie maakt er teveel een Van Gijzel-thema van. 'Heeft hij u dwarsgezet in uw werk?' De commissie probeert mij in de verkeerde hoek te zetten. Iedereen moet aan het einde van zijn of haar verhoor een beoordeling van eigen werk geven; 'maximaal, optimaal, goed of te weinig?' Ineke Polderman, mijn secretariële medewerkster, en Robert Valkhoff, mijn inhoudelijk medewerker, leggen de laatste hand aan het 'persoonlijk chronologisch overzicht' van veertig pagina's, wat we ter voorbereiding op het verhoor hebben gemaakt.

Om 13.30 uur begint mijn verhoor. Voorzitter Theo Meijer stelt als eerste de vragen. We beginnen met de informatie die vlak na de ramp aan de Kamer werd gegeven. Ik geef aan hoe wij werden geïnformeerd, ondermeer door middel van de briefing op het departement, en hoe de houding was van de toenmalige minister van

V&W Maij-Weggen. Het eerste Algemeen Overleg zou pas plaats vinden nadat de integrale rapportage van de Raad voor de Luchtvaart binnen was. Meijer vraagt of het parlement in die tijd wel voldoende aandacht had voor de Bijlmerramp? Volgens mij wel, op het moment dat aanleiding ontstond om vragen te stellen werd dat ook gedaan, eind 1993.

Hierna neemt mevrouw Singh Varma het vragenstellen over van Meijer. Ik geef aan wat voor mij de belangrijkste punten waren tijdens het eerste overleg op 26 april 1995. Voor mij was het verwijt van minister Jorritsma van een zekere paranoia niet het belangrijkste. Wel het feit dat zij opmerkte dat de waarheid nooit gevonden zou worden. Singh Varma vraagt naar de opmerking 'alles is nagegaan en klopt exact', maar door een verwarring tussen de overleggen van juni 1995 en augustus 1996 vraagt ze hier niet over door. Wel vraagt ze of ik de vrachtdocumenten die Jorritsma in augustus 1996 naar de Kamer stuurde begreep? Ik antwoord dat stukken ontbraken en onleesbaar waren, maar dat de minister in haar begeleidende brief had geschreven dat alles was gecontroleerd en in orde was bevonden. Daarbij werd het hele pakket ook nog voor een second opinion naar de RvdL gestuurd. Later in een gesprek met de RvdL werd ons medegedeeld dat men niet geïnteresseerd was in deze vrachtdocumenten om dat ze niets te maken hadden met de oorzaak van de ramp. Maar de manier waarop de vrachtdocumenten aan de Kamer waren aangeleverd, daar konden wij niets mee. Ik geef, desgevraagd, het belang aan van de vrachtpapieren voor de gezondheidsklachten van de hulpverleners en bewoners. Volgens mij was de informatie van de minister aan de kamer niet voldoende en ook niet altijd juist. Het departement heeft er niet alles aan gedaan om de papieren boven water te krijgen.

Theo Meijer breekt even in om verder in te gaan op de weigering van het openbaar ministerie om het rechtsbijstandverdrag met Amerika te activeren, om op deze manier de vrachtbrieven op te vragen. Het strafrechtelijk onderzoek naar aanleiding van de aangifte van Plettenberg 'zou een grondslag kunnen zijn om met Amerika een rechtshulpuitwisseling te laten plaatsvinden en op basis daarvan de stukken in Amerika te verkrijgen', antwoord ik. De heer Weck van de RLD heeft dit

aan mij verteld nadat hij bij het OM had aangedrongen op activering van het verdrag en dat dit hun reactie was.

Met Singh Varma gaan we verder over de behandeling van het Bijlmerdossier in de kamer. Ik verwerp de suggestie dat wij reageerden naar aanleiding van de media. 'Weliswaar hebben de Nova-uitzendingen mede geholpen om het geheel in de publiciteit te krijgen en dus ook bijgedragen tot handelen in de Kamer, maar dat stond niet los van alles dat daarvoor en daarna gebeurde.' We gaan door over de gezondheidsproblemen. Ik geef aan hoe wij ons in de Kamer daarmee bezig gehouden hebben, ondermeer door schriftelijke vragen van mevrouw Singh Varma. Daarna vraagt zij naar de sfeer in de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat. 'Ik hoorde vanochtend de term Van Gijzeldossier. Ik geloof dat ik er toch alles aan gedaan heb om de voorstellen zo breed mogelijk te houden. Ik heb mij vertaan met u, met de heer Rosenmöller, mevrouw Van 't Riet. Ik heb met mevrouw Van Rooy samen een debat aangevraagd. Ik heb zelfs voorstellen gedaan aan de vaste Kamercommissie om gezamenlijk vragen te stellen.' Ik wist dat de heer Keur zich had gestoord aan 'mijn prominente rol in dit dossier' maar ik geloof niet dat dit bij andere collega's zo speelde.

'Heeft u niet vaak vragen gesteld aan het verkeerde loket?' vraagt Singh Varma, 'Er waren uiteindelijk acht ministeries bij dit dossier betrokken.' Ik antwoord dat veel departementen bij de ramp betrokken waren. Hierbij zijn aan justitiële kant echt forse tekortkomingen geweest. Dit begon allemaal bij de onduidelijkheid tussen de oude Luchtvaartrampenwet en de nieuwe Luchtvaartongevallenwet. 'Als een auto een ongeluk veroorzaakt waarbij maar een persoon om het leven komt, doet de politie al een onderzoek naar zowel de technische zaken, zoals remmen, stuurinrichting, banden, enzovoort, als naar alcohol, verdovende middelen, of er iets in de kofferbak zit, of er stressomstandigheden zijn en of iemand toerekeningsvatbaar is. Het eerste is gebeurd, bij de Raad voor de Luchtvaart, de vooronderzoeker. Het tweede hoorde bij de oude Luchtvaartrampenwet voor een deel ook bij de vooronderzoeker. De minister zat echter een beetje te winkelen tussen beide wetten. Naar mijn inschatting moest de heer Wolleswinkel per se vooronderzoeker zijn, omdat er nog geen nieuwe

voorzitter van de onafhankelijke raad was benoemd. Daar had men problemen mee. Er werd een beetje geschipperd tussen de twee wetten. Het was onduidelijk waar de justitiële aspecten thuishoorden.'

Tara Singh Varma vraagt of ik beschuldigd werd door de RvdL van ondeskundigheid en malversaties. Van malversaties is mij niets bekend. Wel bekend is het mislukte gesprek van de vaste Kamercommissie met de heer Bodewes van de RvdL. Ik leg uit dat Bodewes niet geïnteresseerd was in de vrachtpapieren en niet met ons wilde praten 'omdat alles toch meteen naar de pers zou worden doorgelekt. Haar laatste vraag gaat over mijn contact met de BVD. Ik leg uit dat ik zeker wilde weten of geheime afspraken bestonden tussen Nederland en Israël voor ik vragen naar aanleiding van het verhaal van Plettenberg in het parlement zou stellen. Of die afspraken bestonden heb ik nooit vernomen. Pas bij de commissie-Hoekstra zag ik in de bijlagen een rapportage van het onderzoek van de BVD. In deze rapportage verklaarde de Mossad uitdrukkelijk dat er geen dingen gebeuren die het daglicht niet kunnen verdragen. Naast een viertal andere gesprekken was daarmee het onderzoek afgerond. Na de BVD ben ik naar Dijkstal en Wallage gestapt. Beiden konden niets zeggen. Uiteindelijk heb ik minister Jorritsma op de hoogte gebracht zodat zij zich voor kon bereiden op de vragen die ik in het overleg van 26 april 1995 zou gaan stellen. In juni stelde de minister dat alles was nagegaan en exact klopte.

Mevrouw Augusteijn neemt het vragenstellen over en gaat door op de vrachtpapieren. Ik vertel hoe ik op zoek gegaan ben bij het bureau Vooronderzoek en daar documenten miste. 'U had dus eigenlijk geen hare bewijzen in handen?' vraagt Augusteijn. 'Geen harde bewijzen?' antwoord ik, 'Het was eigenlijk ernstiger dan ik dacht. De heer Plettenberg zei dat er fraude was gepleegd. Toen wij daar kwamen, moest hij mij laten zien hoe het precies zat. Toen bleek de Staat der Nederlanden helemaal geen papieren te hebben opgevraagd. Althans, dat moest ik daaruit afleiden.' Later is de aangifte van Plettenberg vertrouwelijk aan de vaste Kamercommissie toegezonden. Mijn conclusies uit het procesverbaal, wat ik bij de griffier heb moeten inzien, waren de volgende. Los van de reactie van Plettenberg op dit procesverbaal 'werd op een aantal punten in het justitieel onderzoek gesteld dat

een paar dingen niet verklaard konden worden. Vastgesteld was dat er dubbele vrachtbrieven waren, die men niet echt kon verklaren. Het dossier was niet compleet. Het zou teveel administratieve rompslomp – ‘complicaties’ werd gezegd – met zich meebrengen om het compleet te krijgen. Er was een hele redenering bij, waarbij een van de belangrijkste bases voor de conclusie van de officier van justitie was, dat uit het journaal van de rijkspolitie van die avond gebleken is, dat de heer Nix om even voor twaalf alle dossiers binnenbracht. Dus, zo zegt de officier van justitie in de conclusies van zijn strafrechtelijk onderzoek, kan de verklaring van de heer Plettenberg niet kloppen.’ Maar de originelen vrachtdocumenten heb ik niet gezien bij bureau Vooronderzoek.

Tijdens het gesprek tussen rijkspolitie en de vaste Kamercommissie verklaarde de heer De Rooij dat van de 6800 kg vracht, die de ECD had onderzocht, 5000 kg nooit in het vliegtuig heeft gezeten. Toen vroeg ik mij af waar het strafrechtelijk onderzoek dan op gebaseerd was. Het betekende toch dat de papieren niet in orde waren? Mogelijkerwijs was het aan de ene kant toch fraude geweest. Aan de andere kant wisten wij zo nog minder dan we dachten.’ Nadat melding werd gemaakt van fraude bij El Al in Keulen en bleek dat de heer De Rooij onderzoeker in eigen zaak was, was de opmerking over de 5000 kg te meer een reden voor een parlementair onderzoek of een onafhankelijke onderzoek. Hiermee komen we op de commissie-Hoekstra.

Na de commissie-Hoekstra wil Marijke Augusteijn verder praten over de gezondheidsklachten. Zij vraagt of ik getracht heb eerder een toezegging te krijgen voor een onderzoek naar deze klachten. Ik antwoord dat de overheid stelde dat er niets aan de hand kon zijn en de lading was volgens alle mededelingen in orde. Men wachtte op nadere informatie over de lading. ‘Daarvan heb ik verschillende malen gezegd dat men de zaak ook van de andere kant kan benaderen: die van de klachten, niet alleen die van de lading.’ ‘Heeft u ooit overwogen om hierover in de Kamer een groot debat te houden, dus met alle collega’s, over meerdere ministeries?’ vroeg Augusteijn. ‘Zo’n moment is moeilijk te duiden. In het begin is sprake van een jaar waarin onderzoek plaatsvindt. Daarna komen er geluiden op over

gezondheidskundige aspecten. Die worden genegeerd. Gaandeweg ontstaan steeds meer complicaties. Dat leidt ertoe dat de ministers van Binnenlandse Zaken, van Volksgezondheid, van Verkeer en Waterstaat en volgens mij nog een minister naar de Kamer worden gehaald. Ik denk dat wij nu spreken over april 1998. Op dat moment is weliswaar sprake van een breder speelveld, maar dan is men het eigenlijk al eens over het nut van een parlementair onderzoek.' antwoord ik.

'Ik heb mij in de afgelopen jaren, met een paar collega's van de vaste Kamercommissie voor V&W op dit dossier vaak eenzaam gevoeld,' stel ik. De gehele persbureau buigt zich synchroon voorover om deze quote op te schrijven. 'Er was geen echt draagvlak voor een groot en breed debat.' Hierna confronteert Augusteijn mij met een uitspraak van mij in het Algemeen Dagblad in oktober 1998. 'Keer op keer zijn de Tweede Kamer en het publiek uiterst moeizaam geïnformeerd over de gevolgen en de gevaren van de Bijlmerramp. Hiervoor was niet zozeer minister Jorritsma verantwoordelijk, die heeft haar best gedaan, maar de ministers van Justitie, Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken, Economische Zaken en het openbaar ministerie.' De strekking komt mij bekend voor. 'Ik zal het toelichten: als je verhoudingsgewijs kijkt naar wat minister Jorritsma heeft gedaan en naar wat de anderen hebben gedaan, kun je gerust zeggen dat minister Jorritsma haar best heeft gedaan. Misschien klinkt het gek, maar in dat opzicht heb ik het gevoel dat de RLD en anderen telkens geprobeerd hebben om iets boven water te krijgen. Het was niet allemaal fantastisch en het klopte ook niet altijd, maar er is wel aan getrokken. Ik geloof dat ik publiekelijk in een Kamerdebat in 1997 zelfs tegen de minister heb gezegd dat zij teveel naar zich toe trok en dat zij teveel naar de Raad voor de Luchtvaart en de RLD toeschoof.'

Over de verbreding merk ik op dat dit aan eind niet meer zo een probleem was. 'Maar in de periode van 1992 tot 1996, een periode waarin je voor Ludlum wordt versleten en waarin je nog steeds 'mannen in witte pakken' najaagt, bestond voor die verbreding niet zoveel draagvlak. U moet begrijpen dat dit de context was waarbinnen dit verhaal zich afspeelde. Met collega's in de Kamer die tegen mij zeggen 'hee, Bijlmerboy, stel je weer eens vragen?', is er niet echt sprake van een sfeer die

ruimte biedt voor verbreding.' Ten slotte vraagt Augusteijn of ik nog over informatie beschik die van belang kan zijn voor de commissie.

Ik heb u reeds medegedeeld, dat mij op 6 oktober 1993 door de op dat moment hoogste ambtenaar in Nederland op het gebied van ladinginspectie, de plaatsvervangend directeur van de Rijksverkeersinspectie, via collega Castricum, naar aanleiding van de antwoorden van minister Maij-Weggen, is gemeld: Rob moet doorvragen op de lading want het klopt niet. Dat heb ik dus geprobeerd in de jaren daarna. Misschien krijgen wij dat nu wel rond. Het tweede dat ik u zou willen meegeven heb ik reeds gemeld, maar dat mag nu misschien ook hier publiekelijk. Mij is verteld, dat op de woensdag na de ramp er binnen de RLD overleg heeft plaatsgevonden, naar aanleiding van een melding van de Rijkspolitie in hangar 8 over het aantreffen van verarmd uranium. In dat overleg heeft men besproken of men dit zou moeten doorgeven naar de rampplek, aan brandweer, politie en nader hulpverleners. Men is toen tot de conclusie gekomen dat men dat niet moest doen, 'omdat daar gezeik van komt'. Dat is mij meegedeeld. Ik heb twee namen gekregen van RLD'ers die daarbij betrokken zijn geweest. Die namen heb ik u verschaft.' Verder geef ik aan dat ik een overzicht heb gemaakt van wat ik de afgelopen jaren heb gedaan, omdat in een uur niet alles aan de orde kan komen.

Dan neemt voorzitter Theo Meijer het woord over en vraagt mij of ik alles kwijt ben wat ik onder ede wil verklaren. Mijn antwoord is bevestigend. Daarna stelt hij de vraag: 'Was uw optreden in het dossier van de Bijlmerramp vanaf 1992 maximaal, optimaal, goed of te weinig?' Ik heb u die vraag ook aan anderen horen stellen,' antwoord ik, 'Ik laat het oordeel daarover aan u over.' 'Nee, ik vraag het aan u,' stelt de voorzitter. 'Ik geef over mijn eigen handelen geen kwalificaties in die zin of het goed of slecht is geweest. Ik wil verantwoording afleggen, maar ik ga er geen rapportcijfer voor uitdelen,' antwoord ik. Voorzitter Meijer gaat over tot de samenvatting.

Na overhandiging van het chronologisch overzicht aan Theo Meijer vertrek ik uit de zaal van de Eerste Kamer. We worden weer opgevangen in de ontvangstkamer, waar

Ed van Thijn en Schelto Patijn zitten te wachten. Hier kom ik erachter dat Irene ook aanwezig is. Eigenlijk wilde ik niet dat zij erbij is. Dat vind ik te spannend en kan me alleen maar afleiden. Maar nu ben ik toch blij dat ze er is. Irene vertelt dat ze in de zaal achter Ed en Schelto heeft gestaan. Daar heeft ze Schelto 'een tien met een griffel' tegen Ed horen zeggen. Schelto feliciteert me en zegt onder de indruk te zijn van mijn geheugen. Ook Ed vindt dat het goed ging. Mijn laatste zin over Jorritsma is volgens hem politiek briljant. 'Zeker in overleg met Kok en Melkert gemaakt?' vraagt hij. Het antwoord is nee.

Na het verlaten van de Eerste Kamer staat de pers klaar voor een eerste reactie. Wouke van Scherrenbrug van Den Haag Vandaag stelt me een aantal vragen. Ik heb veel moeite om iets onder woorden te brengen. Mijn keel knijpt dicht. Terug in Koloniën is iedereen enthousiast. Ik kom Jan van Zijl, Gerdi Verbeet en anderen tegen. Iedereen complimenteert me met het verhoor. Met Jan Hoedeman van de Volkskrant maak ik een analyse over hoe het nu verder moet met de enquête. Tevens hoor ik geruchten van journalisten en collega's over mijn woordvoerderschap. Mijn rol als woordvoerder voor de Bijlmerenquête zou ter discussie staan en ik zou niets meer op het onderwerp mogen doen.

's Avonds zit ik lekker rustig thuis met Irene. Ik heb een goed gevoel over het verhoor. Alleen het punt dat ik Jorritsma van tevoren op de hoogte had gebracht over mijn bevindingen bij het bureau Vooronderzoek is niet goed uit het verhoor gekomen.

Donderdag 11 maart 1999

Vandaag zijn Maij-Weggen en Kok aan de beurt. Het verhoor van Hanja mis ik gedeeltelijk vanwege het voorgesprek met Paul Witteman, voor de uitzending van Barend en Witteman morgenavond. De gemiste gedeeltes heb ik later terug gezien, onder andere toen ze begon te huilen. Hier is veel kritiek op maar ik begrijp het wel enigszins. Al die ongelukken die tegelijkertijd gebeurden; de vliegcrash in Faro, de treinramp in Hoofddorp en de Bijlmercrash. Ook in die tijd heb ik met haar gesproken en merkte ik dat het haar behoorlijk aangreep.

Bij het verhoor van Wim Kok valt mijn mond van verbazing open. Hoe is het mogelijk dat een beeld ontstaat waarbij helemaal niemand verantwoordelijk is en niemand verantwoordelijk wordt gesteld? Hij ontkent dat met hem over de Bijlmerramp is gesproken in de afgelopen jaren. Ik ben onthutst. Irene daarentegen was laaiend over de uitspraken van onze minister-president.

Tijdens het fractiebestuur schijnt deze middag mijn woordvoederschap ter discussie te hebben gestaan. De meningen zijn verdeeld. Zowel thuis als in de Kamer komen de eerste bloemen en kaarten binnen naar aanleiding van mijn verhoor. 's Avonds heb ik een uitgebreid interview met Koos van Wees van de Geassocieerde Persdiensten, de GPD waar verschillende regionale dagbladen onder vallen.

Vrijdag 12 maart 1999

Jacques Wallage komt even langs want hij heeft een afspraak met Kok. Hij is verbaasd dat de afspraak doorgaat want Nelson Mandela is op bezoek in Nederland. Misschien dat naar aanleiding van mijn verhoor toch nog een aantal zaken doorgesproken moeten worden? Volgens Jacques heeft Kok een beetje dom geantwoord in zijn verhoor: 'Hij kan het toch niet allemaal vergeten zijn?'

De laatste dag van de verhoren is begonnen. Bij het verhoor van Jorritsma barst ik in lachen uit. **Vier punten** kloppen niet. Onbegrijpelijk dat ze dat niet kan verklaren. Het gevoel overvalt me dat mensen in die positie zó hun straatje proberen schoon te vegen. Het politieke systeem permitteert geen correcties van fouten achteraf; er is geen zelfreinigend vermogen. En daarom wordt de top altijd afgedekt. Daarnaast staat de huidige inspanning van de bewindspersonen om hun eigen positie te verdedigen in geen verhouding tot hun inspanningen in de afgelopen zesentwintig jaar op het Bijlmerdossier.

Eigenlijk is Borst nog wel het eerlijkst in haar verhoor.

's Middags belt Jacques Wallage na zijn bezoek aan Kok. Het was een open gesprek geweest waarbij Jacques ook zijn gevoelens over het verhoor kwijt kon. Kok klampt zich vast aan zijn laatste zin. 'Daar heeft hij wel gelijk in maar de rest blijft wel

staan,' zegt Jacques. Kok ziet het hele kabinet vallen over deze enquête; iedereen weg of allemaal blijven.

Voor het interview met Paul Witteman ga ik 's avonds naar Amsterdam. Terwijl ik zit te eten in het B&W café belt Frits Castricum. Hij heeft Maij-Weggen gesproken. Of ik haar terug kan bellen. Ze is bang dat ik het op haar gemunt heb met de opmerkingen over Theo Luiks, de voormalig plaatsvervangend directeur Rijksverkeersinspectie. Ik bel haar op en spreek af om later terug te bellen. Zo te horen zit ze er behoorlijk doorheen. Ik probeer Ferry Mingelen te bereiken om zijn visie te horen op de verhoren van vandaag maar hij is niet bereikbaar.

Tijdens het gesprek stelt Paul vragen over mijn woordvoerderschap, wil hij kwalificaties weten over de verschillende ministers en vraagt hij hoe ik het al die jaren heb vol kunnen houden. Ik schiet vol. Na een paar slokken water gaat het wel weer maar het brok in mijn keel wil niet meer weg. Het zit me niet lekker dat ik emotioneel werd; daar heeft niemand wat aan en zeker niet na wat er met Maij-Weggen is gebeurd. In de auto terug naar Den Haag zit mijn voicemail helemaal vol met allerlei reacties. Eerst bel ik Hanja Maij-Weggen op. We praten over Theo Luiks. Zij wist van niets en hij zou het haar zeker verteld hebben. Hij was een zeer integere man. Ook praten we over haar volschieten tijdens het verhoor. Veel mensen denken dat ze het speelde. Ik denk van niet. Ze is koel aan de buitenkant maar van binnen veel gevoeliger dan mensen denken.

Bij thuiskomst spreek ik Ad Melkert over de telefoon. Hij heeft het interview met Witteman niet gezien. Ik meld hem mijn twijfels over de verhoren van Kok en Jorritsma en over hoe het aan de top in Nederland werkt. Hij wil meteen een afspraak maken voor morgen om hierover te praten. Maar zaterdag vier ik de verjaardag van mijn jongste dochter Lieke.

Zaterdag 13 maart 1999

Thuis gebleven en gewinkeld. Veel bemoedigende woorden van mensen uit de buurt. Open huis bij de PvdA-fractie voor nieuwe leden.

Zondagavond 14 maart 1999

Een stafmedewerker van de ECB belt met een aantal vragen over het verhoor van Kok. Wat heb ik in de voorgaande jaren met Wallage besproken? Wat is daarvan kortgesloten met de minister-president?

Ook Melkert belt. Hij heeft twee punten. Ten eerste heeft hij Kok gesproken en doet een voorstel om met zijn drieën te gaan praten. En, ten tweede, wil hij een gesprek over mijn woordvoederschap.

Maandag 15 maart 1999

Lieke is vandaag echt jarig en gaat nu naar de basisschool. De stroom met brieven en aanmoedigingen blijft binnenkomen. Ik bel Wallage om hem in te lichten over mijn gesprek met de stafmedewerker over Kok. Marijke van Hees, de nieuwe voorzitter van de partij, belt. Zij zal mij steunen in mijn woordvoederschap.

Dinsdag 16 maart 1999

VC Financiën.

In de ochtend heb ik een interview op radio 1, bij 'Dingen die gebeuren' van de KRO in de studio in Den Haag. We praten over de goede voorbereiding van de ministers op hun verhoren en hoeveel tijd daarin werd gestoken. 'In de jaren daarvoor was het een zegen geweest. Al was het maar een kwart of een tiende geweest,' antwoord ik. Ook hebben we het over mijn contacten met Wallage en zijn contacten met Kok. Heeft Wallage aan Kok gevraagd om de regie in handen te nemen, is de vraag? 'Ik heb het daar wel met collega Wallage over gehad. U moet collega Wallage maar vragen wat hij er verder mee heeft gedaan,' antwoord ik.

Op weg naar de fractievergadering kom ik Rob Oudkerk tegen. Hij zegt geschrokken te zijn van het verhoor van de minister-president. Daarnaast deelt hij mee dat Jorritsma op vier punten heeft gelogen. Tijdens de fractie spreek ik Sharon Dijksma aan over het feit dat zij als groepsvoorzitter Ruimtelijk Beleid mij nooit iets heeft gemeld over een discussie met betrekking tot mijn woordvoederschap op de Bijlmerenquête. Zij zegt dat ik dit zo niet moet zien; er zijn nu eenmaal mensen die

over dit onderwerp willen praten. Onderweg in de gangen van Koloniën krijg ik veel complimenten van de pers en van een enkele collega.

Tijdens een plenaire vergadering spreek ik Tom de Graaf in het Kamerrestaurant. Hij vertelt me dat in het Torentje over de Bijmerenquête is gesproken. Hij is van plan om dit door te geven aan de enquêtecommissie. Ik geef deze informatie weer door aan Ad. Over wat we zondagavond hadden afgesproken zegt Ad dat het gesprek met zijn drieën niet door kan gaan. 'Bel Kok zelf maar'. Het lijkt hem een goed idee om Adri Duijvestein te vragen om mij te begeleiden met het woordvoederschap. Voor mij is dit onbespreekbaar. 'Mariëtte Hamer, Jan van Zijl of anders Gerritjan van Oven?' antwoord ik. Maar dit vindt Ad weer onbespreekbaar. Na het gesprek met Ad probeer ik Kok te bellen. Zijn secretaresse zegt dat hij niet aanwezig is en belooft me later terug te laten bellen. Na een aantal telefoontjes loop ik even bij Dick de Cloe langs. Hij vindt dat ik een beetje timide overkwam in de fractie. Daar heeft hij wel gelijk in. Alle strubbelingen over het woordvoederschap en de verhoren raken me behoorlijk.

Woensdag 17 maart 1999

Ferry Mingelen belt me om een afspraak te maken. Hij wil even bijpraten. Bram Schilham van het (Tros) Radio 1 Journaal belt met de mededeling dat hij Wallage heeft gesproken. Of ik nog wil reageren. Ik blijf bij wat ik gisteren in het interview heb gezegd. Ook Joost Oranje belt met dezelfde opmerking. Voor hem geldt hetzelfde antwoord.

Donderdag 18 maart 1999

Agenda Ineke

Een groot artikel, met dito foto van mij, staat in het Rotterdams Dagblad. Dit is het interview met Koos van Wees van de GPD-bladen van een week geleden. Hij komt met de kop 'Critici komen aan mijn integriteit, daar word ik heel emotioneel van.' Het artikel geeft een goed overzicht hoe ik de afgelopen jaren heb moeten vechten en hoe ik tegen de afgelopen verhoren aan kijk. Ook in HP/De Tijd staat een artikel over mij,

geschreven door Frits Bloemendaal. Hij gebruikt de kop 'Ludlum's finest hour'. 'Zonder Rob van Gijzel was de Bijlmerenquête er nooit gekomen. Hoewel hij voor 'Ludlum' en 'Bijlmerboy' werd uitgemaakt, bleef hij doorspitten en hield hij het onderwerp op de agenda. Het liefst zou hij het eindrapport zelf schrijven.' Dit laatste heb ik juist nooit gewild, ondanks dat mijn chronologisch overzicht al een flink deel omvat. Het gaat er om dat een onafhankelijke commissie de zaak uitzoekt, inclusief de rol van de Tweede Kamer en mijn rol.

Om 13.00 uur heb ik een gesprek met Melkert. We praten over het vormen van een voorbereidingsgroepje voor de Bijlmerenquête, waarin Dijksma, Van Oven, Melkert en ik plaats zullen nemen. We praten wat over de inhoud van de enquête en komen op de volgende speerpunten: Justitie blijft teveel buiten schot, problemen met Volksgezondheid en de rol van Verkeer en Waterstaat. Ad wil een snelle procedure maar volgens mij is dat niet mogelijk. Wat betreft de politieke consequenties schat ik in dat Kok een positie zal innemen van 'iedereen of niemand'. Ad antwoordt: 'Daar haal ik Kok wel vanaf.' Ook meld ik dat we wel eerlijk moeten blijven ten opzichte van de Israëliërs. Wij hebben immers tot voorkort nooit officieel gevraagd om de vrachtdocumenten.

Wim Kok belt mij 's middags terug. Ik zeg hem dat ik vind dat hij van zijn verdediging een aanval heeft gemaakt richting mijn persoon. Hij zegt dat dit niet het geval is. Daarop vraag ik om een transcript van het verhoor. 'Heb je het dan niet gevolgd?' vraagt Wim. 'Jawel Wim, ik heb alles gezien en *was not amused*,' antwoord ik. Hiermee komt het gesprek snel tot een einde. Wel meld ik hem nog van het gesprek met De Graaf.

's Avonds, na een ouderavond op school bij Mindel, belt een stafmedewerker van de ECB. Deze vertelt dat tijdens het verhoor van Jorritsma briefjes van de staf naar de commissieleden gingen met 'klopt niet' en 'ze liegt.'

Vrijdag 19 maart 1999

De tekst van het verhoor van Kok komt binnen. Wat ik lees is precies wat ik dacht. Via via hoor ik dat Kok een brief heeft gestuurd naar de fractievoorzitters met daarin zijn interpretatie van het verhoor.

Zondag 21 maart 1999

Het regent. Ik loop met Irene en de kinderen over de pier van Scheveningen. Mensen spreken me aan en zeggen dat ze de verhoren van de ministers erg droevig vonden. Thuis gekomen belt Wallage. De enquêtecommissie heeft hem gevraagd om met een gedetailleerde schriftelijke verklaring te komen over het verhoor van Kok.

Maandag 22 maart 1999

Thuis gewerkt. Jacques Wallage reageert samen met Gerrit Jan Wolffensperger in Den Haag Vandaag op de uitspraken van Kok tijdens zijn verhoor. Wallage verklaart 'Wat Kok zei verbaasde mij. Er is regelmatig op het Torentje over de Bijlmer gesproken, maar er is nooit collectief om actie gevraagd.' Na Den Haag Vandaag belt Dick de Cloe op om een beetje bij te kletsen. Tot in de late uurtjes heb ik met Irene zitten praten.

Dinsdag 23 maart 1999

Ik meld me ziek. Het is me allemaal een beetje teveel geworden. Fysiek is het een combinatie van migraine en een zware verkoudheid; zware hoestbuien en voortdurende koppijn. Het Presidium van de Tweede Kamer besluit, op verzoek van de enquêtecommissie, tot uitstel van het rapport tot 22 april.

Woensdag 24 maart 1999

Tijdens het wakker worden hoor ik een bericht over Wallage op de radio. Dit slaat dood, dit zet niet meer door denk ik. Het Algemeen Dagblad is snoeihard over het politieke spelletje; als ze het zo doen dan hebben we echt problemen. Joost Oranje belt op en zegt dat Jacques onbetrouwbaar is. 'Hij zit wel in Den Haag Vandaag maar wil niets tegen mij zeggen.' aldus Joost. 'Van den Doel speelt het keihard in de

enquêtecommissie.' Volgens hem beweert Van den Doel dat de commissie niets heeft. Hij vraagt hoe het met mij zit. Ga ik voet bij stuk houden? Ik voel me de hele dag zwaar beroerd en lig voornamelijk in bed.

Donderdag 25 maart 1999

Een afspraak met Dick de Cloe zeg ik af maar ik bel hem nog wel even. Mijn broer Jan is opgenomen in het ziekenhuis. Problemen met zijn hart. Ik krijg te horen dat Duijvestein met een paar anderen in het fractiebestuur gepleit heeft voor mijn woordvoederschap. De discussie over het woordvoederschap gaat in kleine kring verder.

Vrijdag 26 maart 1999

Interview met Pro. Naar de dokter en het ziekenhuis geweest voor een check-up. Boodschappen gedaan.

Zaterdag 27 maart 1999

Met vrienden doorgebracht.

Zondag 28 maart 1999

Jacques Wallage heeft een aantal data nodig voor zijn verklaring aan de enquêtecommissie. In de loop van de dag zoek ik deze op en fax ze naar hem. Hij vertelt dat hij de verklaring eerst zal voorleggen aan Ad.

Maandag 29 maart 1999

Coby van den Eendenburg, de secretaresse van Melkert, en Gerdi Verbeet, de rechterhand van Ad, bellen me met de mededeling dat Ad me wil spreken. Hij belt me 's avonds op de mobiele. Het is een lang gesprek. Ik zeg hem dat ik het vechten voor het woordvoederschap moe ben. Ik heb al genoeg gedonder gehad met de Bijlmerramp, Schiphol en marktwerking in het openbaar vervoer. In de middag lees

ik een stuk uit een boek over Buddha. Joost Oranje belt met de mededeling dat Van den Doel nog steeds dwarsligt.

Dinsdag 30 maart 1999

Ondanks dat ik wel wil ga ik toch maar niet werken. Om 09.30 uur bel ik Ad om te vertellen dat ik niet kom. Het is me allemaal even teveel. Ik snap niet waarom mijn woordvoederschap ter discussie staat terwijl de andere fracties wel hun gewone woordvoerders houden. Collega's melden dat ze trots op me zijn, terwijl ik zes jaar lang alleen heb moeten knokken. Nu zit iedereen er in een keer bovenop. Ik vraag Ad of we volgende week een gesprek kunnen hebben over de inhoud en de strategie met betrekking tot de enquête. Ik ben fysiek en mentaal moe. En voor het eerst als PvdA-kamerlid heb ik last van loyaliteitsproblemen. Ad zegt het te begrijpen. Het gesprek gaat verder over **vliegveld Eindhoven**.

Na Ad bel ik Ineke Polderman op om te zeggen dat ik niet kom. Ook de Vaste Kamercommissie Financiën bel ik af. De staf van de ECB belt me om te vragen hoe het zat met de wetwijziging in 1992 en de positie van Van Vollenhoven hierbij. Ook weer met Dick de Cloe bijgepraat. Reitsma van het CDA belt mij in verband met de procedure van de enquête. Hij vindt dat we veel meer tijd nodig hebben voor de behandeling van het rapport.

's Avonds belt Rob Oudkerk. Hij heeft van Melkert gehoord dat ik er doorheen zat vanwege de verhoren van 'Borst en Jorritsma'. 'Ik merkte tijdens je verhoor dat je brak', zegt Rob. 'Hoe heb je het al die jaren volgehouden?' Het is een vrij persoonlijk gesprek. Hij meldt dat Van den Doel een nieuwe '**Keur**' is. Ook zegt hij dat het een historische enquête is.

Woensdag 31 maart 1999

De staf van de ECB belt wederom. Ze willen een brief van mij over de verhoren van Borst, Jorritsma en Kok. Bij Jorritsma gaat het om de vier bekende punten. Bij Borst om de rol van de GG&GD. De punten van Kok komen verder niet ter sprake. Ik zeg dat ik hier niet aan meewerk. Wat ik wel meld is dat ze de computer van het **journaal**

van de rijkspolitie dienst Luchtvaart maar eens na moeten gaan. De stafmedewerker antwoordt dat de recherche een groot probleem is maar dat ze zullen proberen om dit na te gaan. Na dit gesprek ben ik naar Eindhoven gegaan. Op bezoek bij mijn broer in het ziekenhuis en bij mijn zwager.

Daniëlle Cardozo, oud-voorlichtster van de fractie, belt. Een leuk gesprek. Vroeger heeft zij mij vaak bijgestaan bij allerlei problemen. Ze zegt dat de verklaring van Jacques Kok een aardige tik kan opleveren. Later heb ik Jacques aan de lijn. Hij heeft zijn brief aangepast. In globale termen is hij het eens met de tekst van Kok. Jaap Jelle Feenstra komt later op de avond langs. We zitten in de tuin en later binnen nog lang te kletsen.

Donderdag 1 april 1999

Ineke Polderman belt. De steunbetuigingen blijven binnenstromen. Ze vraagt hoe het met me gaat en wanneer ik weer aan het werk ga. Vandaag werkt ze 20 jaar bij de PvdA-fractie.

Pasen met familie en vrienden doorgebracht op kasteel Schaloen in Limburg.

Maandag 5 april 1999 tweede paasdag

Jeroen **Plettenberg** staat op mijn antwoordapparaat. Wanneer ik hem terugbel vertelt hij dat hij een verhoor heeft gehad bij de recherche, zaterdag van tien uur 's ochtends tot twaalf uur 's nachts. In het kader waarvan dit verhoor heeft plaatsgevonden kan hij me niet vertellen. Ik raad hem aan om Theo Meijer te bellen.

pm; komt dit later nog terug? Uitbreiden?

Dinsdag 6 april 1999

Terug in de Kamer zie ik een besluitenlijst van het fractiebestuur. Het debat met de enquêtemissie en het debat met de regering vinden in dezelfde week plaats. Dit lijkt mij geen goed idee. Geïnteresseerd naar mijn positie binnen de fractie belt Joost

Oranje mij. Vertrouwelijk meld ik hem dat als ze mijn woordvoederschap afnemen dat ik in 10 minuten weg ben. 'Dan moet je wel een interview in het NRC geven.' zegt Joost.

De telefoon gaat. 'Hallo, met Rob.' 'Hoi Rob, was het laat geworden?' 'Sorry Milja, je spreekt met andere Rob!' Het is Milja de Zwart van de Volkskrant. Ze legt me drie scenario's voor:

1. *Damage reduction*; Borst en Jorritsma weg als groot offer, Van Boxtel naar VWS (dit lost ook meteen de verhouding Peper en Van Boxtel op), Remkes naar EZ, Van Boxtel en Korthals vice-premiers. Probleem is dat Borst wel weg wil maar Jorritsma niet. Kan Kok aanblijven?
2. Het kabinet stapt op; 'Daar heeft niemand baat bij,' zegt ze. Ik merk op dat ze dan buiten de waard rekent.
3. Aanval op de commissie en de kwaliteit van het rapport; zou de voorkeur hebben van de top van de VVD en de PvdA, overleg zou al plaatsgevonden hebben; woordvoederschap van Van Gijzel past niet in dit scenario; Melkert zou al via de afdeling voorlichting hebben laten doorschemeren dat Van Gijzel weg zou moeten. Dit lijkt mij geen houdbaar scenario.

's Avonds vertel ik Irene dat ze zich alvast mentaal moet voorbereiden op mogelijkheid dat ik morgen geen lid meer ben van de PvdA-fractie. Ze antwoordt dat ik dat niet kan maken, dan laat ik de mensen in de steek.

Woensdag 7 april 1999

Met de drie scenario's in mijn hoofd bel ik Oudkerk om te weten wat hij ervan vindt. Rob bevestigt het overleg tussen de top van de VVD en PvdA, met als uitgangspunt om het rapport te laten vallen. Adri Duijvestein wil met me praten omdat hij het niets eens is met de discussie over mijn woordvoederschap. We spreken af voor later. Met Mariëtte Hamer, collega en vice-voorzitter van de PvdA, bespreek ik de drie scenario's. Zij had al een vermoeden dat dit speelde. In de wandelgangen kom ik Milja de Zwart tegen. Uit betrouwbare bron heeft ze vernomen dat ik geen woordvoerder zal zijn. 'Scenario drie is serieus,' vertelt ze. Ze heeft al aan Van Oven

gevraagd of hij woordvoerder wordt. Gerrit Jan antwoordde dat hij van niets wist. Ik ga meteen naar Gerrit Jan en hij zegt geen afspraken te hebben gemaakt over het woordvoederschap.

Tijdens het debat over Kosovo spreek ik met Adri. Als een van de weinigen in de fractie steunt hij mij als woordvoerder. Hij is benieuwd naar wat Melkert mij heeft verteld. Zijn stelling is: uitgaan van kwaliteit. Aansluitend spreek ik met Te Veldhuis, woordvoerder van de VVD. Hij stelt dat als één minister valt ook de andere minister valt en dus het kabinet naar huis moet. Mochten er dan verkiezingen komen dan is de kans op Paars III gering want de PvdA en VVD zullen samen geen meerderheid krijgen. Zijn conclusie is dat het kabinet moet blijven en dat niet twee ministers en ook niet één minister weg mag. Overal waar je de overheid gaat onderzoeken is er wel iets mis. Dat komt vanwege de vele ambtenaren. Eigenlijk zou een ministerie niet meer dan tweeduizend ambtenaren moeten hebben. Te veel is nu onduidelijk, onder andere door de ZBO (zelfstandige bestuursorganen) structuur; daar heb je geen grip op. Zelfs minister Alders, bekend als dossiervreter, wist niet alles. Dat kun je een minister ook niet kwalijk nemen.

Na twee keer uitstel begint om 19.00 uur de eerste bijeenkomst van de voorbereidingsgroep Bijlmerenquête die eigenlijk om vijf uur had moeten beginnen. Ad Melkert begint en wil het over drie punten hebben: het woordvoederschap, de procedure en de eventuele inhoudelijke scenario's. Met betrekking tot mijn woordvoederschap vindt hij dat ik een substantiële rol moet blijven vervullen. Ondanks de verdeeldheid hierover in de fractiebestuur. Het lijkt hem goed als ik de luwte blijf staan, ook al komt dat naar buiten toe misschien vreemd over. De mogelijkheid bestaat om een onderscheid te maken in het woordvoederschap tijdens het debat met de commissie en het debat met de regering. Hierover hoeft nu nog geen beslissing genomen te worden, aldus Ad, dit kan ook op het moment van verschijnen van het rapport bepaald worden.

De wens bestaat om de procedure in één week af te handelen; twee dagen debat met de commissie en in dezelfde week ook twee dagen debat met de regering. Op donderdag 22 april zal dit voorstel nog in de regelingen besproken worden. De

twee debatten kunnen eventueel plaatsvinden in de laatste week van april of twee weken in mei, na het reces. Donderdagochtend, op de 22ste zal de begeleidingsgroep wederom bij elkaar komen om de drie punten verder te bespreken. Dan kunnen ook de inhoudelijke scenario's aan bod komen.

Ad heeft nog niet met De Graaf maar wel al met Dijkstal gesproken. Heel stellig voegt hij toe dat dit alleen ging over de procedure. Ook weet hij te melden dat het rapport een scheiding zal aanbrengen tussen de regering- en de oppositiepartijen. De verhoren doen vermoeden dat een focus op Paars I komt te liggen. Zeker als het CDA Maij-Weggen snel laat vallen. De VVD heeft laten weten geen behoefte te hebben aan behandeling eind april. Ze willen eerst een schriftelijke vragenronde om te kijken of ze zich überhaupt wel kunnen vinden in het rapport. Maar dit hebben ze niet in het Presidium besproken (22-04?). Dijkstal heeft dit wel aan Ad gemeld.

Naar mijn mening is de afhandeling in één week veel te kort op elkaar. Eerst moet een reactie van de regering op het rapport worden afgewacht voor het debat met de regering kan worden begonnen. Anders ga je blanco zo'n debat in zonder stellingname van het kabinet. Ad stelt dat met Kok en de twee vice-premiers is besproken om het zo snel mogelijk af te handelen. Een snelle reactie van het kabinet kan gevraagd worden, gelet op de kwalificaties in het rapport. Sharon Dijksma is het niet eens met deze gang van zaken omdat de enquêtecommissie hierdoor kan reageren op de reactie van de regering. Gerrit Jan van Oven is het met mij eens dat de procedure meer tijd vraagt; niet afraffelen. Volgens Ad is Jeltje van Nieuwenhoven, fractiegenoot en voorzitter van de Tweede Kamer, bang dat als het rapport te lang blijft liggen de pers zich meester maakt van het rapport. Ook omdat het reces in de eerste twee weken van mei valt.

Wanneer we over het woordvoederschap spreken meld ik dat ik woordvoerder ben, behalve als het rapport totaal anders is dan verwacht of als ik omstreden uit het rapport kom. Ad vindt dat we een scheiding moeten maken tussen de commissie en de regering omdat ik al die *stuff* heb aangeleverd voor het rapport. Gerrit Jan vindt het ook beter dat ik het debat met de commissie niet doe, want je trekt een discussie naar je toe of je wel of niet betrokken bent. Volgens Sharon ben ik de sleutel voor een

keihard rapport en dan moet ik zelf nog de sleutel omdraaien ook?! Ad vindt dit een stap te snel. Eerst moet de fractie beoordelen hoe de commissie haar werk heeft gedaan. Vervolgens het kabinet. En dan pas kunnen we beoordelen hoe Van Gijssel erin te staat. Hij vraagt mij hoe objectief ik eigenlijk ben ten opzichte van de commissie? (**clearing-house functie?**)

Ik breng de drie scenario's van de Volkskrant ter sprake. Scenario 3 – de beschadiging van de commissie - schijnt uit VVD-kringen te komen en ik heb gehoord dat Ad dit met Dijkstal heeft besproken. Ad noemt dit 'schandelijk' en 'een goor spel van de VVD'. Hij wordt echt woedend; het was alleen een procedureel overleg. Mijn voorstel voor een overleg met Paul Rosenmöller en Jaap de Hoop Scheffer over de procedure vindt Ad naïef.

Na afloop van de bijeenkomst kom ik Marjet van Zuijlen bij de lift op de eerste etage tegen. Zij vertelt mij wat het Presidium heeft besloten. De debatten zullen plaatsvinden in de derde of vierde week van mei. Tenzij het rapport aanleiding geeft om het in de laatste week van april te doen. Hiervoor is de agenda van die week alvast gereserveerd. Dit lijkt mij een politiek rampzalig besluit. Door het maken van deze uitzondering zal de oppositie zeker pleiten om het de laatste week van april te behandelen, want eind mei is de spanning eraf. Dan moet de coalitie bepleiten om het drie weken later te doen. Hiermee vraag je om problemen en kan de pers nog drie weken hiermee aan de haal gaan. Inmiddels is Ad er ook bij komen staan en ik maak mijn bezwaren aan hem duidelijk.

Samen met Gerrit Jan eet ik in het restaurant. We wisselen van gedachten over het proces. Annemarie Jorritsma loopt ook rond in het ledenrestaurant. Het is de eerste keer na de verhoren dat we elkaar treffen. We praten over onze gevoelens en meningen met betrekking tot de verhoren en de focus op de politieke consequenties. 'Je weet toch dat de media overal achteraan loopt.' zegt ze. Ik maak me bezorgd omdat hierdoor de mensen in de Bijlmer worden vergeten. Eerst moeten de zaken in financieel en sociaal opzicht goed geregeld worden. Zij complimenteert mij met een 'keurig en sterk' verhoor, 'petje af.' Ik wijs haar op de vier punten die ik niet vond kloppen in haar verhoor. Volgens mij is het op een aantal punten niet de

juiste weergave over de gebeurtenissen van toen. Ook verwijs ik naar de brief van de Raad voor de Luchtvaart. Verder pratende over de beginfase bevestigt zij het verhaal dat het in het begin niet goed is gegaan in verband met de benoeming van Van Vollenhoven. Ook zegt ze dat de enquête te laat is uitgevoerd. Ik wijs haar erop dat zij zich er altijd tegen heeft verzet.

Thuisgekomen maak ik met Irene een lijstje van voor- en nadelen van mijn woordvoerderschap. De pro's overheersen. Ik vind dat ik wel eens steun en vertrouwen mag krijgen naar al die jaren van gezeik. Het is zoeken naar spijkers op laag water. Het kan gebeuren dat na het verschijnen van het rapport, als ik geen woordvoerder ben, iemand anders voor de PvdA moet reageren. Dan zou ik de pers die op mij afkomt door moeten verwijzen. Dan moet ik uitleggen waarom en daar is geen goede logica voor te vinden. Het gaat vooralsnog om de feiten. Als iemand anders het debat met de commissie doet dan is het niet logisch dat ik het debat met de regering doe. Bovendien bestaat de kans dat het debat met het kabinet door de fractievoorzitters wordt gedaan. Ook ontstaat de discussie: Waarom doet Van Gijssel wel het debat met de regering en niet met de commissie? Is er iets mis met hem? Dan word ik onderwerp van discussie. Daar voel ik helemaal niets voor. Het beeld kan ontstaan dat ik niet word vertrouwd, want **als woordvoerder spreek je toch namens de fractie.**

pm; goede argumenten tegen het woordvoerderschap weerleggen; spreken namens de fractie maar 2 juni tegen eigen motie stemmen?!

Daarnaast ligt het debat met de commissie in het verlengde van het debat met de regering. Iemand anders als woordvoerder diskwalificeert de commissie want het lijkt dan alsof ik alles aan de commissie heb aangeleverd, wat absoluut niet waar is. Het zet niet alleen mij maar ook de commissie in een kwaad daglicht. Ze moeten maar uitgaan van mijn professionaliteit. Ik zal Ad zeggen dat ik er over nagedacht heb en het een aardige truc vind, maar ik trap er niet in. Het geeft weinig blijk van steun en vertrouwen. De afgelopen jaren geven toch wel aan dat ik het professioneel

heb behandeld. Irene wil dat ik om half twaalf 's avonds Ad nog bel. Maar dat komt morgen wel.

Donderdag 8 april

Ik heb slecht geslapen; veel liggen woelen. Ik breng de kinderen naar school en probeer daarna Ad op zijn mobiele telefoon te bellen. Hij is niet bereikbaar. Aan Ineke vraag ik om een afspraak met Ad te maken. Dat kan pas na twaalf uur. Een oud collega belt mij en ik leg hem mijn probleem voor. Hij zegt dat hij maar één situatie kent waarin het woordvoederschap is ontnomen. Dit betrof **Houda**. Het moet wel een vertrouwenscrisis zijn om dit te doen. In de gang loop ik tegen Gerrit Jan aan. Ik meld hem dat ik geen afstand doe van mijn woordvoederschap. Hij lijkt teleurgesteld maar heeft geen tijd om verder te praten. Duijvestein is op zoek naar mij en ik probeer hem te bereiken, maar tevergeefs. De woordvoerder van het CDA, Reitsma, belt me en vertelt dat hij heeft gehoord over de discussie over mijn woordvoederschap.

Op zijn kamer kijkt Ad naar de tv terwijl ik hem vertel dat ik het niet eens ben met zijn voorstel. Ik geef hem een aantal redenen, onder andere over mijn positie ten opzichte van de pers na het uitkomen van het rapport. Hij zegt dat het geen voorstel was maar slechts een gedachte. De pers is geen probleem, volgens hem, want we komen met een schriftelijke reactie. Ik blijf het een verkeerd voorstel vinden. Het suggereert dat iets met mij is en beschadigt mij onnodig en onterecht. Ad stelt dat Sharon een goed argument had; je bent niet zomaar een getuige, maar hebt een bijzondere rol en een bijzondere relatie met de commissie. Dit maakt het voorstel alleen maar erger. Niet alleen mijn positie maar ook de onafhankelijkheid van de commissie komt ter discussie. Zonder dat daar gronden voor zijn.

'Ik wil na zes jaar ook jouw vertrouwen en steun. Dit kost me alleen maar negatieve energie en het moet niet te lang duren. Dus bespreek het vanmiddag in het fractiebestuur en anders wil ik het dinsdag in de fractie,' zeg ik.

'Nee,' zegt Ad, 'we bespreken niets in het fractiebestuur en al helemaal niet in de fractie. Laten we maar iets constructiefs zoeken. Jij krijgt toch een belangrijke rol bij het debat met de regering?'

'Dat kan ook een fractievoorzittersdebat worden,' zeg ik, 'en dan ben ik dus helemaal weg. Ik wil ook het debat met de commissie.'

'Nou, dan kun je dat samen doen met Gerrit Jan. Je hebt zelf gewezen op de juridische complicaties. Het is heel goed als Gerrit Jan daar aan mee doet,' zegt Ad.

'Sorry Ad,' zeg ik, 'maar ik heb gisteren aan Gerrit Jan wel de wetstructuur in de luchtvaart uit moeten leggen. In die zesenhalf jaar weet ik zelf wel hoe zit. Zelfs beter dan Gerrit Jan, op dit terrein. Je hoeft daarvoor geen jurist te zijn. En ik heb het overigens al aan Gerrit Jan medegedeeld.'

'Je werk van de afgelopen zes jaar wordt alleen maar sterker als je iets meer afstand neemt en anderen daarbij betreft,' zegt Ad.

'Dat is ook zo,' zeg ik, 'maar dat erbij betrekken kan vele manieren en het mag er niet toe leiden dat anderen denken: 'Wat is er met Van Gijzel aan de hand?'

Ik vertel Ad dat Reitsma vanochtend naar mij toe is gekomen. 'Ik hoor dat jouw woordvoederschap ter discussie staat, dat er geen vertrouwen bestaat dat je het objectief zou kunnen doen.'

'Een dergelijke discussie wil ik niet over mijn positie hebben; het ondergraaft hem. Dus ik wil snel helderheid. Uiterlijk dinsdag in de fractie,' zeg ik.

'Nee,' zegt Ad, 'ik wil het niet in de fractie. Ik zie wel dat zoiets als wat Reitsma zegt niet kan.'

'Nou, dan is het toch duidelijk,' zeg ik, 'Ik blijf woordvoerder onder de condities zoals die gisteren door mij zijn ingebracht.'

'Dat kun je niet alleen beslissen,' zegt Ad.

'Nee, dit is ook geen besluit,' zeg ik, 'ik was namelijk al woordvoerder. En voor iets anders moeten we een besluit nemen, bijvoorbeeld in de fractie.'

'Je houdt geen rekening met de verschillende rollen die hebt gespeeld en nog steeds speelt,' zegt Ad.

'Ik heb maar één rol en dat is de woordvoerder; netjes, correct en soms misschien nog wel eens te netjes,' zeg ik, 'We hebben collega's gevraagd om in de enquêtecommissie voor ons zaken te onderzoeken en die melden dat vervolgens weer aan de Kamer. En dan gaan woordvoerders weer aan de slag. Ik heb er bewust voor gekozen om niet in de enquêtecommissie te zitten juist om de rollen helder te houden.'

'Nou, zo ging dat bij andere commissies anders niet,' zegt Ad.

'Nee?' zeg ik, 'Je moet wel kijken hoe dat in het verleden ging. Als mensen in een enquêtecommissie toetraden waren ze vervolgens geen woordvoerder. Maar als ze niet in de commissie zaten werd hun woordvoederschap gewoon gecontinueerd. Kijk maar naar de Bouwenquête, de RSV, de IRT, naar alle enquêtes tot nu toe. Dat was de lijn.'

'Je komt in een omstreden positie terecht,' zegt Ad.

'Niet als jullie mijn professionaliteit vertrouwen en ik voluit namens de fractie kan opereren,' zeg ik.

'Je kunt toch nooit objectief en kritisch staan ten opzichte van de commissie als die met een rapport komen dat op basis van jouw gegevens is opgesteld,' zegt Ad.

'Je kunt er gerust op zijn - zo slim ben ik nog wel - dat ik dat rapport buitengewoon kritisch zal beschouwen. Want alles wat ik op **dat punt** kan vinden versterkt mijn positie in het debat met de regering,' zeg ik.

Er valt een stilte.

'Dus ik wil het zo maar doen,' zeg ik, 'Wij zijn de beide woordvoerders want jij komt, als het nodig is, ten allen tijde over mij heen. Ik wilde je dit maar even mededelen omdat het me nogal belangrijk leek en het goed is om dit maar snel te zeggen.'

'Ja, dat lijkt me ook,' zegt Ad. Einde gesprek.

Op de gang twijfel ik of ik nog terug moet voor een harde eindconclusie, maar dat lijkt me niet verstandig. Met een gevoel van opluchting dat het hoge woord eruit is ga ik terug naar mijn kamer. Ik denk dat Ad het er niet bij laat zitten. Ineke en Irene wachten me op, benieuwt naar hoe het gegaan is. 's Middags (?) ben ik voorzitter bij de vaste kamercommissie voor Financiën in een overleg over de Euro.

Daarna spreek ik met Robert en Ineke over het gesprek met Ad. Robert vindt het een schande dat er collega's zijn die het woordvoederschap van mij over willen nemen.

Later praat ik bij met Ferry Mingelen, over de procedure en wat verder te verwachten valt. Hij nodigt me uit voor donderdag de 22ste in de live middaguitzending van de NOS. Daarna ga ik richting huis om Irene en de kinderen op te halen.

's Avonds belt Joost Oranje. Hij wil weten hoe het nu allemaal precies zit. Zo langzamerhand krijg ik naast een zakelijke relatie ook steeds meer een vriendschappelijke relatie met hem. Ik weet dat hij hier geen misbruik van maakt. Ik gebruik hem steeds meer als klankbord. Hij gaat daar niet mee aan de haal. Hij vindt een rare cultuur die bij de PvdA-fractie heerst. Ad Melkert is een beetje te hoog op het schild gekomen, vindt hij. Met de **asielzoekerskwestie** heeft hij ook al twee keer een fout gemaakt. Joost had Melkert hoog zitten. Hij is slim maar maakt ook grote fouten. Melkert had dit toch kunnen zien aankomen? Op deze manier roept hij de conflicten over zich af en trekt hij de problemen naar de PvdA toe. Hij wil greep krijgen op het proces en moet dus van jou af. De PvdA met Van Gijzel als woordvoerder kan niet anders dan kritisch blijven en dat wil hij natuurlijk niet. Maar de manier waarop hij het nu doet heeft hij geen enkele positie meer. Joost heeft gehoord dat mensen in het fractiebestuur hebben gezegd dat ze Van Gijzel veel te veel ruimte hebben gegeven in de afgelopen jaren. Die enquête had er nooit mogen komen; het gaat allemaal om niets. Als Melkert zich aan mij gebonden had in plaats van het conflict te zoeken waren jullie veel verder gekomen, aldus Joost.

Irene is vanavond boos, ziedend en misselijk. Volgens mij komt Ad nog wel met iets. Irene denkt van niet. Ik ben er van overtuigd dat hij het volgende week in het begeleidingsgroepje gewoon weer van vooraf aan probeert.

Vrijdag 9 april

Adri Duijvestein belt 's ochtends. We praten bij. Hij heeft als lid van het fractiebestuur Melkert geadviseerd zoveel mogelijk op de achtergrond te blijven.

Ellen en Frans **Leyens (?)** komen op bezoek. We praten over van alles; de hele wereld passeert in het gesprek en dus ook het woordvoerderschap. Frans heeft met Max de Bok, oud-voorzitter van de parlementaire pers, gesproken. Die vindt het nog maar de vraag wie woordvoerder moet worden. Waarschijnlijk loopt het vuurtje nu al, zegt Frans. Frans vindt het nogal simpel. Het parlement is het enige orgaan wat zichzelf controleert en de woordvoerders spreken namens de fracties. Als je een woordvoerder wilt laten vallen moet je wel een heel sterk verhaal hebben, vindt Frans. Hij somt het rijtje nog eens op:

- RSV-enquête; Van der Hek was woordvoerder en bleef dat ook, Van Dam zat in de commissie.
- Enquête naar de bouwfraude; De Vries in de commissie, Du Pre was en bleef woordvoerder.
- Commissie Buurmeijer (1992-1993) Enquête Uitvoeringsorganen Sociale verzekeringen; Buurmeijer was woordvoerder maar ging in de commissie, dus een nieuwe **woordvoerder (Van der Vlies of Leijnse)**.
- IRT-enquête; Maarten van Traa was woordvoerder maar ging in de commissie, Ella Kalsbeek werd woordvoerder.
- **WBO**-enquête; Duijvestein was en bleef woordvoerder, Van Heemst zat in de commissie.

Zaterdag 10 april

Rustig aan gedaan. Met Mindel naar het korfballen geweest. Een film met Harisson Ford gekeken.

Zondag 11 april

Na het hardlopen belt Milja de Zwart. De scenario's komen dinsdag in de Volkskrant. Daarna spreek ik met Oudkerk over het verdere proces. Hij zegt dat de commissie tijdens mijn verhoor nooit de vraag over 'onjuist en onvolledig geïnformeerd' had mogen stellen. De politieke gevolgen zijn van secundair belang. Het primaire belang is dat het nooit meer mag gebeuren. Ook vertelt hij over een klein 'bommetje' onder

het ongevalonderzoek dat door Wolleswinkel is uitgevoerd. We gaan hier verder niet op in want we hebben nog nooit over inhoudelijke zaken gesproken. Wel zegt Rob nog dat de rol van Justitie net zo waardeloos was als het ongevalonderzoek. Hirsch Ballin suggereerde tijdens zijn verhoor de wet te kennen, maar dat was helemaal niet zo. 'We zullen gewoon in het rapport zetten wat onjuist en onvolledig is, feitelijk,' zegt Rob. 'We hebben 15 hoofdconclusies en 340 subconclusies'. Bij het CDA zien ze **mij/Meijer (?)** als een directe bedreiging voor De Hoop Scheffer. Meijer heeft nu alles mee. Van den Doel is een replica van Keur. Scenario's komen morgen in de Volkskrant. Meest aannemelijke is: doodknuffelen van de aanbevelingen en snel terug naar de oorlog in Kosovo. Hij zegt dat hij het ook wel moeilijk zal krijgen bij terugkeer in de fractie. Maar Rob wil niet de fout maken van Van Traa, door zich te bemoeien met het rapport.

Maandag 12 april

In de ochtend ga ik met de trein naar Amsterdam voor een bezoek aan het agentschap en AEX, als voorzitter van de kamercommissie van Financiën. Joost Oranje belt me op mijn mobiele telefoon. Hij komt vandaag met een artikel over de Rijksluchtvaartdienst. 'Ons kent ons niet meer in de nationale luchtvaart.' Terloops meldt hij dat Vrij Nederland bezig is met een artikel over de problemen rondom mijn woordvoerderschap. Remco Teulings van Middageditie belt. Of ik morgen wil reageren op de resultaten van het gezondheidsonderzoek van het AMC.

Dinsdag 13 april

De Volkskrant opent met de drie, ietwat aangepaste, scenario's van Milja de Zwart, 'Oorlog bezorgt Bijlmerboek snelle en goede afloop.' 'Het eindrapport over de Bijlmerenquête komt eraan. En dreigt vernietigend te worden, dus werken de regeringspartijen aan overlevingsplannen. Welke variant ook wordt gekozen: het Bijlmerboek moet snel dicht, liefst met een 'happy end'. Een kabinetscrisis is niet gewenst, Nederland voert immers oorlog.' 'Sorry' zeggen, de favoriete uitvlucht van het eerste paarse kabinet, kan niet meer.' Daarna volgen de drie scenario's in een

ietwat gewijzigde vorm, een doodknuffelscenario vervangt het opstappen van het kabinet:

1. Het 'groot offer' van Jorritsma en Borst, met het gevaar van een domino-effect.
2. De aanval is de beste verdediging; kritiek op de commissie en het rapport afbranden.
3. 'Happy end'; 'de enquêtecommissie aan de borst drukken en smoren.' De aanbevelingen direct overnemen.

Een fax van Middageditie met de vragen over het gezondheidsonderzoek van het AMC ligt klaar op mijn bureau. Ik heb het rapport gelezen en ben niet gerust. Aan Robert vraag ik om wat dingen uit te zoeken en ik probeer de heer IJzermans van het AMC te bellen, maar die is onbereikbaar. Het hoofd PR van het AMC belt mij terug.

In de studio van Middageditie (**live?**) geef ik mijn commentaar op het rapport. Het onderzoek is nog niet afgerond. Het is een inventarisatie van de huisartsen. Men zit met een groot schemergebied; 6% is zeker gerelateerd aan de ramp, 41 % zeker niet. De aantallen SLE-gevallen, de auto-immuunziekte, zijn nog steeds niet duidelijk.

Terug in de fractie neemt Jeltje van Nieuwenhoven mij apart. Ze is bezorgd over het bezoek van de enquêtecommissie aan de Bijlmermeer. Zij vraagt me wat ik ervan denk. Ik ben van mening dat de commissie zich moet beperken tot de opdracht van de Kamer en niet teveel dingen daaromheen moet doen. Dat maakt ze alleen maar kwetsbaar. Na de fractie ventileer ik nogmaals mijn bezorgdheid aan Ad over de procedure. Daarna komt Adri Duijvestein naar mij toe. Hij komt terug op mijn gesprek met Melkert en vindt dat ik het hard moet spelen. Het is gewoon een kwestie van vertrouwen.

De procedure vergadering verloopt goed. Het worden de derde en de vierde week van mei. Frank Poorthuis, Job Frieszo en Marja Sol willen bijgepraat worden. Theo Meijer feliciteert me. Hij had al gehoord dat ik het woordvoederschap zou houden. Veel journalisten vragen hoe het zit met woordvoederschap. De geruchten zingen dus echt rond. Ik krijg een uitnodiging van Van Vollenhoven.

Om kwart voor **zeven** zit de voorbereidingsgroep weer aan tafel op de kamer van de fractievoorzitter. Inhoudelijk, procedureel en de scenario's. Gerrit Jan vindt dat de opdracht slecht is geschreven. De commissie heeft zichzelf ingehaald. Onvermijdelijk zal alle aandacht naar de politieke consequenties gaan. Als er nog zaken boven tafel komen moeten we daar volgens Ad nog grondig over doorpraten. Door tijdsdruk heeft de commissie onvoldoende tijd gehad om **af te tellen op de hardheid**. Met betrekking tot de LVB; akkefietje kan ook op de rest uitkomen (??). Als het rapport slecht of fnuikend is moet je het dezelfde week doen, aldus Gerrit Jan. Zo niet, dan hebben we meer tijd. De eerste reactie moet schriftelijk gebeuren en procedureel van aard zijn. Maandag 26 april wordt in een extra lang fractiebestuur onder andere besproken hoe het proces van de enquête verder gaat. In de fractiegroepen moet besproken worden hoe het verder moet in de toekomst. Is het rapport niet fnuikend dan is Van Gijzel woordvoerder. Meerdere aspecten dus moeten er ook meerdere woordvoerders zijn. Van Gijzel krijgt het voortouw en Van Oven de tweede rol. Ad stelt dat dit wederom hardop denken is en geen concreet voorstel. Sharon stelt dat er geen politiek draagvlak is voor mijn woordvoederschap. Gerrit Jan voegt hier aan toe dat ik onderwerp ben van onderzoek. Ik word hier behoorlijk kribbig van en zeg dat ik hier geen negatieve energie in wil steken. Dit duurt nu al weken op deze manier en niemand durft een knoop door te hakken. Ik blijf bij mijn uitgangspunt: ik ben woordvoerder tenzij er goede argumenten zijn om dit te wijzigen. Ik wil nu wel echt eens het vertrouwen horen of men moet nu maar eens uitspreken dat men dat niet heeft. Zo laten bungelen kan niet langer. Ad zegt (??). Voor mij is het helder. Als het niet zo is hoor ik het wel, maar wil ik het wel in de fractie bespreken.

Woensdag 14 april

De hele dag in de weer met de procedure. 's Avonds de ronde tafel voor de Perspectievennota Verkeer en Vervoer. Daarna met Irene naar huis gegaan.

Donderdag 15 april

Allemaal gesprekken; over het openbaar vervoer en de veiligheid in de luchtvaart (interessant, ik verwijs de man door naar minister Netelenbos). Tijdens de **stemmingen** is het een rotzooitje rondom het asielbeleid, met onze woordvoerder Nebahat Albayrak. In de wandelgang even met Augusteijn gesproken. Ook kom ik Theo Meijer tegen. Hij vertelt me van de twee voetnoten van Van den Doel. Terloops geeft hij mij toch wel gelijk met mijn opmerking over de verhouding tussen Jorritsma en Borst, met betrekking tot de verantwoordelijkheidsverdeling. Met Susan Baart van de afdeling Voorlichting sluit ik het draaiboek voor volgende week kort. We doen: Den Haag Vandaag, Nova, Netwerk, aanvraag via Dig Ishta, Trouw, Volkskrant, Radio 1 en 2, Belgische radio, CNN, BRT, BBC, ARD, Barend en van Dorp, Barend en Witteman en nog vele regionale media.

In de middag spreek ik met twee heren, Arends en Overbeek, over het openbaar vervoer, onder andere het basismodel (?). Thuis gekomen eet ik met de kinderen. De pers hangt constant aan de telefoon met allerlei vragen. 's Avonds terug naar de Kamer. Ik bel Joost Oranje. Hij heeft gehoord dat Jorritsma alle vragen van haar verhoor van tevoren wist. En dat binnen de commissie ruzie is ontstaan; Oudkerk heeft zijn vertrouwen in Van den Doel opgezegd. Rob zou Van den Doel alleen nog maar vertrouwen als hij zijn hondje uitlaat in Ermelo, maar niet meer in de Kamer.

Vrijdag 16 april

De kinderen lopen met mij mee naar school. Irene en ik zijn zeven jaar getrouwd. De pers blijft bellen. Marja Sol vertelt dat D66 zondag voor crisisberaad bijeenkomt. Tussen de middag komen in totaal 6 kinderen mee van school. Ze noemen mij de verjaardagspappa. Nadat ik de tafel heb opgeruimd verschoon ik het hok van de cavia's. In de middag geef ik een interview aan **Trouw (ipv 13-4?)**, onder de voorwaarde dat ze ook de andere woordvoerders interviewen. Ik wil geen uitzonderingspositie. Dat geldt voor alle aanvragen die ik krijg want veel journalisten willen alleen mij interviewen.

Met een schilderprojector (?) onder haar arm komt Irene thuis. Het is een cadeau voor onze trouwdag. We gaan samen eten bij de Italiaan. 's Avonds komen Ben en Margo Vliegenthart langs om spelletjes te spelen. Ben wint met Acquire en Margot met Risk.

Zaterdag 17 april

Vroeg wakker. Feestje bij de korfbalvereniging.

Zondag 18 april

Met de kinderen gespeeld in de reken- en letterbak (waar?). Tijdens de korfbalwedstrijd van Irene vraagt de huidige voorzitter van de vereniging of ik het van hem over wil nemen. Ik zal erover nadenken. 's Avonds maak ik thuis een aantal portretten.

Een stafmedewerker van de enquêtecommissie belt met nog een aantal vragen. Ik kan mijn nieuwsgierigheid niet onderdrukken en vraag hoe het ervoor staat. Hij meldt me dat het Rijksrechercheonderzoek niets nieuws opgeleverd heeft; Plettenberg zit er net naast (?). Borst heeft grote problemen. De Rijkspolitie op Schiphol was een rotzooitje op de avond van de ramp maar formeel is er toch niet veel mis. Over Jorritsma niet veel nieuws; het was onzorgvuldig en onjuist wat ze gedaan heeft. Kok krijgt een flinke tik. Hij is somber over het kabinet; er zal er in ieder geval eentje vallen. Wat is de positie van D66? Als na Maij-Weggen ook Borst valt dan kiest D66 de kant van GroenLinks en het CDA. De relatie tussen de gezondheidsklachten en de ramp bestaat weldegelijk. De top van het AMC is te zeer bevriend met Borst. Ze proberen haar uit de wind te houden. Het is een keihard rapport: het heeft volledig ontbroken aan coördinatie binnen en tussen de verschillende departementen. De top van D66 heeft een crisisberaad.

Maandag 19 april

Susan Baart heeft geprobeerd om mij te bereiken i.v.m interview voor Trouw (alweer?) en een afspraak met het Parool voor donderdagochtend. Joost Oranje belt

en zegt dat hij een interview met mij wil. Het rapport zal zeer kritisch zijn over Kok, maar niet vergelijkbaar met de kritiek op Borst en Jorritsma; keiharde kritiek. Van den Doel zou dit weekeinde nog nadenken. Zijn kanttekeningen zijn meer algemeen dan op de conclusies. D66 wil schone handen houden door Borst snel te laten vallen..

Dinsdag 20 april

's Ochtends belt opnieuw Joost Oranje. Hij heeft uit betrouwbare bron gehoord dat Jorritsma in het rapport van de enquêtecommissie wordt beschuldigd van het 'onduidelijk, onvolledig en onjuist' informeren van de Tweede Kamer. Ook schijnt er nog een vierde term te zijn. Hij vraagt me of ik hier iets van weet? Ik weet van niets, antwoord ik hem. Joost gaat door met de opsomming van zijn bevindingen. Over Borst zouden twee 'O-tjes-', termen als onjuist of onvolledig, in het rapport staan. Ook meldt hij dat de commissie ruzie heeft over de publiciteitsslag. De commissie heeft veel aanvragen voor interviews maar is het onderling niet eens over hoe ze hiermee om moeten gaan.

Tijdens het overleg met mijn medewerkers, elke dinsdag om tien uur, komt Coby Konijnenburg de kamer binnen rennen en geeft de pieper van Dick de Cloe aan Ineke. Dick heeft zijn hand opengehaald aan een scherp voorwerp en moet snel naar het ziekenhuis voor hechtingen. Na de consternatie gaan we verder met de verdeling van de taken voor de komende week. Om half elf ga ik door naar de fractievergadering. In de fractie vraagt Jeltje van Nieuwenhoven me opnieuw even apart. We lopen naar een zijkamer naast de fractiekamer. De enquêtecommissie gaat naar de Bijlmermeer om het rapport aan te bieden, vertelt Jeltje. Ze vindt dat dit niet kan. Ze vraagt mij wat ik ervan vind. Het lijkt me niet verstandig maar volgens mij kun je ze niet tegenhouden, zeg ik haar. Daarnaast gaat Oudkerk ook nog naar Barend en Van Dorp, zegt Jeltje. Ook dat lijkt me niet verstandig. De commissie moet niet als geheel of individueel de publiciteit zoeken buiten het rapport om is mijn mening. Terug in de fractie vraagt een collega of de fractie in zijn geheel donderdag

bijgepraat kan worden over het rapport van de enquêtecommissie. Melkert is hier op tegen. Hij vindt dat je het dan zwaarder maakt dan het is en daarbij mogen de fractieleden toch niet reageren. Verder wordt gesproken over het landenbeleid van ontwikkelingssamenwerking, de oorlog in Kosovo en de voorjaarsnota.

Na afloop van de fractie spreek ik een half uur met Ad. We praten over het crisisberaad van D66 van het afgelopen weekeinde, de publiciteitsdrift van de commissie en over uitbreiding van de personele ondersteuning voor het vervolg van de enquête. Ik vind dat we de fractie donderdag wel op de hoogte kunnen brengen, bijvoorbeeld door een soort inloopspreekuur. Ad gaat akkoord. We praten verder over wat ik via journalisten heb gehoord over de inhoud van het rapport. Volgens mij weet Ad alles en geeft hij niets prijs. Hij laat blijken dat hij wel iets weet maar geeft niet aan hoe en wat. Pratend over de drie 'O-tjes' (onduidelijk, onvolledig en onjuist) vraag ik hem of hij de vierde weet. 'Ontijdig', zegt hij. Ik suggereer dat Oudkerk hem heeft bijgepraat. Hij blijft stoïcijns. 'Dan weet ik genoeg,' zeg ik. Het bekende glimlachje verschijnt op zijn gezicht.

We gaan verder over de verschillende ministers. Hij waarschuwt me van tevoren: 'Knoop dit maar in je oren. Het kabinet valt in geen geval, dat is buiten de proporties van het onderwerp.' Dat kan ik me wel voorstellen, reageer ik, maar daarmee is nog niets gezegd over de diverse afzonderlijke ministers. 'Als er twee gaan, dan weet je toch wat Kok doet,' zeg ik. 'Dat probleem ligt dan aan de overkant,' zegt Ad, 'Ik heb Wim duidelijk gemaakt dat ik de val van het kabinet niet zal accepteren.' 'Maar je hebt ook nog partners,' zeg ik. 'Ja, dat kan altijd opspelen,' zegt Ad, 'Je hebt niet alles in de hand. Maar het is goed om onze eigen gedachten maar eens uit te spreken en op de achtergrond mee te laten wegen.' Aansluitend hierop meldt Ad dat hij straks een gesprek heeft met Tom de Graaf.

Tussen het gesprek met Ad en het vragenuurtje door meldt Peter van Heemst, collega met Verkeer en Waterstaat in zijn portefeuille, mij dat hij tegen mijn woordvoederschap is. Tijdens het vragenuurtje loop ik Rob Oudkerk tegen het lijf. Hij vertelt me dat hij een dagboek heeft bijgehouden en dat in het Parool een groot interview met hem komt. Over de hunkering naar publiciteit zegt hij dat van de 102

aanvragen hij op maar vier ja heeft gezegd. Hij vindt dat hij een beetje terughoudend moet zijn wat betreft de publiciteit. Met betrekking tot de gezondheidsklachten komt Rob met een voorbeeld van een hond die iemand in de hand bijt. Als de getroffene bij de dokter komt zal de dokter niet eerst vragen wat voor soort hond het is geweest voordat hij een prik geeft. Bij de gezondheidsklachten in de Bijlmermeer wilden de medici wel eerst weten wat voor soort hond het was voor men een prik kon geven. Het lijkt mij niet zo'n geslaagd voorbeeld omdat de klachten in de Bijlmer niet echt te vergelijken zijn met een hondenbeet.

Rob gaat verder over de 'O-tjes'. In minstens vijftien gevallen is de Kamer onduidelijk, onvolledig, ontijdig of onjuist geïnformeerd. Het is een cultuur. Het is structuur. Maar de commissie heeft ook kritiek op de Tweede Kamer. 'Niet op jou handelen, hoor,' zegt hij, 'maar we hebben je niet apart gezet, als het witte schaap.'

Nadat ik met Susan Baart het programma voor donderdag nogmaals heb doorgenomen en de griffier⁵ gebeld heb om te vragen naar de verdere procedure van de enquête wil een zekere mijnheer **Van der Zeijs (Chijs?)** mij spreken over Schiphol. Ondanks dat mijn hoofd er niet naar staat spreken we toch een aantal zaken door. Volgens mij breng ik hem op een goed idee, om de opbrengst van de privatisering van Schiphol alleen te gebruiken voor het verkassen van de luchthaven, bijvoorbeeld naar de Noordzee. En ga eens bij Airbus na wat voor lange termijn strategie zij hebben.

In het Kamerrestaurant eten we met een groep collega's: Dick de Cloe, Willy Swildens, Anneke van Dok, Marleen Barth en Marja Wagenaar. Van Anneke is net intern bekend geworden dat ze burgemeester van Vlissingen wordt. Marleen is laaiend op D66 vanwege hun houding ten opzichte van Twentestad. Dick denkt dat een verband bestaat bij D66 tussen de gemeentelijke herindeling van Hengelo, Enschede en Oldenzaal tot Twentestad en de Bijlmerenquête. D66 willen schoonschip maken aan de hand van deze twee gevoelige onderwerpen. Met verkiezingen in het vooruitzicht laten ze Borst vallen over de enquête en willen ze

---

⁵ Hendrik Jan de Beaufort, griffier van de Tweede Kamer, belt met de mededeling dat er een briefing is aan de ministers. Kan dit? En aan wie(???)

zich niet branden aan de ontwikkelingen rondom Twentestad. Na het eten ga ik op mijn kamer brieven beantwoorden. Irene belt met de mededeling dat ze geen oppas kan krijgen. Verdorie, ik moet naar huis. Nu ja, dan thuis maar lezen en bellen.

Woensdag 21 april

Ik ben vandaag het grootste gedeelte van de dag thuis met de kinderen want Irene gaat voor haar werk een dag naar Groningen. Om kwart voor negen belt Joost Oranje. Hij heeft de conclusies gezien, kent de vier 'O-tjes' en de conclusies over Borst. Hij gaat hier vanmiddag in het NRC over publiceren. Wanneer ik de Telegraaf lees zie ik de kop 'Rapport Bijlmerenquête lekt uit: Borst krijgt zwarte piet' met vette letters op de voorpagina. Het artikel is geschreven zonder bronnen en zonder quotes. Kortom, een erg vaag en slecht journalistiek verhaal. Het verhaal is al lang bij veel journalisten bekend maar niemand kon het nog goed onderbouwen.

Ik bel de voorzitter van de commissie voor Verkeer en Waterstaat om te vragen hoe het zit met de procedure. Donderdag zal om twee uur een procedurevergadering worden gehouden over de afhandeling van het rapport. Nadat ik de kinderen naar school heb gebracht ga ik naar de kamer. Daar praat ik met Ewout van der Weij, beleidsmedewerker Verkeer en Waterstaat, over de toekomst van het **openbaar vervoer**. Namens de PvdA-fractie willen we een uitvoeriger verhaal schrijven over dit onderwerp.

Daarna heb ik een afspraak met Melkert maar die is laat vanwege een ingelaste bijeenkomst bij de minister-president. Het wachten vul ik door samen met Susan Baart de lijst van media voor morgen nog een keer door te lopen. Als gearriveerd is meldt hij dat D66 tot het einde gaat, zonder Borst te laten vallen, of ze moeten liegen. Borst zal de conclusies van de enquêtecommissie aanvechten. Ook stelt hij dat het rapport niet helder is over de momenten wanneer en de manier waarop de minister-president de coördinatie op zich had moeten nemen. Ik vraag hem of de fractie morgen nog bij elkaar komt. Hij zal dit regelen. Dan komt Marjet van Zuijlen binnen. Ze vraagt iets aan Ad en in zijn antwoord laat Ad zich ontvallen dat hij met spoed nog een gesprek met Dijkstal en De Graaf moet hebben. Over

dergelijke gesprekken en zijn gesprekken met Kok vertelt Ad mij niet echt veel. Hij geeft niets bloot. Voor mij geeft dat geen gevoel van vertrouwen.

Na het gesprek met Ad loop ik de trap op naar mijn kamer en kom ik Oudkerk tegen. Ik vertel hem wat ik over de strategie van D66 en de coördinatie van de minister-president heb gehoord. Rob stelt dat hij Ad gewaarschuwd heeft om de kaart over de minister-president niet te spelen. (Met zijn toch al koele uitstraling speelt Ad met zijn carrière, aldus Oudkerk.) De commissie heeft 17 momenten geduid waarop coördinatie had kunnen plaatsvinden, om te beginnen met 5 oktober 1992. Ik heb geen tijd om verder te kletsen want ik moet Lieke van school halen.

Thuis gekomen bellen verschillende journalisten over de onthullingen in de Telegraaf en het NRC ('Kamer onjuist en te laat ingelicht.'). Ik zeg dat ik het rapport morgenochtend om zes uur pas krijg en verwijs ze door naar het NRC. De woordvoerder van het CDA, Jacob Reitsma, belt om te praten over de procedure. Hij zegt dat hij morgen stampij gaat maken als ze de procedure gebruiken om de boel te sussen. Ook meldt hij dat de fractievoorzitters afgelopen maandag zijn bijgepraat door hun partijgenoten uit de enquêtecommissie over de conclusies. Dit is voor mij een hele openbaring; Ad wist dus veel meer dan hij liet blijken. Ik laat Jacob weten dat ik dit niet wist. 'Echt niet?' vraagt Jacob, 'Dat is het overleg tussen Rob Oudkerk en Ad geweest, waar Ad ontploft is.' Nu wordt ook duidelijk waar Pieter Klein van het Algemeen Dagblad over sprak toen hij melde dat Melkert laaiend is over de tekst met betrekking tot de minister-president. De puzzel is compleet.

Het NOS-Journaal van acht uur is hard over de conclusies van de commissie. Ik werk nog wat aan mijn dagboek en aan een eerste reactie voor morgen. Anticiperend op wat ik denk dat in het rapport zal komen schrijf ik alvast wat hoofdpunten op. Ten eerste moeten we de commissie niet vergeten te bedanken. Dat gebeurt al veel te vaak in de politiek. Voor de Partij van de Arbeid staan drie doelen voorop: waarheidsvinding, lessen voor de toekomst en mensen helpen met hun gezondheidsklachten. Het rapport geeft goede inzichten op de hoofdonderdelen van de waarheidsvinding, veel goede aanbevelingen met betrekking tot de toekomst en legt een basis voor het behandelen van de gezondheidsproblemen en de sociale en

de financiële problemen van de mensen in de Bijlmermeer als gevolg van de ramp. De commissie heeft veel feiten boven water gehaald en tegelijkertijd daarmee veel van de onnodige, maar wel ontstane, mystificaties weggenomen. Het oordeel van de commissie is hard maar wel feitelijk. De vraag over de politieke verantwoordelijkheid moet worden gesteld en beantwoord, maar dit vraagt wel om een zorgvuldige procedure. Eerst kijkt het parlement of het rapport overgenomen kan worden. Daarna volgt nog het verweer van het kabinet. De gedachte komt bij me op om aan de regering te vragen om haar excuses aan te bieden aan alle getroffen. Ik leg mijn pak klaar en bel een taxi voor morgenochtend.

donderdag 22 april 1999

De wekker gaat om kwart over vijf. De taxi staat keurig om kwart voor zes klaar en brengt me naar de Kamer. Het rapport *Een beladen vlucht* ligt vanaf zes uur onder embargo klaar voor kamerleden, medewerkers en journalisten. Het is druk. Bij de ingang staat Middageditie klaar om met me mee te lopen. Ze vragen of ik bij de ingang even wil wachten want de camera is nog niet aanwezig. Dat gaat mij te lang duren en ik stel voor om later terug te komen. In de hal kan de pers het rapport halen. Ik loop door de hal, waar de pers het rapport op kan halen, richting de aparte zaal waar mijn rapport klaar ligt. Ik ben het tweede Kamerlid die het rapport op komt halen.

In de lift kom ik Theo Meijer en het hoofd voorlichting van de Tweede Kamer tegen. Theo is tevreden over het rapport, ondermeer met het feit dat Van den Doel slechts twee kanttekeningen heeft gemaakt. Twee fotografen van het ANP en Trouw zijn achter mij aan gelopen. Net wanneer ik, terwijl ik mijn tas en het lijvige rapport vast probeer te houden, stuntelig het knopje van de lift probeer in te drukken maken zij een foto. Omdat ik op mijn eigen kamer waarschijnlijk geen rust zal hebben ga ik op de kamer van Robert zitten. Samen zitten we uren te lezen, lezen en nog eens lezen. Al snel komen we tot de conclusie dat we een hoofdstuk missen, het hoofdstuk over Verkeer en Waterstaat. Ineke komt een uur of half negen langs met koffie en croissants.

De briefing van de commissie aan de kamerleden begint om half tien in de Thorbeckezaal. Voor de PvdA zijn nog zes andere collega's aanwezig. Theo Meijer houdt eerst een inleiding. Hij windt zich nogal op over het lekken in de kranten van gisteren en neemt hier afstand van. Ook vindt Theo het kwalijk dat de positie van Van den Doel ter discussie is komen te staan op de laatste dag voor het verschijnen van het rapport. Van welke integriteitskwestie dan ook neemt hij afstand. Het gerucht dat Van den Doel contact gehad zou hebben met Dijkstal is volgens hem pertinent onjuist. Na deze twee gevoelige punten licht Meijer de verruiming van de opdracht toe. De oorspronkelijke opdracht voor de enquête bevatte de periode na het neerstorten van de EL Al-Boeing (een voorwaarde van de VVD). Omdat het onderzoek anders niet compleet zou zijn is de commissie ook gaan spitten in de omstandigheden voor het vertrek van het ramptoestel.

Het is een inleiding met weinig nieuwe gegevens. Meijer vertelt dat de commissie veel nieuwe informatie moest controleren. In totaal werden 89 theorieën en speculaties onderzocht. De vlucht week niet af van alle andere vluchten, ondanks dat de Cockpit Voice Recorder nooit is gevonden. Het vliegtuig was luchtwaardig en met de lading was niets aan de hand. De ontdekking van de geluidsbanden van de Luchtverkeersbeveiliging was een volstrekt nieuw feit. Ook heeft de commissie onderzoek gedaan naar de 'mannen in witte pakken', het verarmd uranium en naar andere gevaarlijke stoffen die eventueel schadelijk konden zijn voor de volksgezondheid. Ze heeft een werkbezoek gebracht aan de Bijlmermeer om naar de locatie en de gezondheidsklachten te kijken. De commissie bij El Al op bezoek geweest. In totaal heeft de enquêtecommissie 99 gesprekken gevoerd met 106 personen en 89 openbare verhoren afgenomen. Bij het onderzoek waren 10 departementen betrokken.

Na de inleiding licht Meijer nog een aantal punten toe. De maatschappelijk onrust is gevoed door de ontwikkelingen in de gezondheidsklachten, de onzekerheid over de lading en het niet ontzenuwen van de complotten. Ambtenaren zijn niet doortastend genoeg geweest en de bestuurlijke aansturing is verontrustend slecht. De werkwijze van de Tweede Kamer is mede de oorzaak van het haperen van het

proces. De onrust over de lading had met meer inspanning voorkomen kunnen worden. De 20 ton lading die nu boven water is gekomen bracht geen extra risico's voor de volksgezondheid. Maar over de werkelijke fysieke lading kan de voorzitter van de enquêtecommissie niets zeggen. Alle conclusies zijn gebaseerd op de vrachtdocumenten. Gesteld kan worden dat de onduidelijkheid over de lading heeft bijgedragen aan de maatschappelijke onrust en de hieruit voortvloeiende lichamelijke klachten.

Nadat hij de conclusies heeft behandeld gaat Meijer over naar de aanbevelingen. Ten eerste moet nu het gezondheidsonderzoek onder de bewoners en hulpverleners zo snel mogelijk worden uitgevoerd. Uit dit onderzoek moet een behandeladvies voortkomen. Over het functioneren van de overheid zegt Meijer dat het kabinet voor de verder afhandeling van een grote ramp een coördinerend minister moet aanwijzen. De algemene indruk is dat te veel belangrijke informatie 'onder de pet' is gehouden. Ook in de Tweede Kamer heeft het intern aan goede coördinatie ontbroken. Daar moet de commissie Werkwijze van het parlement maar eens goed naar kijken. De commissie stelt voor om een direct contact te leggen tussen ambtelijke diensten en parlementariërs.

Tot nu toe levert de briefing niet veel meer op dan we daarvoor in het rapport hebben kunnen lezen. Meijer deelt mee dat alle voorgesprekken voor de Kamerleden beschikbaar zijn. Daarna geeft hij de mogelijkheid om vragen te stellen. Ik heb voor mijzelf drie vragen. Hoe heeft het handelen van de overheid de aard en omvang van de gezondheidsklachten doen toenemen? Wanneer is het onjuist, ontijdig, onduidelijk en onvolledig informeren van de Kamer in aantal niet te groot, ofwel hoeveel keer een 'O-tje' mag wel? Het antwoord op deze vraag is niet al te helder. Wel zegt Meijer een overzicht van de momenten van de 'O-tjes' toe. Paul Rosenmöller is me voor en stelt 'mijn' derde vraag over de geconstateerde verschillen tussen de verhoren van Alders, Maij-Weggen, Borst en Kok en de feiten. Is dit een selectie? Wat wil de commissie hiermee zeggen? Meineed? Theo Meijer zegt toe om een compleet overzicht toe te sturen, met daarin ook het verhoor van Jorritsma. Een vraag over de verschillen tussen de deel- en de eindconclusies wordt gesteld door Agnes Kamp van

de Socialistische Partij. Die moeten in samenhang bekeken worden, antwoordt Meijer. Hierop interrumpeert Theo van den Doel zijn voorzitter. Van den Doel stelt dat de eindconclusies de alomvattende conclusies zijn. De deelconclusies moeten volgens hem dus niet apart worden gewogen.

De bijeenkomst lijkt meer op de generale repetitie voor de persconferentie dan op een briefing. Na afloop zeg ik tegen Meijer dat ik een hoofdstuk over Verkeer en Waterstaat in de jaren 1995 en 1996 mis. Theo zegt dat ik het rapport nog maar eens goed moet lezen. Later komen Rob Oudkerk en Marijke Augusteijn op dit onderwerp terug. Rob stelt dat er niet genoeg tijd was om het uit te werken. Volgens Augusteijn kreeg de commissie dit hoofdstuk niet rond. De tekst van Jorritsma ("Alles is nagegaan en klopt exact.") sloeg volgens haar op de overbelading en niet op de vrachtdocumenten. Dit lijkt mij een moeilijk verdedigbare positie.

Ik loop naar de kamer van Melkert voor een bijeenkomst van de complete voorbereidingsgroep, inclusief de medewerkers, om half elf. De groep bestaat uit Ad Melkert, Sharon Dijksma, Gerrit Jan van Oven, Susan Baart, hoofd voorlichting, Gerdi Verbeet, medewerker van Ad, Marieke Köbben, beleidsmedewerker Gezondheid, Annie Wigger, beleidsmedewerker Justitie, Robert Valkhoff en ik zelf. Op tafel ligt een toelichting voor vandaag aan de fractiegenoten. Daarin staat het eindelijk zwart op wit: "De woordvoering berust bij Van Gijzel resp. de fractievoorzitter ..." We praten eerst over de procedure. De debatten worden conform het voorstel van het presidium de derde en vierde week van mei gehouden. Ik doe een voorstel voor een eerste reactie, zoals ik dat gisteravond heb voorbereid: eerst dankzegging, dan de doelen van de enquête; een kwalificatie van het rapport; een basis gelegd voor toekomst; het ontzenuwen van wilde verhalen; het oordeel van de commissie is hard en feitelijk; en de verdere procedure moet zorgvuldig.

Over de kwalificatie van het rapport ontstaat een discussie. Ik stel voor om het een 'zakelijk en degelijk' rapport te noemen. Ad voelt hier niets voor. Het rapport is niet altijd hard en kan ook weerlegd worden, door *close reading*, bijvoorbeeld met betrekking tot Borst, aldus Ad. In het algemeen is zijn conclusie wel dat het een hard rapport is. Maar iets moet naar voren komen dat de commissie er in geslaagd is van

een complex geheel naar een kernachtig, verhelderend en waardevol stuk te komen,' vind ik. 'Een waardevol rapport en op vele punten verhelderend,' stelt Sharon voor. 'Verhelderend en op veel punten waardevol,' is de reactie van Ad. 'Nee,' zeg ik, 'dat roept veel te veel discussie op over welke punten dan niet waardevol zijn. Bovendien is het een waardevol rapport.' 'Oké, een waardevol rapport,' zegt Ad, 'en verhelderend op veel punten.'

We zijn het snel eens dat aanbeveling 15 centraal staat. Het lichamenlijk medisch onderzoek moet onmiddellijk en onverkort uitgevoerd worden. Maar het gaat niet alleen om gezondheidsproblemen. Ook moet aandacht besteed worden aan de sociale en financiële problemen die bewoners van de Bijlmermeer als gevolg van de ramp hebben gekregen. Aanbeveling 15 wordt het speerpunt van de reactie van de PvdA. 'Dat leidt lekker af,' zeg ik grappend. 'Hoe bedoel je?' vraagt Ad lachend.

De schriftelijke verklaring van de PvdA wordt afgesloten met een opmerking over de procedure. "Het gewicht van de conclusies en het belang van de aanbevelingen vereist een zorgvuldige procedure ...". Susan en Gerdi werken deze eerste reactie verder uit. De rest blijft wachten en neemt een pauze. Onderwijl sparren Ad en ik een beetje over de minister-president, het missende hoofdstuk en de vier 'O-tjes'. 'Over de minister-president staat er een onzinnige zin in het rapport,' zegt Ad, 'dat rekt de verantwoordelijkheid van de premier enorm op. Dat willen wij juist niet. Bovendien vraagt het om een nadere duiding van de momenten waarop die coördinatie niet heeft plaatsgevonden.' 'Maar je kunt er niet mee weggkomen door het alleen maar te ontkennen,' zeg ik, 'het is een serieus punt en moet nader bekeken worden. Het vraagt een nadere onderbouwing van de enquêtecommissie.' Susan en Gerdi komen terug met de bijgestelde versie. We komen er snel uit. De laatste veranderingen worden doorgevoerd en de officiële reactie gaat naar buiten.

Om tien over twaalf doen we allereerst het NOS-Journaal. Ze vragen direct, zoals verwacht, naar de financiële ondersteuning. Wordt het een eenmalige uitkering via de bijstand? Nee, dat is niet de bedoeling. Ik leg uit dat de PvdA een fonds wil opzetten om de slachtoffers met financiële problemen als gevolg van de ramp te helpen. Daarna volgt het RTL-Nieuws. Ze komen met een keiharde vraag: 'Dit rapport

is het einde van het kabinet. Dat kan toch niet anders, meneer Van Gijssel?' Ik antwoord dat het een hard rapport is maar dat het nog wel op zijn kwaliteit beoordeeld moet worden. Vervolgens komen ARD, AT5 en anderen. Overall draai ik mijn verhaal. Voorzichtig en uitgebalanceerd. Met de noodzakelijke slagen om de arm. Voor het ANP komt Fons Kockelmans naar me toe. Hij vindt het rapport wel meevallen. Dat verbaast mij want ik heb nog nooit zoveel 'O-tjes' in een enquêterapport zien staan.

In tegenstelling tot de gemaakte afspraken word ik bij de live-uitzending van Den Haag Vandaag vooraf toch even apart genomen voor een eerste reactie. Dit valt niet meer terug te draaien. Ferry Mingelen wil even proefdraaien. 'Waarom ben je al die jaren er als enige achteraan gelopen?' vraagt hij. Ik geef een lang antwoord dat eindigt in het niets. Die vraag zal hij waarschijnlijk dus niet stellen. Dan gaan we onverwacht live de uitzending in voor een eerste reactie. Ferry komt inderdaad met een andere vraag. Na de eerste reactie komt de officiële presentatie van rapport door de commissie. Ik loop naar de kamer van Susan en neem de reacties van de andere partijen tot me. De reactie van de VVD is wel heel erg formeel en procedureel; ze hebben meer tijd nodig om een oordeel te kunnen vellen. De eerste ANP-berichten zijn allemaal prima.

Terug in de live-uitzending lijkt het dat Mingelen geïrriteerd raakt door de antwoorden van Te Veldhuis. De woordvoerder van de VVD wordt al snel vervangen door Paul Rosenmöller. Reitsma neemt de plaats in van Van Walsem. Aan het einde kom ik in de uitzending, samen met Paul. Mingelen stelt twee vragen over de gezondheidsklachten en de positie van de minister-president. Plotseling worden om half drie hoofdelijke stemmingen ingelast. De persconferentie van de enquêtecommissie is nog steeds bezig als de bel in het hele gebouw afgaat. Ik weet dat tussen het presidium en de enquêtecommissie spanningen bestaan. Zou dit een manier zijn om de commissie een hak te zetten vanwege de publiciteitsdrift? Als dat zo is zit Jeltje dan wel erg te plagen.

De PvdA vindt dit rapport 'het hardste enquêterapport dat ooit is verschenen', aldus een ANP-bericht. Susan komt me dit slechte nieuws melden. Ik kan een vloek

niet onderdrukken. 'Wie heeft dat gemaakt?' vraag ik. 'Fons Kockelmans,' zegt Susan. 'Haal hem maar!' reageer ik geïrriteerd. Nog voor de ingelaste stemmingen schiet ik hem aan. 'Hoe kan dit?' vraag ik hem. 'Dit heb jij gezegd,' antwoordt Fons. 'Nee,' zeg ik, 'Ik heb gezegd dat ik nog nooit zoveel 'O-tjes' in een enquêterapport heb gezien. Als reactie op jouw uitspraak dat het rapport wel meevalt en tussen ons gezegd.' 'Nee,' zegt Fons, 'ik belazer de zaak niet, zo ben ik niet!' 'Ik ben toch niet gek,' zeg ik, 'Ik weeg mijn woorden precies. Dat zie je toch overal. Ik wil een rectificatie.' 'Die krijg je niet,' antwoordt Fons. 'Nou, dan ontken ik het gewoon,' zeg ik. We gaan in een gespannen sfeer uit elkaar.

In de gang kom ik Sven Kockelmann van Netwerk tegen. Hij zegt dat hij een hoofdstuk mist in het rapport. 'Dat is ook toevallig,' zeg ik, 'Ik ook!' 'Wil je er iets over zeggen?' vraagt hij. 'Als je mij de vraag stelt dan zal ik wel reageren,' antwoord ik. We draaien. Vervolgens ga ik verder met een radio-interview. De verslaggever van Twee Vandaag confronteert mij met de uitspraak 'de hardste enquêterapport ooit'. Ik ontken dat ik dit gezegd heb maar geef wel aan dat het een hard rapport met veel 'O-tjes' is. In de uitzending van de gezamenlijke omroepen op Radio 1 pik ik het laatste stukje van Te Veldhuis, die wordt geïnterviewd, nog net mee. Hij vindt niet dat de voetnoot van Van den Doel om een belangrijk punt gaat. Wanneer ik achter de microfoon plaatsneem vragen de interviewers wat ik van de voetnoot vind. 'Als Te Veldhuis het niet belangrijk vindt,' zeg ik, 'zal ik er ook geen woorden meer aan vuil maken.' Aan het einde van het gesprek vertel ik dat het wel netjes zou zijn als het kabinet haar excuses maakt. De interviewers zijn het met mij eens.

Na deze uitzending loop ik met Susan terug naar mijn kamer. Ze vindt dat het allemaal goed gaat maar is niet gelukkig met mijn laatste opmerking over de excuses van het kabinet. Voor ik naar het fractiebestuur ga heb ik nog even een interview met Business News. In het fractiebestuur val ik halverwege binnen. Ferd Crone en Ella Kalsbeek zeggen dat de verkokering op de departementen een structureel probleem is. Melkert ontkent dit. Volgens hem is het meer een kwestie van personen. Hij wordt hier in bijgestaan door Marijke van Hees, de voorzitter van de PvdA. Zij stelt dat je het probleem niet aan kunt pakken door het een structuurfout te noemen. Ik geef

aan dat in ons land toch veel goed verloopt; de normale dingen gaan vaak goed maar onder bijzondere omstandigheden gaat het wel eens fout. Om deze fouten te voorkomen staan goede aanbevelingen in het rapport. Ad vindt dat we dit dinsdag in de fractie moeten bespreken. Ella wil een schriftelijke notitie hierover maar ik dring aan om het mondeling te doen. Ad is het hier mee eens en we spreken af dat ik het mondeling toelicht.

Ik neem me voor om Ad later te vragen of hij om is wat betreft de verantwoordelijkheid van de individuele ministers. 'Ik heb het gevoel dat Ad om is,' zeg ik tegen Susan. 'Ik ook,' zegt Susan. In een interview met radio Noord-Holland vragen ze naar de onthutsende ambtenarencultuur. Ik zeg dat ik trots ben op Nederland in vergelijking met de rest van de wereld. Nederland is geen bananenrepubliek. Maar bij rampen of uitzonderlijke situaties hebben we wel vaker problemen. Voor de zoveelste keer wordt gevraagd of er koppen moeten rollen. Ik houd vast. Ik heb zes jaar gepleit om zorgvuldig om te gaan met de getroffen en dat wil ik nu met de politiek verantwoordelijken. Na een interview met SBS-Actienieuws ga ik op weg naar de fractie. Onderweg lees ik de koppen van de avondkranten. Het NRC is snoeihard. Het Parool doet, zoals altijd, alsof er niets aan de hand is.

Om vijf uur begint de briefing aan de fractie. Ik houd een korte inleiding en zeg dat het een indringend rapport is. Verder herhaal ik grotendeels de schriftelijke reactie en vertel iets over de verdere procedure. De reacties van mijn collega's zijn uiteenlopend. Het werk van de commissie is door andere partijen bewust in diskrediet gebracht, vindt een fractiegenoot. Borst heeft nogal wat uit te leggen. We moeten wel zuiver blijven. We moeten benoemen wat de commissie succesvol en minder succesvol heeft gedaan. Ook het wapen van de Kamer, de enquête, moet geëvalueerd worden. De commissie zegt alles boven water gehaald te hebben. Met betrekking tot de lading, de rol van de politie en de Cockpit Voice Recorder is zeker niet alles duidelijk. Een andere collega is het hier niet mee eens. Een oudstaatssecretaris vindt de rol van de minister-president een heel belangrijk punt. We moeten erg zorgvuldig zijn en goed kijken welke varianten voor de politieke consequenties bestaan. Een ander vindt dat we afstand moeten nemen.

Een aantal collega's is zeer verontwaardigd over de *canard* van de commissie; het voorlezen van de verkeerde gevaarlijke stoffenlijst tijdens een van de verhoren. Was het wel relevante informatie die 'onder de pet' gehouden is; bij de Inspectie Volksgezondheid, bij het verarmd uranium en bij de Luchtverkeersbeveiliging? Het ging toch uiteindelijk allemaal om niets? Een andere collega vraagt om hoeveel mensen het nu eigenlijk gaat. Volgens deze collega gaat het om een belachelijk kleine groep. Er is hier iets in het geding dat veel te grote dimensies heeft gekregen. De algemene stemming is dat het een hard rapport is. Een aantal leden weet nu al dat de conclusies over de gezondheidsklachten (14 en 15) niet deugen.

Over deze laatste conclusies discussieer ik bilateraal, op fluisterton, met Marjet van Zuijlen. 'Die psychische gevallen zijn toch geen probleem van de overheid?' zegt zij. 'Marjet, die mensen zijn wel ziek,' zeg ik. 'Nou,' zegt Marjet, 'dan gaan ze naar het RIAGG.' 'Daar zijn ze geweest,' zeg ik, 'maar daar hebben ze geen capaciteit en geen kennis.' 'Ik vind het geen probleem voor ons,' zegt Marjet, 'dat lossen ze zelf maar op.' 'Dat kunnen ze juist niet,' zeg ik, 'zij hebben niet om dat toestel gevraagd.' Ook Marja Wagenaar, Margreet de Boer en Judith Belinfante doen heel moeilijk over de gezondheidsklachten en de causaliteit.

Na de fractie ga ik om zes uur meteen door naar het voorbereidingsgroepje. Het is allemaal goed gegaan. Alleen betreurt Ad het gebruik van de kwalificatie een 'hard' rapport. Susan legt uit dat zoiets gebeurt in een reactie op een vraag. RTL 4 noemde het een 'dodelijk' rapport, waarop ik reageerde dat dit niet zo is maar dat het wel een hard rapport is. Ad had 'stevig' beter gevonden. Volgens mij zegt 'stevig' ook iets over de kwaliteit van de inhoud van het rapport, 'hard' is voornamelijk een oordeel maar zegt niets over het feit of wij het er mee eens zijn of niet. We kiezen in het vervolg voor 'in zijn formulering een hard' rapport. Susan meldt ons over het optreden van Kok en dat hij nogal somber was. 'Het leek mij wel goed dat de MP dit zou doen,' zegt Ad, 'zo heb ik het ook met hem afgesproken.'

We spreken af dat ik voor de fractie van dinsdag zes tot acht prominente punten uit het rapport licht voor de vragenronde. Sharon zal dan reageren op deze punten. Dinsdagavond moet de lijst met vragen in concept klaar zijn. Ad en ik

hebben woensdag overleg over deze lijst. Het presidium heeft voorgesteld dat de antwoorden op 17 mei klaar moeten zijn. Dat lijkt mij geen goed idee. Dat moet 12 mei worden want anders kunnen we weinig meer doen met de antwoorden voor het debat met de commissie. Ik zal het opnemen met het presidium. Sharon moet haar reis met de commissie voor Ontwikkelingssamenwerking naar Mali afzeggen. Ik stel voor om aan alle voor het rapport relevante fractiegroepen te vragen om vragen te maken. Per groep wordt een contactpersoon gezocht.

Ad meldt dat zowel bij de VVD als bij D66 grote problemen bestaan met Rob en Rob. Volgens mij proberen beide partijen een wig te drijven tussen de hoofd- en de subconclusies, te *debunkten*. Ad, Susan en ik blijven met zijn drieën achter in de kamer van de fractievoorzitter. 'Ad,' zeg ik, 'ik heb het gevoel dat je je mind opgemaakt hebt.' 'Hoezo?' vraagt hij. 'Dat Borst niet meer te redden is,' zeg ik. 'Nou,' zegt hij, 'het zal wel heel moeilijk voor haar worden, maar ze moet natuurlijk nog wel de mogelijkheid krijgen om zich te verweren.' Samen met Susan ga ik op haar kamer even roken en bijtanken. We spreken het avondprogramma door. Ik wil absoluut niet apart gezet worden in de gecombineerde uitzending van NOVA en Den Haag Vandaag, maar gewoon tussen de andere woordvoerders.

In Nieuwspoor, tijdens het eten en het journaal, kom ik Fons Kockelmans van het ANP tegen. Op mijn vraag of hij nog boos is antwoordt hij dat de verklaring is ingetrokken. Ik dank hem daarvoor. De VVD en D66 zijn boos dat ik woordvoerder ben, vertelt Fons. Volgens mij is er niets aan de hand en gaat het volgens de normale weg. Hij vraagt of mijn woordvoerschap in de fractie is besproken. Het antwoord is nee. Het is wel bekeken maar er was geen aanleiding om het anders te doen. Over het NOS-Journaal is Susan tevreden; mijn reactie houdt alles nog open. Maar tegelijkertijd zien we dat Borst zich gaat verdedigen. Ze trekt een conclusie die niet alleen op haar sloeg volledig naar zich toe. Dat is vragen om problemen! Op weg naar de uitzending van NOVA/Den Haag Vandaag schiet Rob Oudkerk mij aan. De geruchten doen de ronde dat ik een waakhond zou hebben, dat Ad Susan met mij meestuurt om mij in de gaten te houden. Ook vertelt hij dat de commissie nog veel

meer informatie heeft over Borst. 'Dat had je dan beter in het rapport kunnen zetten,' zeg ik.

De uitzending van NOVA/Den Haag Vandaag begint om negen uur. Het begint met Theo Meijer en Marcel van Dam, daarna volgt een reportage uit de Bijlmermeer, een overzicht van de inhoud van het rapport en ten slotte, voor de pauze, Te Veldhuis en Van Walsem. Ik blijf toch apart te komen. Tijdens de pauze praat ik met Marcel van Dam en Joris IJzermans van het AMC. Volgens mij weet Marcel absoluut niet waar hij het over heeft. Hij schrijft veel leuke stukjes in de krant maar als je met hem doorpraat over het verarmd uranium komt hij niet verder dan de opmerking dat hij allang wist dat het niet gevaarlijk was. Maar daar gaat het niet om. Ik leg hem uit hoe het hele proces gegaan is. IJzermans is het met mij eens. Ook spreek ik met Uri Rosenthal. Hij is uitgenodigd als deskundige op het gebied van rampenbestrijding namens het crisisteam uit Leiden. Toch vreemd als je straks voor de VVD in de Eerste Kamer gaat zitten.

In het tweede deel van de uitzending komen eerst Te Veldhuis en Van Walsem weer aan het woord. 'Zo,' zegt Te Veldhuis zachtjes tegen mij, 'meneer krijgt een speciale behandeling.' Mijn bijdrage is samen met Meijer en Van Dam. Ik herhaal de drie doelen van de PvdA en benadruk dat het rapport zorgvuldig moet worden afgehandeld. Volgens Van Dam blijft het kabinet zitten. De presentator, Rob Trip, concludeert dat Van Dam en Van Gijzel zeggen dat het kabinet niet zal vallen. Ik zeg dat ik het niet met Van Dam eens ben. Van Dam zegt dat overal waar je de overheid gaat onderzoeken er fouten zijn gemaakt. Zelfs na afloop van het programma gaat Marcel maar door. Ik loop naar Rob Trip. 'Dit is net als vroeger bij PSV,' zeg ik tegen Rob, refererend aan het gedrag van Marcel, 'na de wedstrijd moesten ze René van de Kerkhof ook met een vangnet van het veld afhalen.' RobTrip vertelt dat Van Dam de overschakeling naar de Bijlmermeer maar een hinderlijke onderbreking van het uitzending vond. **Theo Meijer** is furieus op zowel Ferry Mingelen als Marcel Van Dam.

Na het napraten maak ik het nog laat met Theo Meijer en de staf van de enquêtecommissie. Theo vertelt een mooie anekdote over een man die problemen had

gekregen vanwege de ramp. In een voorverhoor vertelde deze Surinaamse man dat hij zo ziek is geweest en grote financiële problemen heeft. Geïnteresseerd vroegen de commissieleden door naar zijn gezondheidsklachten. 'Sinds de Bijlmerramp heb ik zwart zaad, mijnheer,' had de man gezegd, 'maar als u zorgt dat ik een ander huis in Suriname krijg, dan gaat het waarschijnlijk wel over.' Over mijn verhoor zegt Theo dat hij niet wist wat hij hoorde toen ik verklaarde dat Jorritsma van alle bewindslieden zich nog het meest op het dossier had ingespannen. 'Ik dacht: Wat doet hij nu?' zegt Theo.⁶ Diep in de nacht pak ik een taxi naar huis.⁷

Vrijdag 23 april 1999

Ik voel me ziek, barstende koppijn en migraine. Het is een combinatie van vermoeidheid, spanning en misschien net even iets te veel gedronken gisterenavond, na een lange dag. Via Leo van der Helm van voorlichting bel ik het geplande interview bij Frits Spits af.

Het Parool komt met een artikel 'Twijfels in PvdA over commissie' met commentaar van twee anonieme fractiegenoten naar aanleiding van de briefing van gisteren. De één stelt: "Melkert heeft spijt als haren op z'n hoofd dat hij Rob Oudkerk in de commissie heeft laten plaatsnemen." "Mijn donkerste gedachten over Oudkerk zijn uitgekomen," stelt het andere PvdA-Kamerlid, "Dit was zijn kans zich te profileren ten koste van Borst." Oudkerk weerspreekt deze aantijgingen. Verder schrijft het Parool dat de 'PvdA-Kamerleden erkennen dat fractieleider Melkert er een hele klus aan zal krijgen Oudkerk en Rob van Gijzel, ..., in bedwang te houden.'

's Avonds reageren Jaap de Hoop Scheffer en Ed van Thijn in de media. De Hoop Scheffer reageert op Radio 1 op de uitspraken van de minister-president van gisteren. Van Thijn zit in Netwerk en vindt het onrechtvaardig om de commissie nu al onderuit te halen. Ik voel me steeds ellendig en heb de hele dag geen telefoon beantwoord, ondanks dat die voortdurend gaat.

---

⁶ Na zijn optreden bij Barend en Van Dorp komt Rob Oudkerk erbij zitten. Hij zegt dat Borst op meined hangt als ze zich gaat verdedigen. 'We hebben Kok nog gespaard. Je moest eens weten hoe ze

Zaterdag 24 april

Het gaat weer iets beter. Ik ga met mijn dochter naar het korfballen. Daarna toch nog even een tukkie. Weer wakker begin ik het huis op te ruimen. Om drie uur komen de ouders van Irene langs. Als ze gearriveerd zijn en de kinderen hebben begroet ga ik een stukje lopen met mijn schoonvader. Later komen ook nog een stel vrienden van mijn schoonouders. We hebben afgesproken om nog eens in restaurant Sarina te gaan eten. Dit heeft een speciale reden. Toen wij met kerst in het buitenland zaten hebben Irene haar ouders en hun vrienden in ons huis gezeten. Wij hadden ze aangeraden om met Kerst in Sarina te gaan eten. Dat was op een fiasco uitgelopen. Het restaurant zat er zo mee in de maag dat ze in een brief ons allen uitnodigden voor een herkansing. Het is heerlijk, het is perfect, lekkere Chirac Cabernet Sauvignon.

Zondag 25 april

Om zeven uur op. De caviahokken schoongemaakt, de pomp van de vijver schoongemaakt en gesport. Naar het korfbal van Irene gaan kijken. Wiegel heeft in Buitenhof gezeten en zijn uitspraken over Kok zijn op teletekst te lezen. 's Avonds gekookt. Daarna naar de Tweede Kamer gegaan om de bijlagen van het rapport te lezen. Thuisgekomen praat ik met Gerard, mijn schoonvader, over Kosovo en zien we de beelden van het kampioenschap van Feyenoord op de buis.

Floris Verstraten van het NRC belt. Hij wil een interview met mij. Ik deel hem mee dat ik momenteel niets nieuws wil en zeg nee tegen het interview. Op teletekst staat een reactie van Oudkerk. Hij is woedend over de kritiek van de anonieme fractiegenoten dat hij de enquête zou hebben aangegrepen om af te rekenen met Borst. Ik bel hem op en vraag om een toelichting. Zijn reactie, wanneer ik hem de tekst voorlees, is 'prima'. Het komt op mij over dat het commentaar op het proces nu belangrijker is dan de inhoud van het rapport. Kok heeft kritiek op het rapport en anderen hebben weer kritiek op Kok, collega's hebben kritiek op Oudkerk zijn

---

jou wilden stoppen,' zegt Rob tegen mij, 'We hebben de notulen van de ministerraad erop nagekeken.'

⁷ Mijn rapport is die avond gestolen.

integriteit, Oudkerk heeft weer kritiek op de politieke consequenties, politieke spelletjes van Van Dam, die het rapport waardeloos noemt, en Van Thijn, die het juist een uitstekend rapport vindt. Dit is niet het proces wat ik voor ogen had en ben hier niet gelukkig mee, net zo min als met de reactie van mijn fractiegenoten vrijdag in het Parool. Ik vertel Rob dat ik hier in de fractie op terug wil komen want dit is onacceptabel. Hij bedankt mij hiervoor. Om half twaalf ga ik naar bed en lees nog een stuk in een boek over een reis in Tibet.

Maandag 26 april

Ik geef de cavia's eten, dek de ontbijttafel en neem een douche. Het hoofdredactioneel commentaar in Trouw is hard over de volgens hen te snelle reactie van Kok. Ik werk mijn dagboek een beetje bij. Joost Oranje belt. 'Het is een beetje grote Wim tegen kleine Rob, niet?' zegt hij, 'Iedereen denkt dat je het loodje gaat leggen.' Vrij Nederland en Jacques Wallage staan op mijn voicemail. Ik laat het maar even zitten.

Wallage is net terug uit Israël. Hij heeft daar gesproken met een oud-ambtenaar. Er zijn negentig mensen nodig om de lading uit te pakken en te controleren bij El Al. Dat lijkt mij sterk want er zijn drie ploegen van dertig man ter begeleiding van zowel de vracht als de passagiers. Jacques vraagt hoe groot El Al is. In vracht is het een van de grootste op Schiphol. 'Zó, dat wist ik niet,' reageert hij verbaasd en geschrokken. Tot slot waarschuwt Jacques mij. 'Met de reactie op Kok kom je uiteindelijk knel te zitten. Ad kiest voor Wim en jij moet dan door de bocht of weg.' Volgens mij zal dit wel meevallen want mijn inschatting is dat hij Borst niet zal verdedigen. We spreken af elkaar nog te bellen.

Dijkstal reageert in de pers dat er nooit meer een enquête moet komen als het zo moet. Frits Spits belt voor een nieuwe afspraak. Ontbijt-televisie belt eveneens. Tino Wallaart van het PvdA-vlugschrift vraagt of ik wil reageren. Nee, ik doe niets. Mijn woordvoerderschap is conform de mores van de Kamer.

Dinsdag 27 april 1999

In het Noord-Hollands Dagblad meldt Koos van Wees dat mijn positie binnen de fractie ter discussie stond, 'PvdA wilde Van Gijzel van Bijlmerdossier halen.' Het fractiebestuur heeft Van Gijzel wel aangesproken op zijn getuigenis. Vanwege zijn rol als aanjager van het onderzoek naar de Bijlmerramp werd echter besloten hem het woordvoerderschap niet te ontnemen. Dat zou schadelijker zijn voor de PvdA dan hem als woordvoerder op dit dossier te handhaven.' 'Van Gijzel staat binnen de PvdA-fractie niet als enige ter discussie. Ook lid van de enquêtecommissie Oudkerk krijgt kritiek.' In het fractiebestuur wordt de enquête niet eens besproken. Terug op mijn kamer neem ik de lopende zaken door met Ineke, Ewout en Robert.

In de fractie komt de enquête na een presentatie over de campagne voor de verkiezingen van het Europees parlement en na een bespreking van de meest recente ontwikkelingen in de oorlog in Kosovo. Ad begint te vertellen dat de eerste indrukken van het rapport nu omgezet moeten worden in vragen. De publiciteit rondom het rapport draagt niet bij tot een redelijke behandeling ervan. De VVD komt terug van haar eerste reactie. Ze hadden sowieso al twijfels over de enquête, maar als je uiteindelijk instemt en je 'vent' toont dan moet je ook de toezegging nakomen. Hij vindt het lekken naar het Parool 'onverkwikkelijk' en roept de schuldigen op zich te melden. Daarna krijg ik het woord. Ik begin met een paar opmerkingen vooraf. Ten eerste licht de focus nu geheel op de PvdA. Iedereen kijkt met een vergrootglas naar ons. In dit kader is elke opmerking van een partijgenoot, zeker als die anoniem is, buitengewoon hinderlijk. Dit is allemaal Haags gedoe en het gaat niet meer over de inhoud van het rapport. Daar moeten wij niet aan meedoen. Oudkerks integriteit mag niet ter discussie staan. We moeten zorgvuldig en kritisch zijn.

Iedereen wordt uitgenodigd vragen aan de commissie en de regering aan te leveren. Deze vragen zullen zich toespitsen op een aantal punten. Gevraagd wordt naar een nadere specificatie van de vier 'O-tjes'. Deze zullen met name terug slaan op VWS vanwege het verloop van het gezondheidsonderzoek en op V&W vanwege de positie van de Rijksverkeersinspectie, die eigenhandig conclusies geschrappt zou hebben. De kwalificatie 'te vaak' is onduidelijk en moet worden uitgelegd; is het de zwaarte, de frequentie of het feit wat telt? De kern is dat een vertrouwensrelatie

tussen de regering en de Kamer bestaat, anders kan de Kamer haar controlerende taak niet uitvoeren. Ten tweede volgt het niet vlekkeloos verlopen technische onderzoek. Het derde punt voor de vragen is de rol van de rijksrecherche in het onderzoek naar de frauderende politieagenten. Als vierde moet een verdere uitleg volgen over de beoordeling van de zwijgende ambtenaren. Hoe toets je dit? Wat is belangrijke informatie? Bijvoorbeeld bij het verarmd uranium; de ambtenaar vond dat het aan hem doorgegeven moest worden, maar zelf ga hij het niet door aan de minister. Een ander punt is de vraag of de minister verantwoordelijk is voor de ambtenaren. Ik vind zelf dat een brede ministeriele verantwoordelijkheid bestaat, maar anderen zijn voor een smalle variant. Hier moet binnen de fractie over gesproken worden. Op het punt van de gezondheidsklachten raad ik de fractie aan om dit hoofdstuk nog eens goed door te lezen. Wat mij betreft is de commissie zelfs iets te voorzichtig. Het is een goed verhaal en wordt één op één doorvertaald naar de conclusies. Aan de regering moeten we vragen hoe zij dit verhaal willen weerleggen. Dan volgt het punt van de coördinatie. Op ambtelijk niveau wordt verbrokkeld en verkokerd gewerkt; brieven komen niet aan, het Bureau Vooronderzoek en de gemeente Amsterdam hebben geen contact. Op politiek niveau geldt dit voor de relatie binnen en tussen de departementen en de rol van de minister-president. Is dit gebrek aan coördinatie en de verkokering een structureel probleem? Punt acht. Er is absoluut een gebrek aan verantwoordelijkheidstoedeling. Ook hier moeten vragen over komen. Dit heeft ook betrekking op het negende punt; de rol van Justitie, het strafrechtelijk onderzoek, de relatie met de vooronderzoeker alsmede de rol van de rijkspolitie. Het laatste punt is de selectiviteit waarmee de commissie een lijstje heeft gemaakt van de tegenstrijdigheden in de verhoren.

Voordat Sharon gaat reageren op mijn punten wil een aantal collega's dieper ingaan op de rol en de positie van de minister-president. Hier wordt niet verder op ingegaan. **Reactie Sharon en andere fractiegenoten?**

Vanuit de fractie krijgt Ad complimenten over zijn zwijgzame houding, dat hij zich niet heeft mee laten slepen in de Haagse vierkante meter discussie. Ad reageert

erkentelijk maar stelt dat hij uiteindelijk toch wel iets moet gaan zeggen. Bij het voortijdig verlaten van de fractie staat **Den Haag Vandaag** klaar voor zijn reactie. Inventarisatie van de vragen in de fractie. De andere fracties hebben al een duidelijk standpunt ingenomen; de coalitiepartners negatief over het rapport, de oppositie nam alle conclusies over. Om als PvdA niet in deze Haagse fuik te lopen, ook gezien de kritiek op de positie van Oudkerk, is het belangrijk dat de procedure rustig en ordentelijk doorlopen wordt. We zullen een kritische houding ten opzichte van de commissie aannemen, waarbij iedereen in de fractie wordt uitgenodigd om vragen aan te leveren. Ook wordt de twee fractieleden die naar het Parool hebben gelekt vriendelijk verzocht zich te melden bij het fractiebestuur.

Den Haag Vandaag vraagt of ik ook wil reageren op de ontwikkelingen.

Ik sta met Milja de Zwart, Job Frieszo en Ferry Mingelen te praten. We hebben het over de kritiek op het rapport, onder andere van Dijkstal. Al het kruid dat nu verschoten wordt, daarvan zullen de dampen straks allang opgetrokken zijn, is mijn mening. Straks na het reces, als het rapport echt behandeld gaat worden, staat de tekst van de commissie nog recht overeind en is iedereen de kritiek van dit moment vergeten.

Tijdens de lunch met Peter van Heemst hebben we het over rekeningrijden en de rol van Melkert. In het restaurant schiet ik Koos van Wees van het GPD aan. Hij is verantwoordelijk voor het bericht in het Noord-Hollands Dagblad van vanmorgen. Hoe komt hij aan de informatie? Uit het fractiebestuur!

16.15 uur Een gesprek met twee mensen van de WBS over de toekomst van het openbaar vervoer. 16.45 uur Met Robert bijgepraat. 17.15 uur Afspraak met Ad; gesprek over zijn positie als fractievoorzitter, over de rol van Kok, de persberichten doorgenomen - ze geven een beeld waar we redelijk tevreden over zijn - en nagegaan hoe we de opzet van de vragen zullen maken. 'Je vergist je in het proces. De deal.'

(???)

's Avonds eet de fractiegroep Ruimtelijk Beleid met Tineke Netelenbos. We zitten met een grote groep aan een te kleine tafel, onhandig weggemoffeld achter twee kamerschermen in het ledenrestaurant op de eerste verdieping. Vele onderwerpen

passeren de revue: het loodswezen, de Hogesnelheidslijn, rekeningrijden, de Perspectievennota, de nota Derde Eeuw Spoor, de wet Personenvervoer 2000, verkeersveiligheid, de Maasvlakte, taxi's, lightrail, de positie van consumenten en Schiphol. Maar natuurlijk ook over de enquête. 'Je kunt hier het kabinet toch niet over laten vallen?' zegt Tineke.

Na het journaal en een kop koffie begin ik aan de vragen te werken. Aan het eind van de avond kom ik Dick de Cloe tegen. Het is al middernacht en hij moet nog naar Brabant. Ik bied hem aan om bij mij te logeren. Hij belt naar huis en samen verlaten we de Kamer. Thuisgekomen praten we bij. De enquêtecommissie zit zonder Van den Doel op de bank bij Paul de Leeuw.

Woensdag 28 april

Irene moet voor haar onderzoek naar Helmond. Samen met Dick en de kinderen wordt ontbeten. Van een lege rol beschuit weet Dick een mooie indianentooi te maken, tot groot enthousiasme van de kinderen. Nadat ik de kinderen naar school heb gebracht haal ik Dick thuis op. Op weg naar ons werk leg ik hem de basisprincipes van zijn nieuwe mobiele telefoon uit. Voor het eerst werkt zijn voicemail. In de Kamer neem ik de kranten door en praat met Pieter Jan Biesheuvel. Daarna filosofer ik met Willem Vermeend.

Van 12.00 tot 13.00 een besloten vergadering van de VC Financiën. Van 13.00 tot 15.00 fractiegroep Rube., onder andere de vragen voor de Bijlmerenquête besproken. Na afloop loop ik langs bij de afdeling voorlichting voor een laatste stand van zaken. Oudkerk is naar buiten getreden met de mededeling dat hij 44 collega's niet kan vertrouwen. Hij heeft daar gelijk in. Ondertussen weet ik wie de twee 'lekken' zijn. Eén daarvan had in de fractievergadering vanaf het begin al moeilijkheden met de gezondheidsparagraaf en met de morbide kافت van het rapport. Het is voor mij een bekend lek naar het Parool.

Om vijf uur haal ik de kinderen op, die vanuit school bij vriendjes zijn gaan spelen. We eten pannenkoeken. Irene komt thuis als de kinderen naar bed zijn en ik weer naar de Kamer moet voor een bijeenkomst van het voorbereidingsgroepje. Op

zijn kamer wachten we tot Ad uit het BPO, het Breed Politiek Overleg tussen PvdA-ministers, de fractievoorzitter en de partijleiding, komt. Het NRC maakt een foto van het groepje, met toestemming van Ad. We zijn bij elkaar om de vragen te bespreken. Ik spreek mijn bezorgdheid uit over het lekken in het Parool. Het is al de derde keer dat het lek langs dezelfde lijn loopt. En ook het fractiebestuur lijkt me niet waterdicht. Gerdi, Susan, Sharon, Van Zijl, Crone, Marjet (?). Daarna nog lang doorgeakkerd over de vragen. **vragen nakijken!**

Na afloop kijken we bij Susan, met Gerdi en Sharon, nog even naar de televisie en naar teletekst. Sharon vindt de bijdrage van Marjet van Zuijlen in de fractie ver beneden peil. We gokken wie gelekt hebben; Van Zijl, Crone of Van Zuijlen. Ze vinden Marjet eigenlijk te eerlijk, maar ze heeft wel met de VVD gesproken.

Donderdag 29 april 1999

Van Dam kraakt in de Volkskrant de commissie af.

Robert en Ewout zijn druk in de weer om de vragen te verzamelen, aan te passen en samen te voegen. Ik bel met Frits Spits over de uitzending van vanmiddag. Terwijl ik nog een paar laatste vragen op papier zet belt Jan van Zijl. Of hij even langs kan komen. Hij komt langs op mijn kamer en zegt onder drie hoedanigheden te komen; als vriend, als vice-voorzitter van de fractie en als collega. Als vriend hebben we de laatste tijd weinig tijd gehad. We moeten weer eens afspreken. Als vice-voorzitter maakt hij zich zorgen over wat nu gaande is met betrekking tot de anonieme bronnen van het Parool. Zijn naam wordt ook genoemd. Als collega vraagt hij mij om aan iedereen duidelijk te maken dat hij niet gelekt heeft. Ik antwoord hem dat ik weet wie het zijn en het weinig zin heeft om alle namen te noemen die het niet geweest zijn. Dan is het makkelijker om meteen te vertellen wie het wel zijn. Maar dat is niet aan mij. Zichtbaar ongelukkig met mijn reactie loopt Jan weer weg. Ik voeg hem nog toe dat als hij het niet geweest is hij dat zelf weet en dat zijn geweten dan niet gesust hoeft te worden.

Om 11.30 uur zijn de vragen van Gerrit Jan van Oven over de strafrechtelijke kwesties en van Marieke Köbben over de volksgezondheid nog niet binnen. Beneden, op de kamer van Robert, zijn Robert en Ewout nog steeds bezig met het knippen en plakken van de vragen. We lopen vast in de computer. De deadline voor het inleveren van de vragen is twaalf uur. Dat gaat niet lukken en dus vraag ik uitstel aan. Dat krijgen we, tot halféén. Voor de zekerheid loop ik nog even langs de afdeling voorlichting. Daar staan al meerdere journalisten te wachten op de vragen van de PvdA. Ik vertel de voorlichter dat we vastgelopen zijn in de computer omdat de vragen samengevoegd moeten worden uit verschillende bestanden en systemen. Daarbij kwam ook een stroomstoring in het gebouw Koloniën. Maar we hebben uitstel tot halféén. Op teletekst staat dat de PvdA de vragen later inlevert vanwege een computerstoring. Na veel moeite lever ik om 12.45 uur de vragen in bij de griffie. Terug op de kamer van Robert vertelt hij mij dat een aantal vragen van Melkert zijn verdwenen tijdens het knippen en plakken. We bellen onmiddellijk de griffie en zonder probleem kunnen deze laatste vragen nog worden toegevoegd.

Om kwart over één moet ik meteen door naar de uitzending van Frits Spits. Na de uitzending komt eindelijk wat rust, na een aantal hectische uren. Een aantal journalisten komt nog langs om te praten over de ingediende vragen. Het blijkt dat de VVD ook uitstel had gevraagd voor de vragen. Het schijnt dat Dijkstal alle vragen opnieuw wilde controleren nadat hij een aantal vragen van zijn fractieleden had afgekeurd. D66 steekt met kop en schouder boven de rest uit als het om het aantal vragen gaat. In totaal hebben zij 174 van de 616 vragen aan de commissie gesteld. Het kabinet krijgt 317 vragen ter beantwoording.

pm. Rest van de dag? Stemmingen? Vrijdag 14 mei weer bij elkaar.
- schriftelijke inbreng Perspectievennota voor 12.00 uur

Vrijdag 30 april 1999

Begin van twee weken reces en Koninginnedag.

Reces

Tijdens het reces ga ik een week met de familie naar ons huisje in Italië. Daar bekruipt me het rustgevende gevoel dat het toch anders gaat lopen dan ik denk. Maar ik weet dit gevoel niet te plaatsen. Dan belt Frits Bloemendaal van HP/De Tijd op mijn mobiele telefoon met de vraag of hij mag meelopen tijdens de debatten. Maar natuurlijk alleen als het kabinet niet valt over het referendum in de Eerste Kamer. Bingo. Dat is het. Eindelijk weet ik waar het rustgevende gevoel vandaan komt. Er hangt iets raars in de lucht. Nog voor het debat over de enquête kan het kabinet al gevallen zijn. Niet de Bijlmerenquête maar het referendum is het *piece de resistance* voor het kabinet.

Tussendoor belt mijn broer nog over berichten in de pers waarin Augusteijn wordt beschuldigd van fraude, van jaren geleden. Waar komt dit vandaan? Wie steekt dit soort verhalen in godsnaam in?

woensdag 12 mei

We rijden terug van Italië naar Den Haag. In de buurt van de grens zet ik de Nederlandse radio aan en het eerste wat hoor op het nieuws is dat de regering alle aantijgingen van de enquêtecommissie weerlegt. Om twaalf uur brengt een koerier het pakket met de antwoorden van het kabinet op de vragen die wij gesteld hebben. Ik heb geen puf meer om de stapel nu door te gaan lezen. De enquêtecommissie heeft nog tot vrijdag nodig om alle vragen te beantwoorden.

donderdag 13 mei Hemelvaartsdag

Irene gaat 's ochtends trainen. Ik pak de vakantiespullen uit en ga daarna over naar het doorworstelen van de post en werp een eerste blik in de antwoorden. Vrienden brengen de cavia's terug die tijdens ons verblijf in Italië bij ze hebben gelogeed. Het is een mooie dag en we brengen de middag door in de tuin. Om nog een beetje vast te houden aan het Italiaanse sfeertje openen we een fles wijn. Na deze heerlijke onderbreking worstel ik weer verder door de antwoorden. Met een kleine

onderbreking voor het eten ga ik 's avonds door met lezen. Het **NRC** en het **Algemeen Dagblad** bellen al voor een eerste reactie op de antwoorden.

vrijdag 14 mei

Om halftien ga ik naar de Kamer. Nog geen seconde binnen of de journalisten hangen alweer aan de telefoon of komen langs op mijn kamer. Zo wil het NOS-journaal een stukje filmen van de bijeenkomst van de voorbereidingsgroep, zonder geluid. Volgens mij moet daar geen bezwaar tegen zijn maar verwijs ze door naar voorlichting. Met mijn medewerkers klets ik nog even bij over de vakantie. Om tien uur zijn de antwoorden van de commissie beschikbaar. Tijdens het lezen van deze antwoorden kom ik er achter dat een aantal stukken ontbreken. Een brief van de Raad voor de Luchtvaart zit niet tussen mijn stukken. Ook schijnt er een rijksrechercherapport te zijn. Gerdi Verbeet gaat achter de stukken aan.

De voorbereidingsgroep komt om één uur op de kamer van Melkert bijeen. Op het verzoek van de NOS wordt door Ad afgewezen. Volgende breekt het spektakel los en hij heeft geen behoefte om dit te vervroegen. In een slechte gedachte denk ik dat zijn vrijetijdskleding eerder de reden is dat de net genoemde. Het doet me denken aan Thijs Wöltgens tijdens de WAO-affaire in korte broek op de televisie verscheen (???) . We praten eerst wat over de vakantie. Het reces heeft Ad geen goed gedaan.

De inbreng in het debat met de commissie is gericht op de hoofdconclusies en aanbevelingen. Een aantal subconclusies zal eruit gelicht worden. De bedoeling van de notitie is inzicht te geven aan de fractie, maar er worden nog geen conclusies getrokken. We moeten nog verder uitleg vragen aan de commissie op bepaalde punten.

De hoofdconclusies:

1. Rapport RvdL "onvolledig en oppervlakkig" op 1 punt; slordig maar niet doorslaggevend, wel vragen waar dit tot heeft geleid.
2. Route niet exact weergegeven; van mindere betekenis.

3. Nader strafrechtelijk onderzoek naar vermiste elementen (CVR, ed.) had vlak na de ramp "moeten en kunnen plaatsvinden"; discussie over het vermoeden van een strafbaar feit of dood door schuld (ernst van de situatie), schuldvraag, slechte tot geen coordinatie tussen BVO en OM, wel of geen internationale verplichting tot straf. onderzoek (Chicago?): Conclusie, slordig maar niet doorslaggevend, wel belangrijk in samenhang met het slecht functioneren van het OM.
4. Rampenbestrijding goed verlopen; prima.
5. Berging vliegtuig wrak onzorgvuldig: pag. 28 antw. regering ("acht het minder voor de hand liggend om te spreken van onzorgvuldigheid"), geen instructies aan de bergers.
6. Er had aangifte gedaan moeten worden van verdwijning (o.a. CVR); wederom discussie over strafrechtelijke vervolging (dood door schuld > schuldvraag < geen terroristische actie), strafrechtelijke verantwoordelijkheid van het OM, feitenonderzoek niet alleen technisch maar ook naar omstandigheden rondom de vlucht. GJvO zoekt het uit (pag. 15 antw. regering)
7. Onderzoek Rijksrecherche naar 'witte pakken' onzorgvuldig uitgevoerd; commissie contra regering, belang van 'witte pakken'? > had goed onderzocht moeten worden.
8. Risico's verarmd uranium onvoldoende herkend; regering trekt hier het boetekleed aan.
9. Onvoldoende afgevraagd of nog andere gevaren waren naast de gemelde gevaarlijke stoffen; nadere uitleg commissie (zie conclusie 4), verklaring van Ernst klopt niet, kabinet gaat voortaan uit van worstcase scenario.
10. Geen fraude met lading; prima.
11. Slecht georganiseerde Rijkspolitie Schiphol; pag. 60 antw. regering "De rijksrecherche heeft deze papieren tijdens dit onderzoek aldaar [BVO] aangetroffen en veiliggesteld."
12. Inspanningen regering om vrachtdocumenten onvoldoende resultaat, eerder stadium andere wegen bewandeld; regering antwoord "alles gedaan wat mogelijk was", drie trajecten (ECD, rechtshulpverdrag met VS en verzekeringen), Justitie

had tweede traject moeten proberen, *onderzoek recherche nakijken* > Rob (regering gebruikt dit als verdediging), De Riviere zegt geen aanleiding tot onderzoek op basis van het (omstreden) logboek, Commissie heeft dezelfde wegen bewandeld als de regering maar met meer actie, druk, kracht en inspanning wel succes behaald, Cie. zegt 'het is u aan te rekenen dat de regering niet eerder andere wegen (ECD) heeft bewandeld' > zwak (te relatief, niet in een eerder stadium, succes Cie. o.a. door grote mediabelangstelling): Conclusie, regering heeft onvoldoende gehandeld op dit punt.

13. Directe relatie gezondheidsklachten en ramp;

- wel relatie PTSS en ramp
- geen relatie vermoeidheid / Nickelson en ramp
- relatie auto-immuun en ramp niet uit te sluiten

Dus wel een verband (geen discussie), verschil tussen wetenschappelijke lijn en sociaal-medische lijn, Cie. ziet PTSS veel breder (meer als een ziekte) dan de regering.

14. Traagheid en onderschatting heeft klachten doen toenemen;

- Verweer Borst: Hoekstra werkte vertragend en wordt als excuus gebruikt (achteraf) voor de vertraging terwijl het AMC niet wilde onderzoeken. *Tijdpad uitzoeken.* > Marieke
- Intenties regering?
- Spagaat tussen medische en sociale druk.
- Rapport Weening en brief Gerzons.
- Waar baseerde de GG&GD haar conclusies op?
- Telefonisch contact: dan weer wel belangrijk, dan weer niet.
- Te reactief en ongecontroleerd optreden van lokale en nationale overheden.
- Onvoldoende coördinatie en communicatie tussen VWS en V&W.
- Commissie Weening adviseerde negatief op verder onderzoek naar auto-immuun.

- Eerder inventariseren had kunnen leiden tot eerder ingrijpen bij geconstateerde patronen.
  - Insteek richting Commissie: feiten, causaliteiten en gewicht? Onderschatting of reactief (gebrek aan urgentie)?
15. Inspectie Gezondheidszorg met onvoldoende gevoel voor maatschappelijke en medische verantwoordelijkheid haar taak uitgeoefend; (20-01-1999 brief AMC)
Waarom zegt de GG&GD dat na '94 niets veranderd is? Wie is verantwoordelijk voor dergelijke uitspraken (de Inspectie)? Conclusie van GG&GD kwam overeen met latere onderzoeken van RIVM en AMC. Verder uitleg van de commissie (vrij zware conclusie).
16. De regering heeft onvoldoende aandacht gegeven aan de maatschappelijke onrust; wederom te reactief.
17. De vier 'O-tjes'; lijstje commissie na vragen 505 t/m 511:
- VWS beleidsmatig (>opvolger van verantwoordelijke minister)
  - V&W feitelijk (> persoonlijke verantwoordelijkheid minister)
  - RVI passages geschrapt door Jorritsma; wat zegt zij hierover in de antwoorden (motief)? pag. 48 en 49 antw. regering. Vragen aan de commissie hoe dit precies is verlopen (antw. Cie op 242 en verder).
18. Niet doorgeven informatie door ambtenaren en bestuurlijke aansturing; pag. 112 antw. regering, vraag 273.
19. Niet gecoördineerd optreden; Geen algemene regel voor coördinatie, maar er had wel meer coördinerend opgetreden moeten worden. Melkert levert munitie tegen de rol die de commissie aan de MP toeschrijft. Wel agenderingsbevoegdheid en coördinatie naar voren brengen.

Verder nog:

- Aaij; "onder de pet houden" > commissie om uitleg vragen (vraag 221).
- Antwoorden Van der Doel op vragen 434 en 435.
- Mediaperformance commissie

Aanbevelingen:

- onderhoud en toezicht op onderhoud (ICAO)
- motie over databank (commissie Gore)
- werk maken van de verschillende aanbevelingen
- preferentieel baangebruik Schiphol

Procedures debat:

- di. 1ste termijn, wo commissie, do 2de termijn.
- inschrijven en spreektijd?
- Uitzoeken 2de termijn bij andere enquêtes (RSV en paspoort)
- Dechargeren, via een motie? (Waardevolle bouwstenen voor het debat met het kabinet, kanttekeningen bij bepaalde conclusies, geen kamerbrede ondersteuning)

Nog uitzoeken:

- Afspraak Wolleswinkel en OM (strafrechtelijk onderzoek pas op aanwijzing van BVO)
- Eindconclusie 3: toevoegen het winkelen in de wetgeving, hierdoor is het niet gekomen tot een strafrechtelijk onderzoek. Het OM had zelf een onderzoek moeten instellen, onafhankelijk van het feitenonderzoek van het BVO. (pag. 354-355 rapport)
- Vraag 238 Cie. "Alles is nagegaan en klopt exact".
- Relevante deelconclusies.

Na de bijeenkomst ga ik naar huis om te eten. De kinderen zwemmen altijd op vrijdagavond maar Lieke, mijn jongste dochter, voelt zich niet zo lekker. Ik blijf met haar thuis. In Den Haag Vandaag kondigt Tom de Graaf een politieke crisis aan, naar aanleiding van de komende behandeling van het referendum in de Eerste Kamer.

pm; uitspraken Van Boxtel over vertrek Borst

zaterdag 15 mei

Eerst breng ik Mindel naar het korfballen. Terug thuis is Irene boos omdat ze nergens meer aan toe komt. De rest van de dag breng ik, buiten het boodschappen doen en een bezoek aan de kapper, lezend door.

's Avonds ga ik naar de Tweede Kamer omdat het telefoonnummer van een politieagent daar ligt. Tijdens het lezen van de antwoorden vroeg ik me af waar de originelen van het journaal van de Rijkspolitie op de avond van de ramp gebleven zijn. Ik bel de agent. Hij vertelt mij dat alle informatie in een gebouw op Schiphol-Oost ligt. Alle aantekeningen, faxen, getuigenverklaringen, kladjes, enzovoort. Er staan zes stalen kasten in gebouw 70 op de eerste verdieping in de voormalige kleedruimte. De eerste kast links.

Voor ik naar huis ga rij ik langs de videotheek. Irene had gevraagd of ik *the Horsewhisperer* mee wil nemen. Bij thuiskomst eerst wat zitten lezen en nog een half uur gebeld, maar om elfuur ben ik het zat en kijken we samen naar de video. Om één uur zijn we te moe om verder te kijken, de film duurt tweeënehalf uur.

zondag 16 mei

Vroeg op. Ik maak de eerste contouren van inbreng voor het debat met de commissie. Om twee uur ga ik naar Zoetermeer om naar het korfballen van Irene te kijken. Tijdens de wedstrijd word ik gevraagd om voorzitter van ALO, de korfbalvereniging, te worden. Aan het eind van de middag komen we thuis en maak ik een verrassingsmaaltijd voor de kinderen.

maandag 17 mei

Robert werkt de inbreng uit die in het weekeinde heb voorbereid. Ik werk op mijn kamer verder aan mijn spreektekst voor morgen. De pers stoort regelmatig met de vraag of wij al een inbreng op papier hebben staan. Het antwoord is negatief. In de gang kom ik Ella Kalsbeek tegen (**rapport commissie Kalsbeek 28 mei**). Na het

afronden van mijn spreektekst ga ik naar de griffie om het geheime rapport van de Rijksrecherche te lezen. Het valt me op dat de conclusies in dit rapport langs een flinterdun lijntje worden getrokken. Ik maak aantekeningen en neem me voor om morgen aan het begin van het debat direct openbaarmaking van dit rapport te vragen.

Samen met Robert eet ik al vroeg in het restaurant omdat we om zeven uur weer met de voorbereidingsgroep bijeenkomen. Het aktuele thema is dit maal de 'schoonschip theorie' van D66; door Borst en het kabinet te laten vallen kan D66 met schone handen de vervroegde verkiezingen in. Verder bespreken we de inbreng aan de hand van mijn notitie. De toon moet niet te stellig zijn, maar juist vragend richting de enquêtecommissie. We lopen het rijtje conclusies langs in de door mij geschreven conceptnotitie.

De conclusies waar we ons in hoofdlijnen in kunnen vinden:

- Over conclusies 3 en 6 vindt Gerritjan van Oven dat we een stapje terug moeten doen. Een direct optreden van het OM had mogelijk geweest en het OM had meer betrokken moeten worden bij het vooronderzoek van BVO. Maar dit impliceert niet direct een strafrechtelijk onderzoek, vindt hij. De politie en het OM mogen zich wel meer bemoeien met een ramp als deze. De commissie is hierover in het rapport stelliger dan in de eindconclusies. Maar volgens Gerritjan spreekt een onderzoek naar de schuldvraag hier niet vanzelf. 'Een krachtiger en actiever optreden had wenselijk geweest,' stelt Gerritjan.
- Bij conclusie 13 gaat het verband tussen de gezondheidsklachten en de Bijlmerramp wel op voor de PTSS-klachten. Bij de auto-immuunziekten is het verband niet uit te sluiten. Voor de vermoeidheidsklachten en de ziekte van Nickelson is geen direct verband aantoonbaar. Over de gezondheidsklachten praten we straks verder bij de conclusies 14 en 15.
- Bij conclusie 16 wordt de kanttekening gemaakt dat de regering niet altijd aandacht kan besteden aan niet op waarheid beruste maatschappelijke onrust.
- Het niet doorgeven van cruciale informatie door ambtenaren en de twijfels bij de bestuurlijke aansturing, in conclusie 18, betreffen de IGZ, de RLD, de LVB en het

RIVM. Bij de eerste twee instanties moet nog nader bekeken worden hoe het precies zit met respectievelijk de auto-immuunziekten en de conclusies van de Rijksverkeersinspectie.

De conclusies die nog nadere onderbouwing behoeven:

- Bij conclusie 7 moet een gedeelte geschrapt worden. Een gedetailleerde uitleg over hoeveel 'mannen in witte pakken' en Israëliërs op de rampplek geweest zijn is niet nodig voor de fractie. De rapportage aan de Kamer was onzorgvuldig. Maar ook het onderzoek van de Rijksrecherche?
- Over conclusie 14 ontstaat een stevige discussie.
  - Het AMC was opzoek naar een Bijlmersyndroom en men zocht op drie gecombineerde klachten. Hierbij werd niets gevonden. Had men op twee klachten gezocht was er wel een patroon gevonden, wat eerder op statistische samenhang was gebaseerd dan op 'klinisch betekenisvolle beelden', aldus het AMC. Met andere woorden: de klachten duiden niet in de richting van een eenduidig ziektebeeld. In het antwoord op vraag 319 stelt de commissie: 'Aangezien de commissie zelf geen wetenschappelijk onderzoek heeft gedaan naar gezondheidsklachten in relatie tot de Bijlmerramp, gaat de commissie niet verder dan de constatering dat zij een klachtenpatroon niet uitsluit.'
  - Moet de behandeling collectief of individueel, via de normale gezondheidszorg? Bij individuele behandeling spelen onderschatting en capaciteitsproblemen een rol.
  - Wie had wat wanneer moeten doen? Volgens de commissie slaat de traagheid en onderschatting niet alleen op de minister van VWS maar ook op de GG&GD Amsterdam, de gemeente Amsterdam, de Hoofdinspectie Gezondheidszorg, de ministeries van V&W, Justitie en VWS. De vraag blijft wie met welke daden hiervoor verantwoordelijk is geweest?
  - De commissie meldt iets niet wat wel in een brief van de heer Weening heeft gestaan. Iets positiefs over Borst. Marieke zoekt de brief op.

- Met de commissie moet nog nader gediscussieerd worden over de hardheid van de causaliteit.

pm. na begeleidingsgroep een **citaat** toegevoegd in notitie over conclusie 14:

- We komen op de 'O-tjes'. Van de 17 momenten uit het lijstje van de commissie, plus nog twee in de vragen toegevoegde momenten over Maij-Weggen, dus in totaal 19 momenten, zijn er zes van geringe relevantie. Eén punt, een toezegging van Borst die ze niet nakomt, is geen 'O-tje', maar hoort ergens anders thuis. De overgebleven 12 punten worden op een logische manier gegroepeerd in zes 'nieuwe' punten. Drie 'O-tjes' over het medisch onderzoek en drie over de vrachtbrieven worden samengevoegd.

pm. lijst 'O-tjes' toevoegen?

- Voor conclusie 19 heeft Melkert één pagina tekst voorbereid. Deze wordt op een aantal punten (misplaatst, ongefundeerde, niet staande houden, niet aan de maat) iets afgezwakt maar verder in zijn geheel overgenomen.

pm; Brief Borst 23-02-1998; rapport AMC: 'heeft de angst doen toenemen bij DEZE ramp'.
In zijn algemeenheid of specifiek voor de Bijlmerramp?

We praten verder over hoe de commissie bedankt moet worden. Tijdens de vorige bijeenkomst op 14 mei hebben we dit punt al besproken naar aanleiding van een memo van Gerdi Verbeet. Besloten wordt dat 'het debat met de regering voldoende is voorbereid'. Voor de fractie moet tijd gereserveerd worden na de beantwoording van de commissie en na de tweede termijn, voor de stemmingen. Na afloop van het overleg past Robert de notitie voor de fractie aan met de opmerkingen uit de voorbereidingsgroep. Ik leg de laatste hand aan mijn verhaal voor morgen. Rondom half twaalf verlaten wij de Kamer.

Dinsdag 18 mei

Na nog een aantal kleine aanpassingen wordt de notitie gekopieerd en verspreid onder de collega's. Tijdens het actualiteitenoverleg verneem ik niet veel nieuws. Op

de agenda van de fractie staan nog een aantal andere grote onderwerpen, Kosovo en de voorjaarsnota. Een leespauze wordt ingelast om mijn notitie door te nemen.

Reacties uit de fractie. Na de lunch en het vragenuurtje begint de eerste termijn van het debat met de enquêtecommissie. Nog voor we beginnen vraag ik de voorzitter of het rapport van de Rijksrecherche openbaar gemaakt kan worden. Van Walsem van D66 heeft een aantal aardige versprekingen in zijn bijdrage. Hij heeft het over het 'openbaar mysterie' in plaats van het Openbaar Ministerie en hij maakt van de *Cockpit Voice Recorder* een 'Cocktail Voice Recorder'. Van Rob Oudkerk krijg ik een briefje: 'Je moet Van Walsem vragen naar ???.' Maar Theo Meijer interrumpeert de D66 woordvoerder al. Met als gevolg dat Jeltje weer op Meijer reageert.

Ik heb het gevoel dat het kabinet vanavond gaat vallen over het referendum in de Eerste Kamer. Tijdens het debat krijgen we regelmatig berichten door over het gekonkel aan de overkant. Tijdens ons debat laat ik de andere woordvoerders alvast een conceptversie lezen van een motie. Deze motie, die de formele afronding van het debat met de commissie verwoord, heb ik voorafgaand aan het debat al met Melkert besproken.

Om zeven uur schrijft Susan Baart mij een briefje met de mededeling dat de druk van de pers voor een reactie van de PvdA nu wel heel groot wordt. Of ik niet alvast voor het Journaal wil aangeven wat ik later op de avond plenair openbaar maak. Ik antwoord haar dat ik dit niet netjes vind ten opzichte van mijn collega's. Dit heeft tot gevolg dat de PvdA vanavond niet in de berichtgeving voorkomt. De bijdragen van de verschillende fracties lopen aanzienlijk uit. Hierdoor begin ik, als laatste spreker, pas om een uur of elf. Na afloop van mijn tekst, om half één 's nachts, krijg ik veel complimenten over mijn inbreng.

Tijdens de avondpauze ga ik op mijn kamer mijn verhaal nog bijstellen. Pieter Klein en Stefan Kook komen langs. In het Journaal krijgt Van Walsem alle aandacht met betrekking tot de Bijlmerenquête. De rest van de avond verschuift de aandacht van de Tweede Kamer naar de Eerste Kamer. Aan het eind van het debat volgt nog een discussie over de orde. Auke Bijlvelt van het CDA geeft een briefje aan Jeltje. Na het

debat gaan we met een grote groep in het kamerrestaurant kijken naar de ontwikkelingen aan de overkant.

Daar volgen we op televisie en de komst van Kok. Iedereen verwacht het machtswoord van de minister-president. Dat doet Kok niet. Met wel afgewogen bewoordingen geeft hij de zwaarte aan die het kabinet aan het wetsvoorstel verbindt. Door deze bewoordingen valt het kabinet niet tijdens de stemmingen. We zijn allemaal verbaasd als blijkt dat Wiegel tegen stemt. Uitgerekend de VVD, na alle commotie vooraf. Remkes had mij eerder vandaag verteld dat het allemaal geregeld was. Het komt wel goed, verzekerde hij mij. Dijkstal is er aan te pas gekomen. Normaal is Remkes altijd zeer goed geïnformeerd, vooral over interne zaken binnen de VVD, vandaar dat mij verbazing groot is. Na afloop van de 'nacht van Wiegel' herinner ik Remkes aan zijn uitspraken. Voor zover ik mij kan herinneren is hij voor het eerst chagrijnig.

De vraag speelt of onder deze omstandigheden het debat over de enquête door moet gaan. Volgens mij is er geen enkele reden om dit niet te doen. En we moeten zeker niet wachten op een eventueel nieuw kabinet dat nog verder van het 'Bijlmerdossier' afstaat. In de historie is wel eerder met een demissionair kabinet een debat geweest waarbij verschillende ministers ter discussie stonden. Ed van Thijn en Ernst Hirsch Ballin zijn in 1994 als demissionaire ministers opgestapt.

pm: Peper zit tijdens de 2de termijn achter in de zaal; ik spreek hem.

Keur volgt het gehele debat met de commissie (en regering?). Hij wordt op een gegeven moment vergezeld door de heer Houtman, politieagent van de Dienst Luchtvaart en vriend van Keur. Wanneer ik dit aan Meijer vertel zegt Theo dat hij Houtman kent van een verjaardagsfeestje bij Keur.

pm: Opmerkingen van Van Boxtel?

Woensdag 19 mei

Voor dat ik naar de Kamer ga bel ik Ad om hem mede te delen dat ik vind dat het debat met de enquêtecommissie gewoon door moet gaan, maar niet vandaag. Hij is het met mij eens. We spreken af dat ik dit met Jeltje van Nieuwenhoven opneem.

Direct na aankomst in de Kamer loop ik meteen door naar de kamer van Jeltje. Martin Miras, hoofd griffie, wordt erbij gehaald. We bespreken mijn voorstel om het debat gewoon door te laten gaan. Het is allemaal enigszins verwarrend omdat de reactie van het kabinet op de gebeurtenissen van gisterennacht in de Eerste Kamer nog moet worden afgewacht.. Hoe dan ook moet Kok vandaag naar de Tweede kamer komen omuitleg te geven over de ontstane situatie. In ieder geval kan het debat met de enquêtecommissie vandaag niet doorgaan omdat alle fracties extra vergaderingen in hebben gelast. Dit komt mooi uit voor de commissie want die had sowieso meer tijd nodig voor de beantwoording. Na het gesprek met de voorzitter loop ik door naar de kamer van Melkert. We praten over de gebeurtenissen van gisternacht, over het gesprek met Van Nieuwenhoven en over hoe het nu verder moet.

Tijdens de lunch in het kamerrestaurant schuif ik aan bij Frits Bolkenstein. Hij zit alleen aan een tafel terwijl andere VVD-ers aan een andere tafel zitten. Het gesprek draait om de vraag waarom Wiegel solo heeft gehandeld. Hij vindt het moeilijk om hier een verklaring voor te vinden. Volgens mij ontstaat hierdoor een dilemma voor de VVD. Moeten ze afstand nemen van Wiegel, die populair is bij de achterban, of moeten ze zijn besluit steunen, waardoor Dijkstal weer in de problemen komt? Bij nieuwe verkiezingen ziet het er slecht uit voor de liberalen: Jorritsma onder vuur vanwege de Bijlmerenquête en Dijkstal heeft de gelederen niet gesloten kunnen houden.

Regeling van werkzaamheden.

Het CDA maakt een grote miskleun. Nu de regering is gevallen kan het Bijlmerdebat open en vrij gevoerd worden. Sowieso heeft het CDA een merkwaardige houding ten opzichte van de hele enquête. Zonder afweging vinden ze dat het allemaal niet deugt en de betrokken ministers moeten aftreden.

Tijdens het debat met Kok over de regeringscrisis maakt Melkert een fout door De Graaf en D66 aan te bieden om een nieuwe initiatiefwet te maken voor het referendum.. De Graaf accepteert dit voorstel. Maar als er verkiezingen komen en de PvdA weer in de regering zit en D66 in de oppositie dan heb je een probleem. Zeker als de VVD coalitiepartner is en tegen een initiatiefwet is.

Het is een dag van veel wachten en veel hectiek. **Agenda nakijken.**

Donderdag 20 mei

Om kwart over tien begint het vervolg van eerste termijn met de enquêtecommissie. De commissie komt met antwoorden op de vragen uit de verschillende fracties van afgelopen dinsdag. **Handelingen.**

Vrijdag 21 mei.

Mijn rechteroog staat niet helemaal scherp. Daarom heb ik een afspraak gemaakt in het Ziekenhuis. Ondanks dat ik een van de eerste patiënten ben moet ik toch drie kwartier wachten. Dat komt slecht uit want de fractiegroep Ruimtelijk Beleid heeft brengt vandaag een werkbezoek aan Rotterdam. Ik bel Sharon Dijkma op haar mobiele telefoon met de mededeling dat ik later kom. Ze reageert verrast en allang blij omdat ze dacht dat helemaal niet zou komen.

Na een onderzoekje zegt de specialist dat mijn pupillen verwijd moeten worden. Dat kan met druppels maar dat wat last veroorzaken. Na het krijgen van de druppels maak ik een nieuwe afspraak voor een gezichtsveldonderzoek. Het wordt volgende week. Ondanks dat mijn ogen verder prima in orde en scherp zijn kan het misschien iets met een zenuw zijn. Vandaar het nieuwe onderzoek. Om half twaalf loop ik naar buiten en krijg ik meteen last van het zonlicht, als gevolg van de druppels. Gelukkig ben ik niet met de auto want ik zie bijna niets.

Ik wil in de kiosk van het hoofdgebouw nog een krant kopen maar na vijftig meter lopen val ik over een bankje. Mijn scheenbeen ligt open. Nog steeds halfverblind volg ik een mevrouw mij richting het hoofdgebouw. Binnen gaat het weer iets beter. Ik koop een aantal kranten en wat broodjes en neem een taxi naar huis.

Daar bel ik Sharon en laat het bericht dat ik niet meer kom achter op haar voicemail. Als ik de krant wil gaan lezen lukt het me niet om scherp te zien. Ik besluit om maar een half uurtje te gaan liggen.

's Avonds doe ik boodschappen en breng de kinderen naar zwemles. In het wekelijkse **gesprek met de minister-president** vraagt Job Frieszo aan Kok hoe het zit met de enquête. Kok stelt dat de lijmpoging en de enquête over de vliegcrash in de Bijlmermeer niets met elkaar te maken hebben. De enquête moet op haar eigen merites beoordeeld worden, zo ook de individuele ministers. Het klinkt alsof de minister-president praat over een missionair kabinet.

Zaterdag 22 mei

De brievenbus zit vol met een stapel post van de enquêtecommissie en van het ministerie van Volksgezondheid. Allemaal documenten waar we de afgelopen week in het debat om gevraagd hebben. Het wordt weer lezen, lezen en nog eens lezen. Ook moet een eerste opzet gemaakt worden voor de tweede termijn met de commissie.

Zondag 23 mei, eerste Pinksterdag

Maandag 24 mei, tweede Pinksterdag

Ik spreek Theo Meijer aan de telefoon. Voor mij is het onbegrijpelijk dat de commissie niets heeft gedaan met de uitspraak van Jorritsma 'Alles is nagegaan en klopt exact'.

Theo zal het verder uitzoeken.

Joost Oranje belt.

Dinsdag 25 mei

De voorbereidingsgroep komt om half elf bijeen om de tweede termijn met de commissie te bespreken. Het wachten is op Ad, die nog druk bezig is met de lijmpoging van Paars II. Wanneer hij arriveert doet Ad meteen verslag van hetgeen besproken is in het Torentje. We gaan daarna verder met het bespreken van mijn

opzet voor de tweede termijn. Een flinke discussie ontstaat over de interpretatie van conclusie 14.

's Middags werk ik de schriftelijke inbreng aan de fractie bij. Daarna eet ik in het Kamerrestaurant. Daar zit Tom de Graaf met de medewerkster van Borst, Van Walsem en nog een aantal andere mensen aan tafel. Ik vraag Tom of ze er een beetje uitkomen met de lijmpoging. Hij antwoordt dat de ochtendsessie was ingelast om na te gaan of Paars II door kan gaan, zonder dat de Bijlmerenquête hierop van invloed zal zijn.

nb; Gesproken met Van Walsem (jonge met sigaar) en Van 't Riet (wijntje met sigaret) in het restaurant, met Robert.

Woensdag 26 mei

In het fractiebestuur (of actualiteitenoverleg?) komt niets nieuws naar voren. In de fractie licht Ad de actuele politieke situatie toe, wordt Kosovo besproken en nemen we afscheid van Anneke van Dok. Ik krijg applaus voor de eerste termijn met de commissie.

Tijdens het debat kom ik met de nieuwe argumentatie bij conclusie 14. Ik zie Sharon opspringen uit haar stoel. Zij doet een stap opzij om langs Paul Rosenmöller, die bij de interruptiemicrofoon staat, mij aan te kunnen kijken. Paul vraagt terecht door naar deze nieuwe kijk op de conclusie. Achter in de zaal zegt Agnes Kant van de SP 'briljant' tegen haar medewerkster.

De notitie wordt besproken in de fractie (applaus voor 1ste termijn van de woordvoerder!?).

Om drie uur begint het vervolg van het debat.

Minister Borst loopt door de gangen van de TK en plotseling komt Van Walsem met een brief op de proppen.

's Avonds belt Sharon. Zij is niet gelukkig met mijn bewoordingen bij conclusie 14 dat het 'net zo erg' is dat men het had kunnen weten in plaats van had moeten weten. Ik antwoord haar dat we dit van tevoren hadden besproken en dus geen kunstjes flik. Zij vindt dat ik het ook anders had kunnen zeggen.

p.m. In Nieuwspoort gegeten met Margot Vliegenthart

Donderdag 27 mei

De Volkskrant opent met de kop 'PvdA brengt Borst aan het wankelen'. 'PvdA-Kamerlid Van Gijzel scherpte gisteren een conclusie van de enquêtecommissie aan, waaraan Borst haar lot heeft verbonden.' Ik breng de kinderen naar school. Thuisgekomen belt Adri Duijvestein. 'Je bent briljant,' zegt hij. Ik leg hem uit wat ik met mijn interpretatie bedoel. 'Dit is de ware politiek,' zegt hij, 'nu ligt de bal weer terug bij Borst.' Wanneer ik dit gesprek aan Irene meld zegt ze dat ik me zorgen moet gaan maken als Adri mij briljant vindt. We moeten hier beide hartelijk om lachen. Nog niet uitgelachen of Ineke belt. Ad wil me met spoed spreken. Helaas heb ik geen tijd, meld ik Ineke. Daarna belt ze terug met de mededeling dat het nog voor kwart over tien moet. 'Nu hebben we de poppen aan het dansen,' zeg ik tegen Irene.

In de gangen van de Kamer kom ik Tom de Graaf tegen. We praten over het actuele onderwerp. Ik leg uit dat Borst teveel naar zich toe getrokken heeft. Het is nu aan het kabinet om uit te maken wie eerst-verantwoordelijke was. Op mijn kamer aangekomen vertelt Ineke dat ik om kwart voor tien bij Ad word verwacht. Hij komt wat later binnenlopen. We spreken de kranten door en praten over het NOS-Journaal, wat er gisterenavond flink naast zat. Ik leg uit aan ad hoe ik denk dat de vork in de steel zit. Ad vindt het beeld verder goed. We spreken af om vanmiddag nog een keer bij elkaar te komen.

De commissie komt met de antwoorden op de vragen uit de tweede termijn; literatuur gevraagd.

's Middags spreek ik weer met Ad. Hij zegt dat ik het goed heb gedaan, op dat ene zinnetje na; 'eigenlijk net zo erg'.

pm. stemmingen?

's Avonds BPO. De PvdA ministers halen hard uit naar mij. Alleen Peper schijnt het voor mij opgenomen te hebben.

Maandag 31 mei

16.00 uur. Laatste keer dat de werkgroep bij elkaar komt. Dit maal om de strijd met de regering voor te bereiden.

Dinsdag 01 juni

Fractievergadering: stand van zaken kabinetscrisis, Kosovo en Hindriks voor Van Dok.

Debat met de regering; inbreng verschillende partijen.

Belangrijke doorbraak in lijmpoging van Paars II.

Redactioneel commentaar Volkskrant: 'Van Gijzel en Oudkerk hebben alles gedaan om Borst te beschadigen'.

Netwerk volgt mij de hele dag.

Rijkspolitie op Schiphol; in gebouw 70 op Schiphol Oost, het voormalig kantoor van het LVO, 1ste etage, derde kamer links liggen in een stalen kast spullen, misschien een floppy, die betrekking kunnen hebben op het logboek van de rijkspolitie.

Woensdag 02 juni

Om kwart over tien begint de reactie van de regering op de vragen van gisteren. Na een lang betoog van met name Netelenbos komt om half zeven de fractie bij elkaar. Om 21.15 uur wordt besloten om een half uur uitstel te vragen. Melkert en ik gaan via de zolder naar een ander trappenhuis om de pers te ontwijken die in grote getale onder de centrale trap staan. De motie van Duijvestein wordt ingetrokken nadat Melkert overleg heeft gehad met Kok en de coalitiepartners. Ik neem het woord en antwoord op een vraag van Rosenmöller dat de PvdA-fractie nog geen beslissing heeft genomen over conclusies 14 en 15. Daarna wordt wederom geschorst en trekt de fractie zich om half drie terug in de xxx-zaal, waar achteraf een camera het hele gebeuren rechtstreeks heeft geregistreerd, zonder geluid maar tot groot vermaak van de aanwezige journalisten. Oudkerk en ik mogen tegenstemmen maar Duijvestein wordt gedwongen om mee te stemmen met de fractie. Melkert voert het woord in de derde termijn. Om half vijf is de enquête afgelopen en geeft men elkaar high-five's in vak K. Vele interviews afgegeven. "Als je je enkel verzwikt krijg je 7 behandelingen bij een

fysiotherapeut, als je een vliegtuig op je dak krijgt krijg je 3 groepsgesprekken." Daarna nog op mijn kamer met een aantal medewerkers nagepraat.